A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE.

TIZENHARMADIK ÉVFOLYAM.

SZERKESZTETTE

FÖRSTER JENŐ DR.

TÁRSULATI TITKÁR.

1913-IK ÉVI TAGILLETMÉNY.

LŐCSE 1914.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE.

SZEPESVÁRA TÖRTÉNETE.

IRTA

BAL JEROMOS

— PÁLYADÍJAT NYERT A SZEPESMEGYEI TÖRTENELMI TÁRSULATTÓL. —

LŐCSE 1914.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

TARTALOM.

I. FEJEZET. A VÁRISPÁNSÁG KORA.

1. Kezdetei. Oldal

Bevezetés. Források. Első irott adat. Összefügg a várispánság keletkezésével, mint ennek központja. A lengyel birtok kérdése. Neve. Nincs köze a német telepesekhez. A tatárjáráskor a régi vár elpusztúl. Jelenlegi legrégibb épitészeti részei a 13. sz. második feléből valók. A tatárjárás tanulságai . . . . . 7—16

2. Feladata a várispánság szervezetében.

Az ispán, várnagyok s tisztviselők székhelye. Tartozékai. Allodiális földek, adományok ezekből. Várjobbágyok. Lándzsások. Várnépek. A terménygazdaság középpontja. Mint jövedelmi forrást kapják hercegek. A jövedelmektől részben elesik. A prépostság és a vár . . . . . 16—31

3. Történeti események.

Kún László. Roland. III. Endre. Interregnum. Csák Máté. Károly Róbert . . . . . 31—36

4. Átmeneti idők.

A nemesi megye kibontakozása. A vár főleg zászlósurak kezén van. Castellanus és vicecastellanus. Udvarbíró. A megyegyűlés helye . . . . . 36—41

5. A husziták és a Thurzók ideiglenes birtoklása 41—43

II. FEJEZET. 6. A SZAPOLYAIAK KORA.

Magánvárrá lesz. Tartozékai. Örökös főispánság és grófság. János király szülőhelye. II. Ulászló ott. Főuri lakás, építkezések . . . . . 43—48

III. FEJEZET. A THURZÓK KORA.

7. Kettős adományozás. A XVI. század.

Oldal

Megoszlás. Katzianer beveszi. Átmeneti kapitányok. Ferdinánd kir. Thurzó Eleknek, János kir. Laszky Jeromosnak adományozza. Th. E. a vár ura. János Zsigmond érdekében sikertelen egyezmények. Th. E. halála és zavarok. Scharschkó rablókalandja. Báthory A. és Th. János. Th. Szaniszló, Elek, Szaniszló, Kristóf . . . . . 49—60

8. A papsághoz és Váraljához való viszony . 60—62

9. A hajduk ostroma 1604—5. . . . . 62—64

10. Erdődy Zsuzsanna és az utolsó Thurzók . 64—66

IV. FEJEZET. A CSÁKYAK KORA.

11. Csáky István megszerzi a várat.

Első kisérlet. Az iktatás. Új donatió . . . . . 66—80

12. Osztozkodások özvegye és fiai között. A vár részei végrendeletében . . . . . 80—86

13. Egy részének elkobzása. Thököly kora. A kurucok 1683-iki ostroma . . . . . 87—88

14. Elveszti mint lakás és erőditmény a jelentőségét. Az 1702-iki osztozkodás . . . . . 88—91

15. A kurucok csellel és alkudozással beveszik 1703-ban . . . . . 91—93

16. Királyi őrség alatt. A Csákyak visszakapjak. Az élet kivonul, tűzvész . . . . . 94—96

V. FEJEZET. BELSO ÉLETE.

17. Szolgálattevők és utasításaik. A belső élet rendje . . . . . 97—104

18. Gazdasági ügyek. Jövedelmek és kiadások 105—107

19. Belső felszerelés. Ágyuk, hadiszerek, bútorok 107—110

VI. FEJEZET. 20. A VÁR LEIRÁSA . . . 110—116.

1. KÉP. SZEPESVÁRA ROMJAI DÉL FELŐL

I. FEJEZET.

A VÁRISPÁNSÁG KORA.

1. Kezdetei.

Bevezetés. Források. Első irott adat. Összefügg a várispánság keletkezésével, mint ennek központja. A lengyel birtok kérdése. Neve. Nincs köze a német telepesekhez. A tatárjáráskor a régi vár elpusztúl. Jelenlegi legrégibb épitészeti részei a 13. sz. második feléből valók. A tatárjárás tanulságai.

Csak egy-egy romboló villámcsapás szakítja meg néhanéha a néma csendet, mely most ott honol, ahol hajdan mint a Szepesség jó részének kormányzási, védelmi és gazdasági gócpontjában, majd mint nagy urak fényes lakóhelyén a pezsgő élet ereje lüktetett. Az emberi képzeletet és érdeklődést várromok szemlélése különösen izgatja annak kutatására, hogy mi minden történhetett ott hajdanában, amikor a most porladozó várváz még életerős szervezet volt; s tagadhatatlan, hogy a képzelet a regényesség érzetének bizonyos izgalmával várja az érdekfeszitő események változatos leforgását. De talán ha fantáziánknak némi csalódását idézi is elő az érdekfeszitő regényes emberi cselekedetek s nagyobbszerű epizódok nem nagy bősége, vagyis az ott lefolyt történeti élet valósága, kárpotlást nyújt mégis épen ezen való történeti élet kikutatható alakulatainak a szemlélése.

Vizsgálni fogjuk a következőkben azt, hogy mi volt ennek a várnak az eredete, feladata, berendezése, kik éltek s fordultak meg benne, kiknek a kezén ment át s milyen körülmények között s milyen történeti eseményeknek volt koronként színtere.[1])

---

[1]) Főbb forrásaink nyomtatásban: 1. Wagner, Analecta Scepusii 4 kötet = W.; 2. Bárdossy, Supplementum 1 köt. = Bárd.; 3. Schmauck, Supplementum 1 köt. = Schm.; levéltárak: 1. Szhh. = a szepesi káp-

Látni fogjuk, hogyan változnak az élet céljai, feltételei s ezek szerint még az ilyen változhatatlannak tetsző épületkolosszus is változtatja képét az élet körülményeihez idomulva.

Aki csak hazánk történetével, különösen pedig egyes vidékek, részek, kisebb egyedek történetével foglalkozik, számot vessen avval, hogy főleg a kezdetek mély homályában csak alig pislogó forrásfényből s későbbi korok útmutatásaiból visszakövetkeztetve lesz kénytelen némi elfogadható eredményeket felderíteni. Nemcsak az a körülmény nehezíti meg feladatát, hogy régi irataink egyrészt nagy elemi s harci csapások és szándékos rongálások elpusztították, hanem az is, hogy kinek is tünik fel akár nevezetesebb dolognak is a kezdetéről, akár egy vár alapításáról is, irásban megemlékezni, hiszen épen csak a jövő alakít belőle történeti egyéniséget.

Igy vagyunk Szepesvárával is. Hogy ki kezdte építeni s mikor, nem tudjuk. Első nyoma fennmaradt történeti forrásainkban az, amikor IV. Béla királyunk a tatárjárás után 1249-ben helyreállításáról vagy inkább kiépítéséről intézkedik; ezt is szűk szavakban mondja el egy indirekt okirat, amely a szepesi prépostot felhatalmazza, hogy a várban palotát és őrtornyot építsen. Amikor IV. Béla Mátyás prépostnak Almás birtokot újból adományozza, illetőleg II. Endre adományát megerősíti, egyúttal ekképp rendelkezik (W. I. 295.): „ezenfelül alkalmas helyet engedélyezünk Mátyás prépostnak Szepes várunkban (in Castro nostro Scepus), hogy ott tornyot és palotát építsen (turris et palatium), amelynek felépítését, megerősítését és fenntartását az illető magára vállalta, a vár védelmére és az említett egyház hasznára; avval a hozzáadással, hogy az a terület és azok az épületek, amelyeket ott megépít, örök jogon az ővéi és az utána következő prépostokéi legyenek“.

---

talannak mint hiteleshelynek az iratai; 2. Cslt. = a gróf Csáky család levéltára, amely több levéltar anyagából van összeállítva s jelenleg a M. N. Múzeumban van.

Hradszky József a Kárpátegyesület 1883-iki Évkönyvében »Vándorlások a Szepességen« címen a várról becses leirást s történetéhez is adalékokat közöl; u. o. Hradszky Béla mérnök 1871-ben eszközölt helyszíni felmérései alapján készült pontos térkép, melyet függelékként mi is bemutatunk.

Ez az első egyenes adat a várról, mely épen a kiépítéséről emlékszik meg és azért is nagybecsű, mert bizony a várfalak, erődítmények és épületek emeléséről a későbbi korokban hallgatnak forrásaink, úgyhogy ezek korának megállapításánál Wagner egyik állításán kivűl, — amely valószinűleg a Szapolyai kor irott forrásaira támaszkodik — csak következtetésekre, összehasonlításokra és tárgyi magyarázatokra vagyunk utalva.

De ha nincs is Szepesváráról egyenes adatunk a tatárjárás elött, mégis bátran állíthatjuk, hogy ottan ezen esemény elött is volt valamelyes vár, ha nem is a mostanig fennmaradt fal- és épületrészekből, amelyek kétségtelenűl későbbi eredetűek. Előbbeni létezésére abból a körülményből következtethetünk, hogy királyi okleveleink már a tatárjárás elött is említést tesznek szepesi várispánokról és várispánságról; ha pedig a tatárjárás elött volt már itten szervezett Árpádokkorabeli várispánság, ennek szervezetéből feltétlenül következik, hogy mint az ispán székhelye s a régi értelemben vett vármegye (várispánság) terménygazdaságának, kormányzásának és védelmének középpontja ez a vár is létezett legyen, amelynek a neve egybeesik a várispánság nevével s amely vár a tatárjárás után továbbra is és kétségtelenűl középpontja a szepesi várispánságnak.

Igy Szepesvára őstörténete beleolvad az Árpádkori szepesi várispánság (régi értelemben vett vármegye) s az egész Szepesség őstörténetébe.

A Szepesség régebbi, tatárjárás elötti állapota nehezen tisztázható, nemcsak a források hiányossága miatt, hanem azért is, mert az eddigi forráskiadók és irók nagy buzgósággal szóltak ugyan hozzá e kérdéshez, de sokszor szakismeretek nélkül s azért fejtegetéseikbe félremagyarázások s tévedések csúsztak bele; ezeknek bírálata és tisztázása azonban hosszadalmas kitérésekre vezetne (s így vagyunk sok későbbi kérdéssel is), azért csak álláspontunk jelölésére kell szorítkoznunk.

Az eddig ismert forrásanyagból röviden a következőket lehet megállapítani. A honfoglalás, illetőleg az ősfoglalás az első századokban kétségtelenül kiterjedt a Tátráig (usque ad montem Tatur. — Anonymus). A határ azonban századokon

át nem volt pontosan megállapítva, még pedig azért nem, mert a hegyes és erdős rész, a Tátra és Magura vidéke, Lengyelország felé gazdaságilag ki nem aknázott terület volt (Silva Scepus). Ezen őserdő egyes részeibe hol a magyar, hol a lengyel részről pásztorok és erdőirtók nyomultak elő, sokszor ugyanazon területet hol az egyik, hol a másik fél használta, sokat nem törődtek a határ pontos betartásával, sem pedig megjelölésével az ősvadonban, mert a tulajdonjog kérdésére csak akkor került rá a sor, amikor a föld tulajdonjogi kérdései az ország beljebb eső területein is megállapodtak, ami csak századok leforgása alatt ment végbe, amikor azután a széleket is telepesek állandóan megszállják s itt is a régebbi ősfoglaláson alapuló u. n. rablógazdálkodást a rendszeres telepítés és a föld rendszeres megmunkálása s állandó gazdasági kiaknázása váltja fel. Ez az irtási és telepítési folyamat azonban erősen tart még a tatárjárás után is. (Hiszen a határingadozás utolsó hulláma a Tátrában véglegesen csak néhány évvel ezelött lett elintézve).

Boguchval poseni lengyel püspök azt állítja, hogy a „castellania de Spissz“ eredetileg Lengyelországhoz tartozott volna s azt Boleszló lengyel király a 12. század elején adta hozományúl egyik leányának, amikor ez Kálmán magyar királynak a fiához (Boriszhoz) feleségül ment.[1]) A lengyel történetírók ezt vallják és fogják vallani; kérdés azonban, hogy a 150 évvel később író püspök állítása hiteles-e? Szerintem lehetséges, hogy akkor az ország határán némely részeket Szepesvárához csatoltak; amint kétségtelen, hogy az északi részeken Lubló és Podolin csak 1300 körül lettek véglegesen hazánkhoz csatolva; mert ezek a 13.-ik században még lengyel királyoktól kapnak kiváltságleveleket és a krakói püspökök az esztergomi érsekkel 1333-ig perlekedtek ezen városok egy-

[1]) Boguchval, † 1253-ban, ezt irja: Boleslaus filiam suam Colomani Regis Hungarorum filio matrimonialiter copulavit, cui nomine dotis Castellaniam de Spisz quout viveret possidendam assignavit — haec — fuit origo dissensionum inter Polonos et Hungaros — Castellania de Spisz a Polonis alienata per Hungaros usque ad praesens fraudulenter detenta occupatur. Így idézi a krakói Czartoryszki levéltár (762. 200 l.) egy 1773-iki irata. — W. I. 25. szerint Spisz Pocutiában is van, a régi Halicsban, esetleg tehát nem a mi Szepesünk; B. azonban a miénket érti.

házi joghatósága miatt, amely per végűl az esztergomi érsek javára dőlt el, valószinűleg azért is, mert akkoriban politikailag már kétségtelenűl Magyarországhoz tartoztak.[1])

A Szepes névre vonatkozólag elfogadhatónak látszik azoknak a véleménye, akik azt etimológiailag egy *scip, cip, cipus* kelta vagy ősindogermán tőre vezetik vissza, amelynek értelme a *fa, fatörzs,* tehát az *erdő* fogalmi körébe esik. Igy maga a név is jellemzően kifejezésre juttatja a hely erdős jellegét. (Ez a szó rokon az ősnémet *scipian* szóval, amely *sceptrum*ot és a latin *cippus*-szal, amely cölöpöt, határjelzőt, fatörzset jelent).

A magyar *Szepes* (valószinűleg a *Szepsi*-vel rokon) és a német *Zips* az említett őstőből származnak. Szepesnek (vár és megye) neve a latin okmányokban *Scips, Scepis, Zypes* és általánosabban *Scepus.*[2])

A vár neve egybeesik az egész Szepesség nevével. A vár latin neve régebbi okmányokban *castrum Scepus,* később *arx Scepus* vagy *arx Scepusiensis;* németűl Hain krónikájában és más régi német iratokban *Zipser Haus,* a Thurzó és Csáky-kor magyar okmányaiban pedig *Szepes vára* néven fordul elő, ezért mi a *Szepesvára* alakot tartottuk meg. Tótul a nép Spisky Zameknek mondja.

Amikor a magyar uralom a Tátráig eljutott, a Szepesség déli völgyes irtott részein voltak már szláv falvak (a későbbi tót lakosságu jobbágyfalvak jó része), amelyek később új telepítések révén szaporodnak számban.

A honfoglaláskor szabad magyarok is letelepedtek több községben egyrészt az őstelepek között, másrészt a gazdátlan területen. Ezek képezték egyrészt az uralkodó, másrészt a katonáskodó és határtvédő osztályt. Ezen lakott területen a királyság szervezésekor, esetleg ennek első századában Szepesvára középponttal várispánság (régi vármegye) szerveztetett; ebben a főleg magyar eredetű szabadok képezték a

---

[1]) V. ö. 1888. Évkönyv. Hradszky cikkét. A következőkre is.

[2]) 1198. W. I. 24. Scypisiensi; 1258. W. I. 80. Zypes; 1269. W. I. 48. Scepis; 1289. W. I. 26. Scepus; 1280. W. I. 81. Scypus; 1309. W. I. 309. Scypisiensis; 1350. körül W. I. 208. Cyps. A közlés nem mindig megbízható.

szabad várjobbágyok osztályát. (Ezek voltak a későbbi *nemesek* ősei; persze a szepesi nemesek azután más s főleg német eredetűek is voltak). Természetesen úgy a német telepítés, mint a tatárjárás a társadalmi osztályok átalakítására és kialakulására nagy befolyással voltak.

A Szepesség be nem népesített területén az erdőirtás és telepítés folyton folyt s ilyen irtványon keletkezetek a 12. század közepén, II. Géza idejében, a szász telep szabad községei, ezek sem egy napon. De ez a telepítés is ékes bizonysága annak, hogy volt itten még elég gazdaságilag ki nem aknázott, akkori felfogás szerint királyi terület.

De magának a szász telepítésnek némely feltételei is arra engednek következtetni, hogy letelepedésük idején Szepesben az addig már lakott területen szervezett királyi várrendszer volt, mert a szászok telepítési kiváltságlevele amellett, hogy ennek az idegen szász elemnek autonom jogi és gazdasági szervezetet nyújt, egyuttal pontosan szabályozza az új elemnek viszonyát a Szepesben már addig is fennálló várispánság központi tisztviselőjéhez, a várispánhoz: nagyobb bűnügyekben, birtok, határ és örökség ügyeiben a várispán és a szászok ispánja közösen itélkezik, s a bűnügyek birságpénzének $^2/_3$-a illeti meg a várispánt, míg a szász ispánt (grófot) $^1/_3$.

Igaz, hogy ez a kiváltságlevél csak V. István 1271. évi átiratában (Bárd. 108. l.) maradt meg, de ez az átirat tulajdonkép nem egyéb, mint vagy az addigi gyakorlatnak irásba foglalása, vagy egyenesen a letelepítés idejében történt megállapodásnak (amely akkoriban esetleg csak szóbeli volt) újbóli felujítása és megerősítése. A kiváltságlevélben foglalt tények s különösen az intézmények eszerint a 12. század közepén levő állapotot tükröztetik vissza; ez az állapot pedig az, hogy az itteni területen várispánság van már. Minthogy a szászok ezen várispánság szervezetétől különálló szervezetet kapnak, melynek középpontja világosan meg van jelölve: *Lőcse (civitas provinciae capitalis)*, önként következik, hogy a szászoknak Szepesvárához, a várispánság székhelyéhez, nincsen közük s így annál kevésbbé annak megépítéséhez, amint ezt némelyek vélték.

A szászok eme kiváltságlevelén kívűl kétségtelenül szervezett szepesi várispánságról tesznek tanuságot azután azok az oklevelek, amelyek szepesi ispánokat említenek fel már az 1202. 1207. 1220. 1223. 1240. években,[1]) így tehát a tatárjárás s a szászok kiváltságainak megújítása elötti időben.

Ezen várispánságnak középpontja pedig csakis hasonló nevű várunk lehetett, amelyet ebbeli szerepében azután a későbbi időkben kétségtelenül megtalálunk.

Az a régi vár azonban nem tudta kiállani a tatárjárás viharát; annál kevésbbé, mert a tatárjárás elötti várépitkezés hazánkban általában igen silány volt, a régi várak inkább csak földhányásokból, fatorlaszokból állottak, kevéssé voltak kőből való falerődítményekkel ellátva, épen azért a tatárjárásban elpusztúltak (Rogerius szerint az egész országban csak három vár tudott ellentállani: Pannonhalma, Székesfehérvár és Esztergom fellegvára). Ha tehát a régi Szepesvára is a 10.—12. századbeli várak módjára volt megépítve, megsemmisülése érthető.

Ezen kívűl több körülmény határozottan amellett szól, hogy a régi vár elpusztúlt a tatárjárásban. Az egyik az, hogy a szepesiek menekülése források és hagyomány szerint a Létonkőhöz fűződik, nem a várhoz; de ettől eltekintve — mert a várnak egyébként sem az volt a feladata, hogy az itteni szász lakosságnak védelmet nyújtson — már maga az a tény, hogy IV. Béla a tatárjárás után 1249-ben kiépítéséről intézkedik, világos bizonysága annak, hogy az a vihar elsöpörte.

A vár jelenlegi épület- és falmaradványai az építkezési modort tekintve mind a tatárjárás utáni, sőt jóval későbbi időbe helyezendők.

A vár részletes leirásánál alkalmunk lesz majd bővebben hozzászólni ezen kérdéshez, de egyelőre is felemlítünk nehány jellemző tényt a vár alkotórészeire nézve, amelyeknek ismerete némileg a vár szerepét is megvilágítja az egyes korokban.

Jelenlegi alakjában a vár három főrészből áll, ezek: *a)* a felsővár, *b)* az alsó vagy középvár, *c)* Vidékvára, a külső terjedelmes udvar.

---

[1]) W. III. 196—197. Évk. IV. 38.

Vidékvára elsősorban gazdasági udvar volt, csűrökkel, istállókkal, barmok és termények elhelyezésére, természetesen mint egy vár tartozéka némileg megerősitve. Főfala azonban legfiatalabb a várfalak közül s az alsóvár falával nincsen szerves kapcsolatban, csak épen hozzá van toldva. Nagyon valószinű, hogy ezt a majorsági udvart csak a 16. században I. Thurzó Elek építette.

A felső és alsó vár keretei nagyjában ilyenek voltak a tatárjárás utáni időktől kezdve.

Hradszky és Stephanie igen kevés falrészletről mondhatták azt, hogy esetleg még a tatárjárás elötti időből való. Ezen kis falrészt nem tekintve (meglehet, hogy még ez is későbbi időből való) a vár legrégibb épitészeti eleme a kerek öregtorony vagy vöröstorony. Ez kétségtelenül a tatárjárás utáni, 13. századbeli várépítési modort tükrözteti vissza s ennek következtében nincs okunk kételkedni abban, hogy ezt IV. Béla 1249-iki rendelkezése alapján a szepesi prépost építette; az eddigi kutatók is Wagnertől kezdve (I. 295.) azonosítják.

A vár többi épületei és erőditményei mind későbbi átépítésben, átalakításban maradtak meg vagy egyenesen későbbi épitkezések; még a külső várfalak is többszöri átépitésnek, tatarozásnak nyomait mutatják, aminthogy máskép nem is lehet, mert az időjárás viszontagságai folyton emésztik.

A csatornakút (cisterna) az Anjou-kori várkutak tipusát tünteti fel, egyenesen a visegrádira emlékeztet.

Bástyákat általában csak a tűzi fegyverek korában épitettek, a 15. század második felétől kezdve. Ezen részek tehát vagy ebből a korból, vagy a 16. század elejéről valók, hasonlókép mindazok a részek, amelyek az ágyuk elhelyezésére szolgáltak.

Az a palatium, palota, amelyről IV. Béla oklevele tesz említést, nem maradt meg 13. századbeli alakjában; a Csákykor okiratai azonban elsősorban öreg palotának hívják a felsővárban az északi épületcsoportot. Úgy látszik, hogy a Szapolyaiak vagy átépitették a régi palatiumot vagy pedig a réginek a helyén épitették ezt, amiért is aztán megtartotta

a régi nevet; mert ők egyrészt erőditményeit másrészt pedig különösen a felsővár főúri lakosztályait átépitették, úgyhogy a felső és alsóvár jelenlegi romjai ennek a kornak a képét tükröztetik vissza.

Ha egybevetjük a tényeket, maga a szepesi tatárjárás is tanulságot nyújt arra nézve, hogy milyen lehetett a vár akkori állapota és rendeltetése is. A szepesi lakosság nem ebben a várban keresett és talált menedéket, hanem a Létonkövön; ezt kétségtelenné teszik a szepesi krónikák egyöntetű elbeszélései (amelyek egyúttal nem tudnak semmit Szepesváráról), különösen pedig a Lapis Refugii kolostor közelkorú alapítása a megmenekülés emlékére. Wagner (III. 7.) azt tartja Mátyás prépostról is, hogy a Létonkövön (ez a régi magyar neve az okmányokban) talált menedéket a többi szepesiekkel együtt.

Ez nemcsak azért történt, mert a régi vár koránt sem volt megbízható erősség, hanem azért is, mert térfogatát tekintve nem volt képes egy egész vidék lakosságának menedéket nyújtani. De nem is volt az a vár feladata még újonnan felépítve a tatárjárás után sem, hogy egy egész vidék lakosságának menedéket nyújtson. Gondoltak ugyan arra, hogy veszély esetén a lakosságból is meneküljenek oda, de nem ez volt a vár főcélja. Ezt abból is láthatjuk, hogy a lakosság védelmére más várak is voltak Szepesben (Gölnic, Richnó, Marcell, Lubló, Nedec. Évk. 1885. 63.) és épen nagyobb tömeg befogadására Lőcsét alapitják és árokkal s várfallal látják el a szász telepesek e székhelyét.

De azért Szepesvára kiépítése után egyik láncszeme volt az azon korbeli várvédelmi rendszernek, mert épen a tatárjárás avval a tanulsággal szolgált, hogy csak kővár és páncélos katona tud dacolni a vad ellenféllel s számtalan esetből tudjuk, hogy a király helyreállító munkájában épen ezeknek létesítésére törekedett; csakhogy az előbb említett okirat világosan tájékoztat bennünket arról is, hogy amidőn várunkat a tatárjárás után kőből kiépítik (turris et palatium), ennek célja első sorban az, hogy benne menedéket találjon az állami hatalom itteni képviselője, a vármegye ispánja, s mellette az itteni egyházi vezetőség, a prépost, káptalanjával és irataival.

Az a tény, hogy az okiratok királyi várnak [1]) mondják, úgy értendő, hogy a régi várrendszer egyik királyi várával van dolgunk, amelynek nemcsak háborus időkben, hanem béke idején is igen fontos feladata van, talán fontosabb mint az előbbi, t. i. védett lakóhelyet nyújt a legfőbb megyei királyi tisztviselőnek, az ispánnak, helyettcseinek és tisztviselőinek, aki onnét igazgatja a megyét és bíráskodik felette s a várispánság jövedelmeit beszedi; mely utóbbi feladat annál jelentősebb volt az Árpádok korában, mert még javában dívik a terménygazdaság, amely a királyság főjövedelmi forrását képezi. A vár feladata tehát az, hogy béke idején is tartózkodóhelye legyen az ispánnak és gyűjtőpontja a várispánság természetbeli jövedelmeinek; aki benne lakik, uralkodik a vidék felett, annak jövedelmét hajtja be. Első sorban erre szolgált minden középkori vár.

2. Feladata a várispánság szervezetében.

Az ispán, várnagyok s tisztviselők székhelye. Tartózékai. Allodiális földek, adományok ezekből. Várjobbágyok. Lándzsások. Várnépek. A terménygazdaság középpontja. Mint jövedelmi forrást kapják hercegek. A jövedelmektől részben elesik. A prépostság és a vár.

A vár Árpád-kori feladatáról azok az okiratok nyújtanak felvilágosítást, amelyekkel királyaink egyes lakatlan területeket, erdőket, birtokrészeket vagy falvakat kiszakítanak a várispánság kötelékéből s magánosoknak adományoznak. Ezek az iratok a várat illetőleg nem a felmentés, a kötelékéből való elbocsátás miatt bírnak jelentőséggel, hanem abból a szempontból, hogy fennmaradt gyér irott emlékei annak a régi állapotnak, hogy a vár körül messzeterjedő királyi várbirtokok és odatartozó lakott falvak voltak, melyeknek egyike-másika épen csak ezen adományozás következtében szakad el a többitől. Ezek az adománylevelek tehát nemcsak az adományozás tényéről világositanak fel bennünket, hanem egyúttal annak is bizonyságai, hogy azok a községek, területek és népek azelőtt a várhoz tartoztak s hogy ezeknek

[1]) Castrum nostrum. Bárd. 50.

földesura a várispánság révén a király volt. Jelentőségük annál inkább kitűnik, ha tekintetbe vesszük azt, hogy ilyen a várhoz tartozó birtok, falu és népség több is volt, amely továbbra is megmarad abban a kötelékben, de ez utóbbiakról ezen időből nincsen semmi irásunk, úgy hogy a megmaradottak állapotának rajzát is csak ez adománylevelekből meríthetjük, mert a vár tartozékairól csak akkor nyerünk némi felvilágosítást, amikor némelyike idegen kézbe megy át hasonló vagy változó kötelezettségekkel, mint aminőkkel a várral szemben volt megterhelve. Tudjuk, hogy ez a birtokadományozás mind általánosabbá lett s végül a régi várrendszer teljes megdőlését eredményezte az országban. Szepesvára is az ilyen adományokkal kezdi elveszíteni tartozékainak egyik-másik részét, de azért régi várbirtokrendszere még nem bomlik szét teljesen az Árpádok korában, sőt látni fogjuk majd, hogy amikor Mátyás király idejében magánkézre kerül, tekintélyes számu birtokok és falvak tartoznak hozzá, amelyek még az ősi várrendszernek a maradványai.

Igy tehát ha rekonstruálni akarjuk a vár szerepét a várispánság korában, mindenekelött azt kell megtudnunk, hogy milyen birtokok, községek és népek tartoztak hozzá s milyen viszonyban voltak vele.

Oda tartoztak először közvetlen, be nem népesített, ú. n. *allodiális területek,* másodszor benépesített községek; ezek között voltak ismét nagyobb szabadsággal bíró, katonáskodó *várjobbágyok* és inkább csak terményadozásra és munkára kötelezett *várnépek,* a későbbi értelemben vett jobbágyfalvak.

Lássuk ezeknek a nyomait.

Ami a közvetlen földterületeket illeti: Árpádkori királyságunk elvi berendezését jellemzi az, hogy mindaz a földterület, amit magánosok még le nem foglaltak, királyi terület s mint ilyen egy királyi vár köré csoportosúl. Épen Szepesben jókora ilyen mívelés alá még nem vont terület, különösen őserdő volt. A várbirtokok eladományozása is eredetileg úgy kezdődött, hogy a király ilyen földekből adott magánosoknak teljesített vagy teljesítendő szolgálatokért, első sorban telepítés céljából, mert a föld csak akkor bírt értékkel, ha gazdaságilag kiaknázzák, megmívelik. Persze amikor királyaink

kifogytak ebből, rákerült a sor a már benépesített területekre is.

Tulajdonkép az egész szász telepítés itt ilyen területen történt a 12. század közepén. Az a föld azelött lakatlan s míveletlen őserdő volt s mint ilyen a szepesi várispánsághoz tartozó királyi terület; természetesen a szász telepítés önálló szervezetet kapván, elszakadt a várispánság kötelékéből.

Még a következő adományokból szerzünk tudomást erről a várhoz tartozó, mívelés alá még nem vont területről, amely ezen adományok következtében folyton szűkül, megszállás és megmívelés alá kerül, de egyúttal elszakad a vártól.

1202-ben II. Endre a Poprád mellett egy nagyobb területet kiszakít Szepesből, azaz a szepesi várispánságból s azt a Berzeviczyek és Tarczayak őseinek adományozza.[1])

Marcellvára is eredetileg Szepesvárához tartozó területen épült a Zelena Hurá-n, Káposztafalvától délre; lebontása után a terület a szepesi préposté lett 1250-ben IV. Béla adománya folytán.[2])

1264-ben Batiz kap IV. Bélától egy őserdőrészt a Tátra alján épen telepítési célokra; ezen Csetenye erdőben alakult aztán Batizfalva. Az adományozó okirat világosan mondja, hogy ezt a területet kiveszi a szepesi ispán hatásköre alól. Azelőtt tehát ez oda tartozott.[3])

Szintén egy királyi erdőt kap a Lomnica patak mellett Polán fia András IV. Lászlótól.[4])

1297-ben III. Endre Korytnik (Korotnok) birtokot és erdőt adományozza Márk szepesi kanonok s udvari káplánjának, valamint testvérének Mihálynak, akitől a Korotnoky család származott. 1300-ban megerősíti ez adományt azon

---

[1]) W. I. 105. quandam terram in Scepus sitam supra Poprad a Scepus eliberatam. Egyúttal a szászok területétől is elkülöníti azt. Érintkezett evvel s egy része vitás volt az új tulajdonosok és Késmárk között.

[2]) Bárd. 50. cum nos in Scypus iuxta Harnad super terra castri nostri quoddam castrum edificari fecissemus. V. ö. Évk. 1885.

[3]) Bárd. 101. quandam sylvam Chetene vocatam desertam incultam penitus et omnino habitatoribus carentem in Districtu Scepusiensi sub monte seu Alpe Tortol. — 103.: eximentes eosdem populos a iudicio et iurisdictione comitis de Scepes.

[4]) W. I. 112. silvam nostram regalem iuxta fluvium Lomnitza.

számos hű szolgálatokért, melyeket Szepesvárában teljesítettek a királynak. Hogy ez a terület Szepesmegyében volt, az azt jelenti, hogy a szepesi várispánsághoz tartozott; a király most kiszakítja és nemesi birtokká változtatja át.[1])

A Branyiszkó még a 16. sz. elején is a várhoz tartozott.[2])

Nem célunk az összes szepesi birtokadományokat felemlíteni; csak azokat a jellemző eseteket említettük fel, amelyekből kitűnik, hogy a mívelés alá nem vont ősterület ezen adományok elött a várispánsághoz tartozott s így mint ennek középpontjához: várunkhoz.

Természetesen ez a közvetlen terület folyton szűkül adomány és foglalás révén is, különösen zavaros időkben, míg aztán a vár közvetlen környékéhez tartozó szántók, rétek, legelők és erdőkre nem szoritkozik; utolsó maradványa a vár közvetlen birtokának a szepesújvári (hotkóci) újmajor (Allodium Subarcense).

A várhoz tartozó benépesített községek és telepek lakossága két csoportba tartozott, voltak közöttük várjobbágyok és várnépek.

A várjobbágyok (iobagiones, iobagiones castri) és utódaik (filii iobagionum) legnagyobb részt fajmagyar eredetű szabadok voltak, akik a várnagy vagy ispán vezetése alatt katonai szolgálatra voltak kötelezve; kisebb birtokosok, akik béke idején is a vár őrségét látták el s földjeik rendesen a vár közvetlen közelében terültek el.

Ez az Árpád-kori társadalmi osztály épen a 13-ik század második felében eltűnik, illetőleg más társadalmi osztályokba olvad bele; a gyengébb és elszegényedett része a várrendszer bomlásával jobbággyá sülyedt, a másik tehetősebb, vagyonosabb és nagyobb része azonban, amely önállóságát megtartotta, az alakuló köznemesség fő alkotó elemévé lett. Épen ezért kissé nehéz ennek az osztálynak helyzetét tisztázni: mert épen csak akkor értesülünk róla, amikor a király kiváltságlevelekkel nemesekké emeli őket.

---

[1]) W. I. 114. terram nostram et silvam Korytnik vocatas in Comitatu de Scepus existentes. — 115. l.: quod silvam densam et inhabitalem debent excultivare.

[2]) Szhh. Prot. 1522. f. 38.: a Bertóthy család akarja megszerezni.

Szepesvára kötelékébe is tartoztak ilyen várjobbágyok, sőt elég számosan lehettek, mert a X lándzsások székének nemesei eredetileg ilyen várjobbágyok voltak. Épen nemesekké való átalakulási állapotjukban összegezi s bővíti kiváltságaikat 1243-ban IV. Béla, aki már az új átalakulásnak megfelelően egyenesen „nobiles", nemeseknek nevezi őket. Mint ilyenek épen ezen kiváltságlevéllel kiesnek a vár kötelékéből, mert adót nem fizetnek, katonákat is csak a király zászlaja alá kötelesek küldeni s az ispán már csak némely ügyekben bíráskodik felettük s alattvalóik felett, különben maguk közül választanak szolgabírót.[1])

Hogy azonban a X lándzsások eredetileg várjobbágyok voltak, világosan kitűnik még IV. Béla egyik 1256-iki okiratából. Evvel a *szék* területén 3-ekényi (à 120 hold) földet adományoz File nevű embernek, hogy ennek fejében katonáskodjék (serviret), hadba szálljon s általában azokat a kötelezettségeket teljesítse, amelyeket a többi várjobbágyok fiai szoktak teljesíteni, úgy amint az közös kiváltságlevelükben pontosabban meg van állapítva.[2]) Itt is a „filii iobagionum", a „várjobbágyok fiai" elnevezés a régi várjobbágyok eltűnését, nemesekké való átalakulását, jelzi. Az a „közös kiváltságlevél" pedig, amely erre a várjobbágyutódra is érvényes volt, nem volt más, mint IV. Bélának előbb említett 1243-iki okirata.

Hogy mikép pusztúl a várjobbágyok társadalmi osztálya, mutatják még a következő esetek is.

1262-ben András nevű várjobbágyutód (de filiis iobagionum) családi birtokát rokonainak adja el; földbirtoka érintkezett a vár rétjével s a Dreveniken át a váraljai és olaszii szász telepesek földjeivel. Ezen régi várjobbágybirtok után az új tulajdonosok aranynyal adóznak.[3])

---

[1]) V. ö. Hradszky, A szepesi tiz-lándzsások széke. 1895. 162. l.

[2]) Schm. 8. Kiadója az oklevelet több helyütt hibásan olvasta, így: Secek *Seeck helyett* (szék), Melpotok e. h. *Belpotok*, alii Jobagionum e. h. *filii* Jobagionum, ami kétségtelenül helyes azon korbeli kancelláriai műkifejezés.

[3]) Bárd. 94. Szászoknak *akarta* eladni, de rokonai veszik meg s ősi birtokukhoz csatolják. Bárdossy szászoknak mondja; inkább az ellenkezője áll.

A vár közvetlen közelében elterülő más birtokot, amelyet hasonlóképen eredetileg várjobbágyok bírtak, IV. Béla király 1258-ban a szepesi szászoknak adja, épen mert a szászokra nézve igen hasznosnak látszott, valószinüleg közeli fekvésénél vagy pedig beékelésénél fogva; az ősi birtokosok Zemplén várához tartozó két birtokot kapnak kárpótlásúl.[1])

A várjobbágyok osztályának a sorsa szorosan összefügg a vár történetével, mert eredetileg ezek teljesítettek rendes őrségi szolgálatot a várban és épen ezen katonai szolgálat fejében a várhoz tartozó földekből a megszálláskor vagy később birtokrészt kaptak; a szokásjog körülbelűl az volt, hogy fejenként 120 holdat.

Ezen osztály eltünésével vagy átalakulásával, az Árpádok vége felé, a várak őrsége is más alapra lett fektetve, t. i. a tulajdonos vagy pedig a vár haszonélvezője ezentúl *zsoldos* őrséget kénytelen felfogadni, béke idején kevesebbet, zavaros időkben többet. Várunk őrsége is átmegy ezen a válságon; sőt épen a régi várjobbágyosztály átalakulása nemességgé — amikor többé ily szolgálatot nem teljesít — valamint pusztulása általában megmagyarázza nekünk részben azt a nagy országos válságot is, melyen hazánk akkoriban átesett.

Arról is van egyenes adatunk, hogy épen Szepesvárában várőrségi szolgálatot teljesít valaki, tehát ilyen várjobbágy, s azután a várhoz tartozó birtokot kap, amivel nemessé emelkedik, de egyúttal a király kiveszi őt a szepesi ispán és várnagy hatásköre alól. Ilyenek a már említett Márk szepesi kanonok és Mihály testvére, a Korotnoky család őse, akik 1300-ban III. Endrétől ilyen kiváltságlevelet nyernek.[2])

A várhoz tartozó *várnépek* (populi domini regis W. I. 107.) viszonyairól igen kevés irott emlékünk maradt fenn. Ősi helyzetükről azonban a későbbi korok állapotai helyes

[1]) Bárdossy 441. l. Hidegpatak (Kolbach) birtokkal azonosítja; de ez kérdéses, mert Hidegpatakot Szapolyai a Corp. Christi kápolnának adja, majd a jezsuitáké s végűl a szemináriumé lett.

[2]) W. I. 115. et propter servitia, quae in castro nostro de Scepes fideliter peregerunt . . . Eosdem a iudicio et ab omni iurisdictione ipsius comitis et castellani de Scepes duximus penitus eximendos.

képet nyújtanak, mert ezek megmaradván az ősfoglalkozásnál, évszázadok lepergése is alig változtatott valamit rajtuk. Az Árpád-kori várnépek azonosak a kialakult rendi korszak jobbágyaival; rájuk tolódott a jobbágy elnevezés a régi igazi várjobbágyosztály eltűnésével. Nálunk ezek legnagyobbrészt idegen, nem magyar eredetűek voltak, vagy az itt talált lakosság vagy pedig a régi rabszolgaosztály utódai. Természetesen közülük is sokan más társadalmi osztályokba olvadtak bele, emelkedtek is, de viszont közéjük mások is belekerültek s különösen telepítések révén számtalan jobbágyfalu keletkezett.

Szepesvárához is sok várnép tartozott, a későbbi jobbágyfalvak. Hogy ezek közül melyek léteztek már az Árpádok korában, nem lehet megállapítani, mert okirataink csak akkor emlékeznek meg róluk, amikor később adomány útján egyike másika elszakad a vártól, vagy pedig a várral együtt magánkézbe kerülnek mindnyáján; de majdnem azt lehet állítani hogy azok a falvak, melyekről irás nem szól, régebbiek azoknál, amelyekről itt-ott megemlékezik egy-egy írás pl. telepítésükről, mert azokról, amelyek az ősfoglalás korától kezdve léteztek és változatlan viszonyban maradtak meg a várhoz, senkinek nem jutott eszébe említést tenni évszázadokon át, annál kevésbbé, mert az irásbeliség igen kevéssé dívott s szolgálmányaik is szokásjog alapján hajtattak be. Minthogy ezeknek helyzete évszázadokon át alig változott, bátran állíthatjuk, hogy a későbbi korokban (16. század) a várhoz tartozó jobbágyfalvak gyanánt említett községek már az Árpádok korában is várnépektől lakott községek (telepek) voltak.

A várnépek nem katonáskodtak, de földjük után bizonyos mennyiségű terményadót kellett beszolgáltatniok a várba, valamint robotmunkára voltak kötelezve. Megjegyzendő, hogy a robotmunka későbben inkább túlkövetelések következtében felszaporodott. Eredetileg a várakhoz tartozó népek csak a vár fenntartására szükséges fa- és kőanyag fuvarozására s a tatarozásoknál segítő munkálatokra voltak kötelezve. Ezen kötelezettségek mértékét inkább csak a szokás állapította meg, tudomást is rendesen csak akkor szerzünk róluk, ha későbben pénzben megváltják, amit a földesurak szívesen

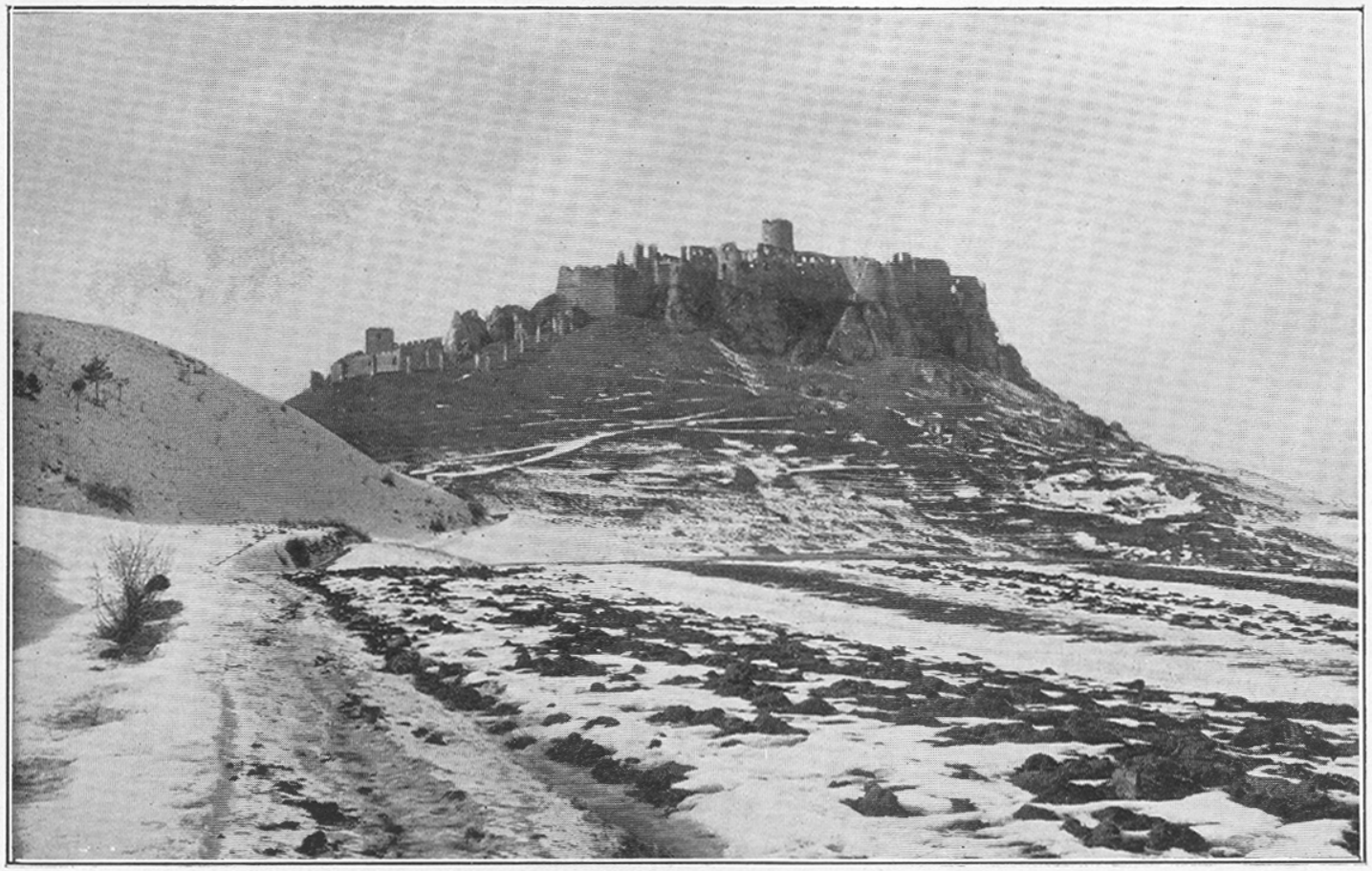

2. KÉP. SZEPESVÁRA ROMJAI KELET FELŐL

vettek; nem is voltak eredetileg egyöntetüen és egyetemesen szabályozva. A bibliából vették a papi tized eszméjét, melyet sz. István kötelezővé tett; a papi tized mintájára jött a középkorban a földesúr tizede, amelyet országossá csak Nagy Lajos 1351-iki törvénye tett az egyöntetűség kedvéért s inkább azért, hogy a földmivelő népet egyik birtokról a másikra ne csalogassák kedvezőbb feltételekkel.

A Szepesvárához tartozó várnépek földesura a király volt, illetőleg ennek megbizottja, a vár haszonélvezője, az ispán vagy a várnagy; terményadójukat a várba szolgáltatták be s robotmunkájukat is ott teljesítették.

Van nehány adatunk az Árpádok korából is ezekről az eredetileg a várhoz tartozó várnépektől lakott községekről, említést tesznek róluk okirataink vagy amikor parasztokat telepítenek oda, vagy kötelezettségeiket pénzben állapítják meg, vagy pedig amikor adomány útján magánosok kezébe kerülnek. Ez utóbbi folyamat már az utolsó Árpádok alatt kezdődik, de Szepesvára összes régi várnépközségei csak a Szapolyaiaknak való adományozás következtében váltak magántulajdont képező jobbágyközségekké.

A tatárjárás után IV. Béla 1258-ban újra benépesíti Nádasd községet. A magyar név világos bizonysága annak, hogy eredeti lakossága magyar volt, a tatárjárásban azonban elpusztúlt. A király most szláv telepeseknek adja területe javarészét, hogy érte bizonyos évi pénzadót fizessenek, 4 ekényi földet pedig két lőcsei polgárnak arannyal való adózásra. Ez egy régi a várhoz tartozó községnek újbóli benépesítése. (W. I. 80.)

Ugyancsak ilyen eredetileg Szepesvárához tartozó várnépes község volt Heymuth és Léthon, melyeket Marcell vára területével együtt IV. Béla 1250-ben a szepesi prépostnak adományoz összes jövedelmeivel, földbérével és terményadójával, amit eddig évenkint a szepesi ispánnak vagy a várnagynak voltak kötelesek beszolgáltatni. (W. I. 297.)

Kistamási (Tamásfalva) lakossága eredetileg szláv volt és adózásra azaz várszolgálmányokra kötelezett; IV. László 1278-ban egy családot, amely hadi szolgálatot teljesített,

megnemesít 4 ekényi (à 120 hold) birtokkal.[1]) Egy 1292-kii okirat Kistamásit egyenesen Szepesvára falvának mondja. Ilyen falu volt több is; hogy épen Kistamási emléke megmaradt, annak köszönheti, hogy Bald kamarai és szepesi ispán, amikor a király megbízásából Szepesben felülvizsgálta a birtokviszonyokat, a nevezett község területéből 2 ekényi gazdátlan földet arannyal való adózásra magánosoknak ad át, épen a szepesi várispánnak teljesített szolgálatokért.[2])

Ugyancsak várnépeket (populi domini regis) két ekényi földdel nemesekké iktat a szepesi ispán a király parancsára 1274-ben.[3])

Görgő[4]) is eladományozásakor 1278-ban kivétetik a szepesi ispán hatásköre alól, azelött tehát oda tartozott; hasonlókép Kolcsó 1284-ben,[5]) Korotnok 1297-ben,[6]) amely faluval együtt egy nagyobb királyi erdőt is adományoz a király. A király tulajdonát képezték 1278-iki adományozásuk előtt Farkasfalva és Pokaj községek.[7])

Ezekből tehát azt látjuk, hogy az Arpádok korában Szepesben királyi várnépek s ezektől lakott községek voltak. Ezek közül némelyek nemesekké emelkednek, más községek azonban amellett, hogy megmaradnak előbbi rendi állapotjukban, a király kezéből s így a vár kötelékéből kiesnek s magánosok jobbágyaivá válnak.

A várnépek csoportjába s így az Árpádkori várszerkezetbe tartoztak még a sümegi és hunfalvi pecérek (caniferi,

---

[1]) Bárd. 33. okl. terram quatuor aratrorum, . . . sub libertate eiusdem ville ac Provincie Sclavorum . . . exemptam ab omni exactione et consvetudine Sclavorum . . . a nexu obnoxietatis pristine absolventes, applicavimus libertati Nobilium de Zepes. Exactio és obnoxietas adozást és szolgaságot, várnépi későbbi jobbágyi köteléket jelent.

[2]) Bárd. 81. okl. terra ville castri Scepusiensis Kystomasi vocate.

[3]) W. I. 107. terram . . . duorum aratrorum . . . quam inter populos Domini Regis antea tenebant . . . Separando eosdem a solutione et libertate populorum Domini regis.

[4]) Bárd. 31. okl. a judicio vel iurisdictione comitum vel curialium comitum Scepusiensium . . . ipsam villam . . . eximendo.

[5]) W. I. 82. nullus comitum de Scepus . . . suos iobagiones . . . iudicandi potestatem habere debeat.

[6]) W. I. 114.

[7]) Évk. 1885. 75. l.

W. I. 188.) és a daróci solymárok (draucarii W. I. 296) Amikor a sümegi pecérek földjükből egy részt a király beleegyezésével szászoknak eladnak, a szolgálmányokat a szászok ezen föld után ép úgy teljesítik, mint előbbi birtokosai, habár a szász politikai és bírói fenhatóság alatt maradnak.

Igy tehát az Árpádok korában itt szervezett várispánságot találunk, amelynek középpontja s egyúttal az ispán székhelye a vár. Ennek a szervezetéről, odatartozó várjobbágyokról, várnépektől lakott községekről s közvetlen várbirtokról van tudomásunk.

Ismeretes az, hogy az Árpád-kori várispánságnak vagy vármegyei rendszernek, mely lényegesen különbözik a későbbi nemesi vármegyétől, hármas feladata volt: először honvédelmi-közhatalmi, másodszor közigazgatási-igazságszolgáltatási és végűl gazdasági.

Az ispán a várban lakik, a vár feladata első sorban az, hogy neki és tisztviselőinek biztos lakást nyújtson békében, hogy onnét vezethesse a megyét, bíráskodhassék felette, a közrendet fentartsa s veszély idején védelmet nyújtson. A várvédelem és honvédelem feladata békében és háboruban a várjobbágyokra hárul, akik szintén a vár körül csoportosulnak, a várőrséget szolgáltatják s hadjáratokban is részt vesznek. Béke idején az ispán vagy várnagya rendes szemlét tartott felettük és fegyvergyakorlatokat velük (Váradi Regestrum). Ahol várjobbágyokat találunk, ilyen volt a várak szervezete mindenütt.

Valamint katonai tekintetben az ispán alá tartoztak a várjobbágyok, úgy ők és a várnépek az ő fegyelmi hatásköre és így azután az ő és helyettesei bíráskodása alá is.

A szepesi Árpád-kori kormányzási és igazságszolgáltatási viszonyokról nincsenek bővebb adataink, de hogy az ispánnak ilyen hatásköre volt, nemcsak az általános törvényes intézkedésekből és szokásból lehet következtetni, hanem abból is, hogy amikor a szászok autonom szervezetet kapnak, kiveszi őket a szepesi várispán joghatásköre alól, amiből az is következik, hogy a többi a várhoz tartozó föld és nép az ispán joghatásköre alá tartozik. Sőt nagyobb bűnügyekben még a szászok felett is itélkezik.

Ismerjük azonban azt a törekvést, hogy a 13. század vége felé a kialakuló nemesség önmagát kormányzó nemesi vármegyévé kezd szervezkedni, élén a régi ispánnal s bíráskodás tekintetében a király személyes itélkezése vagy főbirái alá kerül; a nemesség azután földesuri hatósága alá vonja a birtokain levő parasztosztályt, a későbbi értelemben vett jobbágyságot. Szepesben ezen kiváltságok megszerzését Jordán, a Görgeyek őse kezdi meg 1256-ban. (Bárd. 22. okl.)

A várispánság korában a vár nemcsak ennek politikai és katonai középpontja, hanem egyuttal a királyi várjövedelmeknek gyűjtőpontja is. Az Árpádok korában a királyi váraknak épen ilyen gazdasági, közjövedelmi feladata nagyon lényeges, sőt mondhatni, hogy épen főfeladatuk volt az, hogy a várispánság terménygazdaságának központjául szolgáljanak, mert a várispánságok terménygazdasága képezte a királyi vagy közjövedelmek (amelyek azonosak akkor) főforrását: a várak körül csoportosuló uradalmak, allodialis birtokok közvetlen gazdasági jövedelme (gabona, állatok, bor, erdő, sajt) és a földmíves községek (várnépek, későbbi jobbágyok) terményadózása (kilencede), amelyhez hozzájárultak még az illető vidéknek különböző címeken fizetett, de csekély pénzbeli adózásai.

A várispánok, illetőleg helyetteseik és alantas tisztjeik (várnagyok, udvarbírák) egyik főfeladatát képezték ezen jövedelmek beszedése s a várban való összegyűjtése, ami rendesen aratás után, a betakaritáskor történt. Az ispán egyrészt haszonélvezője volt ennek a jövedelemnek, másrészt azonban köteles volt sz. Mihály körül megjelenni a királyi udvarban (rendesen Esztergomban) és beszámolni a várjövedelemről, illetőleg azt, amennyiben pénzzé volt átváltoztatva, beszolgáltatni. A jövedelem $^2/_3$ része a királyé volt, csak $^1/_3$ rész illette az ispánt, de idők folyamán oda fejlődött a dolog országszerte, hogy az elszámolás mind rendetlenebbűl folyt, sőt feledésbe ment s így a várjövedelmek idővel szokásjog alapján a haszonélvező ispánt illették meg s a király már az Árpádok vége felé teljesen elesik tőlük.

A várhoz tartozó földek termények és a várnépektől beszedett kilencedet a várban összegyűjtötték, oda hajtották

a harmokat is, azért érthető az, hogy a várnak több tágas udvara és gazdasági épülete volt. Ezen termények jórészét a várőrség, a vezető és munkáló népség felemésztette, a vár építésére és fenntartására is fordítottak belőlük, amit lehetett pedig pénzzé változtattak át, sőt megváltották azt maguk az adózó parasztok is. A pénzzé átváltoztatott jövedelemről könnyű volt elszámolni, ami azonban nyers terményekben megmaradt, azt felhalmozták, a király azután amíg ez a várrendszer fennállott tulajdonképen nem is tartózkodott állandóan egy helyütt, hanem egyik várról a másikra járt egész udvarával, kiszállott s ott tartózkodott amíg egész vidék felhalmozott termányeit udvartartása el nem fogyasztotta (descensus). Árpádházi királyaink ezért rendszeresen bevándorolták udvarukkal az egész országot.

Szepesvára az ország szélein volt, ezért királyaink nem látogatták sűrűn. Tudjuk IV. Kún Lászlóról, hogy itt tartózkodott 1288-ban,[1]) továbbá III. Endre.[2]) Királyaink úgy látszik épen távolsága miatt nem közvetlenűl élvezték annak jövedelmét, hanem azt találjuk, hogy azt a királyi család valamelyik tagja kapja. amely körülményből azután ezen jövedelmek bőségére következtethetünk. Az illetők első sorban jövedelmi szempontból kapják a Szepességet, mert a várhoz, a Szepesség középpontjához, nagy allodialis földterületek és adózó parasztfalvak (várnépek) tartoztak. Ezeknek a hercegeknek az uralma első sorban nem politikai-bíráskodási jelentőséggel birt — habár ebben a tekintetben is teljesen a király helyét foglalják el itten az illetők — hanem szepesi uralmuknak jövedelmeik szempontjából van jelentősége.

Első sorban várjövedelmei miatt kapja a Szepességet a 13. század elején Kálmán herceg, II. Endre király fia[3]) és e század vége felé Erzsébet királyné,[4]) Kún László anyja.

[1]) Hradszky, Initia Capt. Scep. 283. l.

[2]) Pirh. Szep. Prép. 30. l.

[3]) W. I. 300. terras . . . pro remedio animae charissimi Fratris sui Regis Colomanni, inclytae recordationis, qui dum adhuc viveret, terram Scepus possederat usque ad vitam suam pleno iure, idem Rex Bela (IV) contulisset. 1279. okl. — És Kálmán tamásfalvi birtokadománya Schm. 4. okl. Kálmán hercegségéhez Jászó vidéke is tartozott. Bárd. 107. okl.

[4]) W. I. 81. l. Schm. 11. okl.

Igy érthető az is, hogy ehhez a dominiumhoz, a Szepességhez mint középponthoz, még ezenkivűl eső egyéb részeket, várakat és uradalmakat is csatoltak, hogy ilyenkor ezt a területet mintegy tartománynak, provinciának tekintik. Hogy különösen birtokainak jövedelme szempontjából kapják a Szepességet, mutatják Erzsébet királyné 1280-iki okiratának azon szavai, hogy: „amidőn a szepesi tartomány uradalma kedves fiunk László király úr jóvoltából és kegyéből és országos tanácsosai beleegyezésével a mi kezünkhöz jutott, hivünket, Domonkos tárnokmesterünket Szepesbe küldtük, hogy a birtokokat bejárja és felmérje".[1])

Épen a királyi birtokok elkülönítése és a magánkézben levők kötelezettségeinek nyilvántartása szempontjából rendeltek el Árpádházi királyaink általános birtokreviziókat, amilyenekről ezen most említetten kívűl még két esetben van tudomásunk. Már 1249-ben IV. Béla küldött ki két biztost[2]) a szepesi birtokviszonyok felülvizsgálására és III. Endre 1292-ben Báld szepesi és kamarai ispánt.[3]) Ez utóbbi okirata egyenesen volt várbirtokról, a már említett Kistamásiról rendelkezik.

Hogy Szepesvárának ilyen központi gazdasági feladata volt, nemcsak az eddig említett tényekből tünik ki, hanem még a következőkből is. Amikor IV. Béla a várhoz tartozó Heymuth és Léthon két falut eladományozza, határozottan azt mondja, hogy ezek eddig földbért és terményadót szolgáltattak be évenként az ispánnak vagy a várnagynak s IV. László király még ezen adományozás után is fenntartja saját személyére, illetőleg udvartartásra nézve azt, hogy ki-

---

[1]) W. I. 81. cum de gratia et favore Domini Regis Ladislai, filii nostri charissimi et omnium Baronum suorum consensu, Dominium provinciae Scypus ad nostras manus fuisset devolutum et fidelem nostrum D. M. T. n. ad reambulandas et mensurandas terras in Scypus misissemus.

[2]) W. I. 294. cum terras de Scepus generaliter ad iudicium vocassemus et ad perambulandum singulorum terras ibidem dilectos . . . . misissemus.

[3]) Bárd. 81. okl. . . . Rex omnes terras et possessiones cuiuslibet condicionis hominis in districtu Scepus existentis, nobis mensurare precepisset, quis eorum quo titulo sua jura possideret.

szálláskor ellátásához hozzájárulni kötelesek a prépost népei is (descensus).[1])

A vár a 13. században egyideig a prépost vagyonának is menedéket nyújtott. 1273-ban Mothmér prépost (Hradszky In. Cap. Scep. 301) végrendeletében a várban levő barmait a várnagynak hagyományozza. Ha tehát a prépost is barmait a várban tartotta, természetes, hogy a váruradalom egyéb csordái is ottan lehettek, ami a vár előbb hangsúlyozott gazdasági szerepét eléggé megvilágítja.

Hogy mennyire dívik még a 13. század végén a terménygazdaság s mennyire ezen terményjövedelmen alapszik, kitünik abból is, hogy még a szepesi prépost és egyháza is évenként 500 kepét szolgáltattak be a várba. 1291-ben Jakab prépost panaszkodik III. Endre előtt, hogy a szepesi ispánok és várnagyok tőle s egyházától Szepesvára szükségleteinek fedezésére különféle terményekből évenként 500 capeciat követelnek. A király nem engedi el, mert a várnak sok szüksége van, de elrendeli, hogy kárpótlásúl 10 márka finom ezüstöt kapjon a prépost és utódai a szepesi szászok pénzadójából, földbéréből (terragium).[2])

Ez is egyik jellemző esete annak az általánosan dívó és szervezett gazdasági rendszernek, amelyen Árpád-kori várrendszerünk alapult. De épen ez az eset felvilágosítást nyújt arról is, hogy mint bomlik fel épen ezidőtájt ez a várrendszer azáltal, hogy jövedelmi terményforrásaitól adomány vagy felmentés (más esetekben erőszakos foglalás és dacolás) következtében el-elesik. Mert jelen esetben is ez történik.

III. Endre 1291-ben még a vár erőforrásainak fenntartása mellett foglal állást, de már 1297-ben (Bárd. 95. okl.) enged Jakab kérésének, aki ekközben mint az esztergomi érsek helyettese püspökké (Bárd. 403. l.) s a király egyik benfen-

---

[1]) W. I. 298. IV. Béla 1259. és IV. László 1278 castrum (Marcelli) cum terris duarum villarum castri Scepus Heymuth et Lethon nuncupatis cum omnibus suis utilitatibus, terragiis et victualibus, quae singulis annis Comiti seu Castellano de Scepus dare — — 299 . . . in populis . . . nullus . . . descensum facere vel collectam exigere praesummat, praeter Regiam Majestatem.

[2]) Századok 1872. Sz. kápt. reg. és Pirh. Sz. prép. t. 31. l. capecia Száz. szerint mérő, Pirh. 15—50 kéve.

tesévé lett és szolgálatai s érdemei jutalmául őt és utódait is felmenti az 500 kepcének a várba való beszolgáltatása alól (a 10 márkáról hallgat ez oklevél, be nem szünteti), habár a király is elismeri, hogy első rendelkezése indokolt volt, mert a vár nagyon is rászorult arra a terményjövedelemre.

A prépost ezen terménybeszolgáltatása a várba úgy látszik szorosan összefügg avval a ténnyel, hogy a prépost és a káptalan a 13. század második felében egy darab ideig a várban laktak, habár ezen okiratok ez összefüggést nem emelik ki.

Pirhalla szerint az 500 kepce fizetését IV. Béla rendelte el, ugyanaz, aki Mátyás prépostot felhatalmazza a kerektorony és az öregpalota megépítésére. Másrészt azonban az 500 kepce alóli felmentés körülbelül egybeesik a káptalannak a várból való kiköltözködésével. 1298 körül a várral szemben levő dombon a sz. Márton egyháza mellett kiépűl a káptalan, mostani helyén, ahol csak nagy üggyel-bajjal sikerült a kemény sziklából kicsikarni az egyes lakóházakat.[1]) Közben kétségtelenűl ott tartózkodott a prépost és a káptalan, ha már Mothmér prépost 1273-ban[2]) a várban levő barmairól intézkedik.

A tatárjárás pusztításán kivűl, amely sz. Márton egyházát érte, még egy másik körülmény is indokolttá teszi a káptalan tartózkodását a várban. A káptalan hiteles hely volt s mint ilyennek helye volt a királyi várban, az ispánság közigazgatási és igazságszolgáltatási központjában.

Viszont érthető az is, hogy a prépostság kiköltőzködik a várból, nemcsak azért, mert két egymástól független úr, mint a prépost a káptalanjával és az ispán várnagyával és őrségével, nem igen férhet meg együtt, hanem azért is, mert a papi személyek mindennapi foglalkozását tekintve a vár nem volt alkalmas lakóhelyükűl. Mint menedékhelyet használhatták s valószinűleg később is használták, de állandó lakóhelyűl már csak a feljárás miatt is igen alkalmatlan volt; sz. Márton templomukat pedig romba döntötték ugyan a tatárok, de mégis felépíthető volt s fel is építették, mire a kanonokok 1298-ban közvetlen közelébe telepednek le.

---

[1]) Pirh. Sz. prép. t. 31. és 9. l.

[2]) Hradszky, In. Cap. Sc. 301. l.

Valószinű, hogy mint menedékhelyet a várat később is igénybe vette a káptalan, legalább jogigényét a vár kerektornyára és palotájára később is feleleveníti. Valószinűleg a káptalan a várból csak a magánuralom korszaka alatt elbirtoklás folytán szorult ki teljesen, illetőleg ekkor vész el jogigénye; de még Csáky beiktatásakor is óvást emel a torony és palota birtokjoga miatt, úgy látszik ismervén az említett 1249-iki okmányt (W. I. 295).

3. Történeti események.

Kún László. Roland. III. Endre. Interregnum. Csák Máté. Károly Róbert.

Miután láttuk eddig a vár szervezetét és feladatát az Árpádok korában, nézzük meg, hogy forrásaink milyen történeti eseményekről tesznek említést, amelyeknek színtere várunk volt.

A tatárjárásról s a vele összefüggő kérdésekről szólottunk már, amennyiben ez esemény épen várunk kiépítésének döntő inditóoka volt.

Harcias események színtere volt IV. Kún László király uralkodása elején, valószinűleg 1274-ben.[1]) Amidőn a király fiatal korban átvette az uralmat, az ország villongások és garázdálkodások színhelyévé lett.[2]) Roland, Márk fia, szintén fellázadt és Szepesvárába fészkelte magát. Szepesi ispán volt s mint ilyen szövetkezve más felvidéki urakkal, Miklós és Gergő nevű rokonaival és a Borsa nemzetségből való Pál fiaival, Szepesben és a Tiszán túli részeken pártot ütöttek.

A király nevében Jakab mester szepesi kanonok felment a várba, hogy azt a lázadoktól visszakövetelje, illetőleg hogy ezeket a király hűségére téritse. De Loránd és Gergő fogságba vetették s mindaddig sanyargatták, míg testvéreit kezesekűl adván, magát 100 márkával ki nem váltotta.[3])

---

[1]) W. III. 200. az ispánok között szól róla.

[2]) Schm. 9. okl.

[3]) Szabó Károly, Kún László 18. l. Ez eseményt a királynak 1278 szept. 2-án kelt oklevele mondja el, maga az esemény régebben történt. Wenzel, Ápk. Újokt. IX. 376.

Ezután IV. László a Mariássyak egyik ősét, Batiz ispánt, Márk ispán fiát, küldte Loránd ellen, hogy a várból kiostromolja. Batiz férfiasan küzdött csapatával a vár alatt, karját egy nyíl átfúrta s csak Isten különös kegyelméből menekült meg a haláltól; harcosai közül is 24-en halálosan megsebesültek vagy félholtan kerültek ki a csatából. A várat több napon át körülzárták s ostrommal kisérelték bevenui, de nem sikerült, épen csak megtörték az ellenállás erejét. Végül Batiz ispán IV. László nővére, Kunigunda lengyel hercegnő közbenjárására kibékítette Rolándot a királlyal és visszaadatta a királynak Szepesvárát.

Batiz ispán ezen érdemeiért két falut kap, amelyeket a király ismét szepesi, tehát a várhoz tartozó birtokaiból szakít ki.[1])

Egy másik okirat Polyán ispánt és Rikolf testvérét dicséri, hogy egyebek közt különösen Márk fia Loránd ellen több ütközetben vettek részt, fogságba is estek s kedves szolgálatot teljesítettek IV. László királynak személyes vitézségükkel és harcban való fáradozásaikkal Szepesvára visszaszerzése alkalmával, amelyet Loránd ravasz fondorlattal foglalt volt el.[2]) A vitézek Farkasfalva és Pokaj szintén szepesi falvakat kapják.

Ez a vitézkedés is az említett ostrommal függ össze, habár az sem lehetetlen, hogy Loránd másodszori felkelése alkalmával, mert ismét hűtlenné lett, elfoglalta az ország északkeleti részét, Szepest, Gölnicbányát, a Nyírséget, Tarcal vidékét Erdélyig s végűl a Finta mester nádor elleni csatában elesett. Hogy Loránd második hűtlensége melyik évre esik, nem tudjuk, 1281 előtt kellett lennie. Második hűtlenségekor várunkról nem tesz említést a forrás.[3])

---

[1]) Schm. 9. okl. Kelt 1275-ben, az események előbb történtek. A két falu Zalong (Márkusfalva mellett volt) és villa Matthaei (Hernádmáté).

[2]) W. I. 109. Kelt 1278-ban, de szintén régebbi eseményeket sorol fel. Wagn. III. 200. állítása, hogy a várból csak erőszakkal (háboruval) lehetett őt kizavarni, nem állhat meg Schm. 9. okl. tanuságával szemben, hogy kibékítették. Azért (Szabó, Kún László 18. l. jegyz. szerint) megfoszthatták 1273-ban fellázadásakor birtokaitól s viszont kibékülése után ismét lehetett szepesi ispán.

[3]) Bárd. 53. okl. idem R. in eodem conflictu extitit interhemptus. — W. III. 200 konjekturái így elesnek. — Pirh. Sz. prép. t. 24. l. erdélyi

Az urak akkoriban ismételten pártot ütöttek s kibékültek, még egy év leforgása alatt is, mert a belvillongások Kún László egész uralkodása alatt nem szüneteltek.

Hasonló zavarok kényszerítették Kún Lászlót hogy Szepesvára alá jöjjön 128.-ben. A szepesiek ugyanis fellázadtak; hogy kik voltak a vezetők, nem tudjuk s azt sem, hogy mi volt a céljuk, mert épen csak a vár alatt vitézkedett Gerendi Miklós erdélyi birtokadományozó levelének [1]) szűk szavaiból értesülünk ez eseményről. A fellázadt szepesiek a várat ostromolták, a király ellenük jött magyar, kún és tatár csapatjaival, mely utóbbiak mint foglyok kerültek a király seregebe. A király serege a vár alatt a lázadókat leverte, a nevezett egyén e csatában a király szeme láttára vitézkedett, a vár kapujáig hatolt és megsebesült.

A király vad csapatai azután a vár alján táborozva a szomszédos káptalant is feldúlták, a sekrestyéből kidobott iratokat lovaik összetaposták, pecsétjét elrabolták.[2])

Ennyit tudhatunk meg hiteles forrásokból Kún László ezen tartózkodásáról.[3])

IV. László alatt a Szepesség különben, mint említettük, anyja, Erzsébet özvegy királyné uradalma volt, hogy mennyi ideig, nem lehet pontosan megállapítani, de már 1275-ben, a

---

vajdának is mondja; Schm. 9. okl.-ben a nádor szintén Roland. Megjegyzendő, hogy több Roland nevű vajda és comes volt, de azért lehetséges, hogy azonos. — Kétségtelenül ő rendelkezik birtokügyben mint szepesi ispán. W. I. 107. l. — 1274-ben és valószinűleg kibékülése után 1277-ben szintén Bárd. 50. okl.-ben, amely azonban csak német fordításban és átiratban maradt meg. — Bárd. 53. okl. 1285-ben kelt, a vitézkedések azonban régebbiek; a csatának Loránd és Finta nádor között 1281 előtt kellett lennie, mert ekkor már Finta is elpártolt a királytól.

[1]) Hazai okmt. VI. 341. és Szabó, Kún L. 121. l.

[2]) W. III. 14. l. és Szabó i. h., Pirh. Sz. prép. t. 26. l.

[3]) Hradszky In. Cap. Scep. 283. 1288-ra, Évk. 1888. 94. pedig 1284-re teszi, Szabó okiratok keltezése nyomán 1285-re; a király aug. 14-én Sárosban, szept. 29-én már Liptóban volt, tehát nem tartózkodott egy évig a várban, mint Hr. tartja. — Münnich S. Ein Jahr aus der Glanzperiode des Zipserschlosses 1288 (átveszi Hr. egész terjedelmében Szv. leírásába) egy regényes leírást nyújt, amelynek azonban nincsen történeti alapja. Hogy milyen fényes volt ez az időzés, elég az előbbi okiratokra utalni.

Roland-féle lázadás után, Moys vagy Mózes, a királynő tárnokmestere mint szepesi ispán (Wagner III. 200 szerint) minden igyekezetét arra fordítja, hogy visszaszerezze a Szepesvárához tartozó birtokokat, ami jórészt sikerült is; amiből láthatjuk azt is, hogy ami birtokot királyi adományok nem idegenítettek el a vártól, azt ilyen zavaros idők foglalásai juttatták idegen kézre ebben az időben is, mert ugyancsak rendezetlenek voltak a közállapotok Kún László egész uralkodása alatt. Erzsébet királyné 1280-ban intézkedik még szepesi birtokügyben (Schm. 11. okl.) s valamivel túlélte fia halálát (1290).[1])

Némi rendet igyekezett teremteni a megzavart birtokrendben III. Endre király, aki 1292-ben megbízta Bald szepesi és kamaraispánt, hogy a szepesi tartományban (in districtu Scepus) minden birtokos földjét felmérje és megvizsgálja, milyen jogcímen bírja azt. Épen a várföldek visszaszerzése volt a főcél; hogy milyen mértékben sikerült a helyreállítás munkája, nem tudjuk, mert épen csak olyan esetről van okiratunk, amikor a régebbi viszonyt nem állítják helyre, hanem a birtokos vagy foglaló arannyal való adózásra kötelezi magát;[2]) s ez annál könnyebben ment, mert a földek után járó terhek pénzben való teljesítését az ispánok illetőleg a királyok szívesen vették.

A vár tehát Erzsébet királyné birtoklása után továbbra is a szepesi ispán által kezelt királyi vár gyanánt maradt meg.

Maga III. Endre is járt Szepesben, mindjárt megkoronáztatása után; Hellebrand szepesi szász ispán egész nemzetségével Kassánál ünnepélyesen fogadta őt s bevezette Szepes földjére.[3])

Az Árpádok kihalása után bekövetkezett zavarokban Szepesvára is többször cserélt urat.

A Szepesség kezdetben Vencel mellett volt, aki Jakab püspököt kancellárjává tette, híve volt Jordán a szászok grófja is.

---

[1]) Több kún telepedett le Szepesbe. Pirh. i. m. 1284-ben sz. ispán a kún Kuzel vagy Kuluc. W. III. 202.

[2]) Kistamási. W. III. 203. 204.

[3]) W. I. 82. e. Szepesi emberek, Jakab püspök és Márk kanonok s udvari káplánja, bizalmas emberei és több rendbeli követei voltak. W. I. 114.

A vár is Vencel hiveinek a kezén volt. 1300—1308-ig a szepesi ispánok vagy várnagyok sorozata hiányos, de Károly Róbert 1307-ben kelt (Schm. 19. sz.) okleveléből, mellyel Kakas mesternek, a Berzeviczyek ősének, Eőrt adományozza, megtudjuk azt, hogy a vár azelött (melyik évben s meddig?) a csehek birtokában volt; Kakas ugyanis különösen kitűnt Szepesvára elfoglalásánál, amelyet a csehek Károly Róbert ellenében kezükben tartottak s ezen ostrom alkalmával elesett Kakas 32 szolgája és 2 atyafia s ő maga is erősen megsebesűlt.

Vencel hiveit tehát 1307 előtt ostrommal szorították ki a várból Károly Róbert hivei.

Wagner (III. 204.) az 1308. évhez Zsegrai Miklós ispán és várnagynál azt mondja, hogy a vár Csák Máté birtokában volt, aki azt Vencel nevében megszállotta és megerősítette s hogy Károly Róbertnek sok véráldozatába került míg azt visszaszerezte, de forrását nem idézi. A fenti oklevél csak csehekről tud, Csák Mátéról hallgat és már 1307-ben megemlékszik a várnak előbb történt visszafoglalásáról. Azonban Wagner állítását Csák birtoklásáról (ha ez nem puszta coniectura), össze lehet egyeztetni az oklevél említette csehekkel, mert tényleg az egész Felvidék Csák uralma alatt állott s ő kezdetben Vencel pártján volt.

Az interregnum válsága alatt azonban Károly Róbert pártja mindinkább erősbődött és Szepesvára is kezén lévén, már 1307 körül a szepesiek Pál préposttal melléje szegődtek. Az 1312. évi rozgonyi csatát is Csák, Demeter és Omodé fiai ellenében különösen a szepesi nemesek és szászok segítségével[1]) nyerte meg.

De Csák Máté hatalma nem tört meg teljesen ebben a csatában, sőt ezután Szepesvára elfoglalására is kisérletet tett még, amikor ottan Drugeth Fülöp volt az ispán. Csák a várat ostromolni kezdte, de nem tudta bevenni, mert Fülöp ispán keményen ellentállott; erre Csák feldúlta és felgyújtotta Váralját és a káptalant; Fülöp ispán kitört s meg akarta akadályozni ebben, de majdnem elfogták, csak Úzi Miklós

[1]) Görgeyek, Fülöp sz. ispán, Rikolf, W. I. 119—123. Kakas ispán. Pirh. Sz. prép. t. 35—37. l.

csatlósának köszönhette megmenekülését, aki majdnem halálos sebet kapott karján, amint Fülöp mellett kitártott és vitéz urát, az ispánt, csak úgy menthette meg, hogy maga esett fogságba.[1]) Önfeláldozóan küzdöttek még mellette Tekule Miklós és Éles János, aki saját lovát engedte át Fülöpnek.

4. Átmeneti idők.

A nemesi megye kibontakozása. A vár főleg zászlósurak kezén van. Castellanus és vicecastellanus. Udvarbíró. A megyegyűlés helye.

Az interregnumtól a husziták idejéig körülbelül másfélszáz évig közvetlen adatunk a várról nincsen; de ezen nincs mit csodálkoznunk, mert békés idők következtek, háboruktól s ostromoktól mentes volt az ország ezen része; régi emlékeink pedig többnyire csak azokat az eseményeket tükröztetik vissza, amelyek a rendes mindennapi életet felzaklatták.

A vár e békés korban is megmaradt, ami azelött volt, egy királyi birtokkomplexumnak a középpontja s evvel egyuttal a szepesi ispánság központja is. De épen a tatárjárás utáni 150—200 év volt az a korszak, amelyben a régi váris pánság mindinkább elveszíti régi berendezését, átalakúl nemesi vármegyévé. Az átalakulás lassu folyamatát alig tükrözteti vissza néhány elszórt irott emlék, pontos képét nem

---

[1]) W. III. 205. Úzi M. adományleveléből. W. ez ostromot a rozgonyi csata elé helyezi, de Pór Mill. Tört. III. 58. Rozgony utánra. Csák 1321-ben bekövetkezett haláláig úr maradt az ország jó részén, később talán kibékülve némileg a királlyal; épen Drugeth volt Károly Róbert egyik fővezére ellene, miért is ez birtokot kapott. W. III. 206. W. szepesi ispánnak mondja 1314—1327, 1322-től pedig nádor is volt; a rozgonyi csatában is részt vett 1312-ben, de akkor úgy látszik nem volt még sz. ispán.

A szepeshelyi székesegyház falfestménye ezen korszak kétségtelen művészeti emléke, de hogy minek az emlékére festették oda, nem világos. A koronázás 1310-ben, a rozgonyi csata 1312-ben volt, a festményen az 1317. évszám van. Henrik prépost volt 1316—1322, tehát mint ilyen sem a koronázásnál, sem a csatában részt nem vehetett. Hradszky Évk. 1888. 42. szerint a várnagy Tamás nem Fülöp. Meglehet, hogy a 15. századbeli átépítésnél vagy más restaurálásnál a betüknél vagy neveknél értelmetlenűl restauráltak valamit.

is lehet megrajzolni, de nem is tartozik a vár történetének a keretébe; néhány tényre kell azonban utalnunk, amelyek egyuttal a vár helyzetét is megvilágítják.

Az Árpád-kori várispánság némely elemei úgyszólván változatlanul megmaradnak, mások meg eltünnek, hogy új társadalmi alakulatoknak adjanak helyet. Ezen korban megy végbe egyrészt a paraszt jobbágyság, másrészt a nemesség teljes kialakulása.

A régi várnépes falvak mint jobbágyfalvak a várral továbbra is szoros kötelékben maradnak meg, mint ennek tartozékai s csak vele együtt jutnak majd magán kézre. Földesuruk a vár útján tulajdonképen a király, ez azonban a várat és uradalmát rendesen a szepesi ispánsággal adja, mint ahogyan eddig volt.

Ezen falvak természetesen az ispán illetőleg helyettesei vagy alantasai joghatósága alá tartoznak; ezeknek joghatósága különben Szepesben kiterjed mindazokra, akik külön királyi engedéllyel nincsenek kivéve alóla.[1])

Megjegyzendő, hogy épen a várban tartózkodó vagy az uradalomhoz tartozó cselédség, munkás népség nem főbenjáró, de kisebb kihágásai, mulasztásai és vagyonjogi ügyeiben ritkán gyakorolt bíráskodást személyesen az ispán vagy a várnagy, mert ezek nagyobb urak voltak s a katonai és közigazgatási teendők foglalták el. Már az Árpádok korában is a comesek mellett mindenütt találunk épen egy ilyen teendőkkel megbízott közeget, alsóbb rangu tisztviselőt, akit törvények és okiratok comes curialis, vagy iudex curialis néven ismernek. Ez általában nemcsak a közvetlen cselédség, de a jobbágyok kisebb ügyeiben itélkezett. Nyomára alig akadunk, mert ezek az ügyek nem kerültek papirra, szóbelileg elintézték s ott volt a deres meg a torony tömlöce. A Csáky-korban találunk a várban egy ilyen falusi bíró rangban levő közegre,

---

[1]) Ezt teszik a nagyobb kiváltságú nemesítő levelek és a szászok kiváltsága. Schm. 53. okl. 1330-ban a csütörtökhelyi szászok panaszkodnak, hogy az alvárnagy (vicecastellanus de Castro Scepusiensi) itélőszéke elé akarja idézni, azon a jogcímen, hogy nemesi, arannyal adózó földnek a birtokosai. Mint szászok nem tartoztak alája. Ebből önként következik, hogy más ilyen földbirtokosok igenis az ő itélőszéke elött jelentek meg-

akit udvarbírónak neveznek. Ez nem abban a korban alakított, hanem évszázadokon át szokásjogilag fennmaradt bírói közeg volt, cselédség és jobbágyság felett kisebb ügyekben.

A régi várispánság egyik jellemző eleme, a régi várjobbágyok (iobagiones castri) vagy a várjobbágyok fiainak (filii iobagionum) az osztálya eltűnik, illetőleg nemességgé alakul át. Ennek jó része bíráskodás és katonáskodás tekintetében a király vagy zászlósurai személyes hatásköre alá kerül és jobbágyai felett itélkező hatalmat kap.

Jelentős ezen átmeneti korszak gazdasági hatása is. Míg az Árpádok korában a királyi várak jószágaikkal s falvaikkal a kir. jövedelmek egyik főforrását képezték, később ez megszűnik az adományozások következtében vagy az utolsó idők és interregnum zavarai közepette azáltal, hogy ezen jövedelmeket vagy erőszakkal elfoglalják vagy pedig az elszámolás elmarad s feledésbe megy. A várak tényleges kezelői, az ispánok és várnagyok a kir. udvarba többé nem szállítanak be semmit, úgyhogy az összes várjövedelmek kezükben maradnak. Még inkább elesett szokásjogilag a kir. kincstár ezen jövedelmektől azon eljárás folytán, hogy egyes zászlósuraknak egyenesen fizetés gyanánt, ellátásúl adják oda.

Igy már az Árpádok korában, de még inkább az Anjouk alatt azt tapasztaljuk, hogy a szepesi ispánság rendesen valamelyik országos zászlósúr kezében van; az illetőt első sorban azért teszik meg szepesi ispánnak, mert Szepesvárához még terjedelmes várjószágok és így várjövedelmek tartoztak: így szepesi ispán néha a nádor, a tárnokmester, az asztalnokmester vagy más megyének az ispánja.[1])

És épúgy, mint az Árpádok korában ellátásuk szempontjából kapják a Szepességet a királyi család némely tagjai, úgy kapja azt István herceg is, Nagy Lajos király öcscse, hercegség gyanánt.[2])

---

[1]) Az ország egyéb vidékein már alig maradtak meg királyi várjószágok, a 15. században még ez utolsók is magánkézre kerülnek; a Jagellók pénzt és sót rendelnek a főtisztviselők ellátására.

[2]) 1352-ben. W. I. 26. Schm. 72. okl. Stephanus Dei gratia Dux de Scepus et de Sarus.

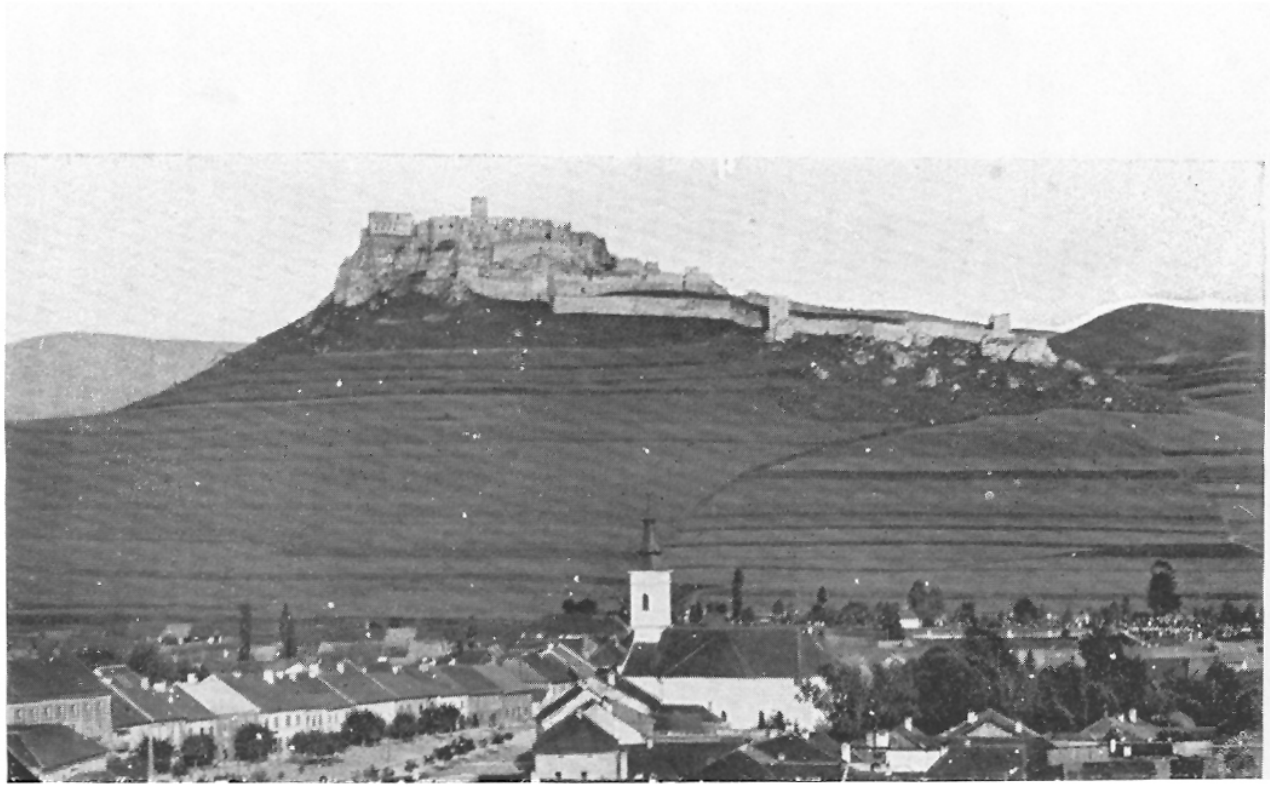

3. KÉP. SZEPESVÁRA ROMJAI VÁRALJA FELŐL

Érthető azután, hogy ezeket a zászlósurakat hivatali hatáskörük másfelé is szólította s így szepesi teendőiket rendesen helyetteseik végzik, akiket az okmányok castellanusoknak és vicecastellanusoknak neveznek, amely kifejezéseket ebben a korban a várnagy szóval fejezünk ki, vagy pedig vicecomeseknek.[1]) A várban rendesen csak ezek tartózkodtak.

Magában az elnevezésben egy speciális szepesi vonást észlelhetünk. Másutt mindenütt az ispánok helyetteseit rendesen vicecomeseknek nevezik; Szepesben is előfordul ez az elnevezés, de gyakoribb a castellanus és vicecastellanus, amit főleg annak tulajdoníthatunk, hogy épen a várrendszer ezen a vidéken jobban és hosszabb ideig maradt fenn, mint az ország más vidékein.

Ez elnevezés még Árpád-kori eredetű. Már Hradszky (Évk. 1888.) is észrevette, hogy igen nehéz Szepesvárra és vármegyére nézve elkülöníteni azokat az egyéneket, akik mint comesek, castellanusok vagy vicecomesek, vicecastellanusok szerepelnek. Nem lehet elkülöníteni azért, mert sokszor ugyanaz az egyén comesnek és castellanusnak is nevezi magát. A dolog úgy áll, hogy már az Árpádok korában is az ispán rendesen tartott castellanust, várnagyot, különösen akkor, ha más megyének is ispánja volt vagy más hivatalt is viselt és ez rendszerré vált az Anjouk alatt; de akárhány ispán maga intézte a várnagyi teendőket, mert a várban tartózkodott s így nem volt várnagya, vagy várnagyból lett ispánná s ezt a címet is felemlíti.

A Szapolyaiak koráig, sőt a Thurzókig a castellanus vagy vicecastellanus nemcsak a vár parancsnoka, hanem egyenesen hivatali helyettesítője az ispánnak, mert épen a zászlósurak szepesi ispáni teendőiket alig végzik el személyesen. Ezért azok a kiváltságlevelek, amelyekkel egyeseket kivesz-

---

[1]) L. W. III. és Hradszky Évk. 1888. az ispánok, várnagyok és helyetteseik névsorát. Így pl. W. I. 446. és 449. 1322 és 1326-ban castellanus; W. I. 131. 1331-ben vicecomes et castellanus; W. III. 207. 1330-ban, Schm. 74., 75. l. 1329-ben vicecastellanus; W. III. 209. 1342-ben az ispán tárnokmester, vicecastellanusai vannak. V. ö. Századok 1872. évf. a regestákban említett tisztviselők.

nek a királyok az ispánok hatásköre alól, rendesen úgy szólnak az Anjouk korában, hogy helyettes (vicecastellanus) hatásköre alól.[1]) Ezeket a helyetteseket maguk az ispánok nevezik ki, mert a helyettesítést az illető magánügyének tekintették még a főbb hivataloknál is.

Épen azért ezek a személyes helyettesítők a 16. század elejéig, a nemesi vármegyei autonomia kialakulásáig, épen a kialakulás korában, egyuttal a vármegyei közigazgatás, igazságszolgáltatás és honvédelem élén állanak; csak párhuzamosan egyidejüleg tünnek fel a megyei okmányokban a szolgabirák (iudices nobilium). Épen az átmenet és kialakulás korát tükröztetik vissza az okmányok, amikor egy kategóriájú okiratokban hol comes, hol vicecomes, castellanus, vicecastellanus, hol pedig iudices nobilium szerepelnek.[2])

Ugyancsak a nemesség és a nemesi vármegye szervezetlenségét látjuk abban is, hogy a nemesség egy részét a királyok felmentik az ispánok és helyetteseik hatásköre alól, más része pedig alatta marad.

Megjegyzendő, hogy a nemesi vármegye teljesen kialakulván, a 16. század elején székhelyét Lőcsére teszi át, a vár örökös urai megmaradnak egyuttal ennek ispánjai gyanánt, a többi tisztviselőket választják. A castellanus elnevezés a Thurzók és Csákyak korában is megmarad. Ennek hatásköre azonban a várra szorítkozik. A castellanus a 16. századtól kezdve alacsonyabb rangu tisztviselő, porkoláb, néha a várőrség parancsnoka, legtöbbször még az sem, mert az ott levő fegyvereseknek külön kapitányai, parancsnokai (capitaneus, praefectus) vannak.

Ebben a korszakban azonban várunk még mindig szoros kapcsolatban van a vármegyével, ispánjai és várnagyjai egyuttal a vármegyét is vezetik.[3])

A megyegyűléseket is a vár és hiteleshely közvetlen közelében tartották. Ezeknek helye tulajdonkép a vár lett

---

[1]) W. I. 207. 1330-ban.

[2]) Jellemzők a Századok 1872. évf. regestái.

[3]) Téved Wagner III. 201. 2. amikor csak 1403 körül veszi észre azt a szokást, hogy a vár parancsnoka egyuttal ispán is, a vár régebben is a szepesi ispán kezén volt.

volna, de békés időben alig érezték annak szükségét, hogy oda felmenjenek,[1]) azért Váralján vagy a káptalanban folytak le.

Az összes szepesi ispánok, alispánok és várnagyok névsorát a Szapolyaiakig összeállította Hradszky a szepesm. tört. társulat 1888. Évkönyvében. Amennyiben az illetők nevei és tettei várunkkal kapcsolatban állottak, a tárgyalás folyamán megemlékeztünk róluk névszerint is. Legtöbbjének épen csak a neve van valahol megemlítve vagy pedig említésük nem függ össze várunkkal.

5. A husziták és a Thurzók ideiglenes birtoklása.

A husziták 1433-ban jelentek meg először Szepesben, de ezen támadásuk csak portyázás volt s várunkat nem érintette.[2]) Lényeges mozzanat volt az, hogy Erzsébet özvegy királyné 1440-ben Giskra János vezérüket zsoldjába fogadja és szepesi főkapitánynak és sárosi ispánnak nevezi ki. A felvidék Erzsébet királyné mellett tartott ki 1443 szept. 1-ig (Lőcse, Kassa)[3]), ami részben a husziták sikereit megmagyarázza. 1441-ben Giskra beveszi Késmárkot, 1442-ben Richnót.[4])

A következő 1443. évben Szepesvára is elesett, de hogy ki foglalta el és hogyan, arról nincs tudomásunk, mert szűk szavakban értesít róla egy 1447-iki irat, amelyben a szepesi káptalan okiratainak ez alkalommal való elpusztulását ekkép tudatja:[5])

1443 aug. 15 körül Rozgonyi Simon egri püspök több főúrral és nemessel hadba szállott a felső részek védelmére a királyság ellenségei: Giskra és cseh társai ellen s eljutot-

---

[1]) 1328. W. I. 126. Congregatio circa eccl. S. Martini; 1330-ban Conventus apud eccl. S. M. W. III. 206. Drugeth ispán ismét a birtokjogokat revideáltatta. Több ilyen gyűlésről a Századok 1872. évf. regestái.

[2]) W. I. 330. II. 95. Késmárkot és vidékét elpusztították és fogságba hurcolták György prépostot.

[3]) Fraknói, Mill. Tört. IV. 24. 30.

[4]) W. II. 99.

[5]) Karácsonymezei Miklós sz. kanonok óvása az egri káptalan előtt. W. I. 35.

tak a felvidéken Szepesváráig. Itten Rozgonyi püspök nagyobb biztonság és őrizet okáért mindazokat az okiratokat, amelyek szt. Márton egyháza, valamint más királyságbeli nemesek birtokjogaira vonatkoztak s addig a szepesi sz. M. egyház sekrestyéjében és levéltárában voltak elhelyezve, felvitette Szepesvárába; ezt a várat azonban Bask Péter várnagy (castellanus) vigyázatlansága folytán a csehek orvúl (furtive) elfoglalták s azt most is a csehek tartják; ott azután az említett okiratok elpusztúltak és a szepesi egyháztól elidegeníttettek.[1])

Giskra 1443 szept. 1-én kibékült Ulászlóval s 1445-ben az ország hét főkapitánya közé vették fel, így a husziták uralma még jobban megszilárdult.

Szepesben egyrészt Giskrát, másrészt két alvezérét Axamith Pétert és Dobrai Berchal Miklóst[2]) említik. Főfészkeik Szepesvára, Richnó és Késmárk voltak. Nem lehet megkülönböztetni, hogy sorsuk mennyiben fűződik általánosságban a Szepességhez vagy speciálisan Szepesvárához; nem tudjuk azt sem, hogy alku útján távoztak-e belőle vagy pedig kiűzték-e?

Valószinű azonban, hogy a várat 1453 őszén Hunyady László vette be Axamithtól.[3])

Biztos adatunk róla csak 1460-ból van, amikor már nincsenek többé benne a csehek.

A husziták elűzetése után a vár egy ideig Thurzó Márton és testvérei kezén volt.

---

[1]) Az okiratokat később részben visszakapta a káptalan. Pirhalla Sz. prép. tört. 92—93. l. Bask még 1445-ben W. III. 241. vicecomes egy kiadványon, tehát a comes helyettesítője: a várnagy egyuttal a megyei ügyeket is vezeti.

[2]) János? Márton? W. III. 217. a főispánok között sorolja fel.

[3]) Fraknói Mill. Tört. IV. 124. l. szerint Axamith rabló csapatai ellen 1453 nyarán hadjáratot indított V. László. Vezérűl Hunyadi Lászlót tette meg, de e hadjárat sikertelen volt; a király maga akart élére állani, de nem tette. Hradszky, Melczer és Genersich nyomán (de ezek nem források) mondja, hogy H. L. »1453-ban késő ősszel Axamithot Szepesvárában körülzárta és onnét kiverte; A. népével együtt megmenekült és Sárosmegyébe Palocsába vonult.« — Lehet hogy a cseh rablók kivonultak belőle, erejüket másutt összpontosítván.

Amikor Mátyás király 1460-ban Sárosból kiűzi a huszitákat, Thurzó Mártontól és testvérétől visszakövateli Szepesvárát mint királyi várat; ezek azonban addig nem akarják átadni a királynak, amíg a felvidéki városok számukra oltalomlevelet nem állítanak ki. A király sürgeti a városokat ennek a kiállítására.[1])

A bártfai levéltárban fennmaradt oltalomlevél értelmében a városok kötelezik magukat arra, hogy Th. Mártont, testvéreit, anyját, nővéreit és hiveit, ha átadják a várat, megvédik bármilyen jogos vagy jogtalan támadókkal szemben, különösen pedig a csehek ellen s „tekintve továbbá királyságunk s különösen Szepesmegye érdekét, elismerik, hogy Th. Márton testvéreivel s hiveivel együtt helyesen cselekedett, amikor Szepes királyi várat senki másnak csakis a királynak a kezébe adta át".[2])

Ebből azt látjuk, hogy a husziták után a Thurzóknak Szepesben akkor felemelkedő családja akarja ezt a királyi várat magánbirtokká tenni, de egyelőre sikertelenül; a vár azonban mégsem maradt meg királyi birtoknak.

II. FEJEZET.

6. A Szapolyaiak kora.[3])

Magánvárrá lesz. Tartozékai. Örökös főispánság és grófság. János király szülőhelye. II. Ulászló ott. Főuri lakás, építkezések.

Nagy változást idézett elő várunk belső életében és szerepében az a körülmény, hogy Mátyás királyunk azt 1464 vagy 1465-ben a Szapolyaiak magánvárává teszi, eladományozván vele együtt a hozzátartozó birtokokat és falvakat is.

---

[1]) A király sürgető levele Eperjesről W. IV. 63. — Megemlitve Th. Márton és testvére, János és Teofil (atyai) féltestvérei és Katalin anyjuk.

[2]) W. IV. 64. castrum regale Zepsiense. — A várat tényleg átadta, hogy azonnal-e vagy később, nem tudni; de W. szerint ezért kapta aztán Vörösvágást Sárosban, amelybe 1465-ben iktatták be.

[3]) Bővebben l. A Szapolyaiak viszonya a Szepességhez c. értekezésemet az 1909. Évkönyvben.

Mátyás uralmának erős támaszai voltak a tevékeny Szapolyai testvérek: Imre és István, akik mint kisebb csapatok kapitányai kezdik meg pályafutásukat s az ország főkapitányságával, a nádorsággal fejezik be mint tekintélyes birtokos főurak.

Az adományozó oklevél szerint a király Sz. Imre, dalmát-horvát-szlavón bánnak és Bosznia kormányzójának és utána (úgy értendő ha nem lesznek örökösei) István öccsének adja Szepesmegyét (districtus, comitatus), Szepesvárát s a hozzá tartozó . . . . (hiányos nevű) városokat és birtokokat.[1])

A vármegyével és várral együtt igy tekintélyes koronajavak jutnak magánkézre. A 15. század közepén már csak kevés királyi vár körül voltak királyainknak birtokaik, mert javarészüket már eladományozták volt, de Szepesvárához még sok jobbágyfalu, birtok és erdő tartozott, mindaz, ami Szepesben még nem változott volt át nemesi birtokká, hanem a király volt földesura. Szepesvára és a hozzátartozó koronajavak most a Szapolyai család nemesi birtokává alakulnak át.

A kiadó kihagyta az oklevélből a helyiségek neveit, a Szapolyaiak korából nincsen is róluk adatunk, de a későbbi birtokosok (Thurzók és Csákyak) idejéből több oklevél fogja azokat felsorolni mint a vár *appertinentiáit, tartozékait régi időtől fogva* (tehát a 15. században, sőt azelőtt is ilyenek voltak).

A várnak voltak közvetlen allodiális földjei, első sorban a vár tövében levő major (Szepesújvár).

Számos jobbágyfalu tartozott oda, névszerinti felsorolásukat később fogjuk látni.

A tizenegy megmaradt (el nem zálogositott) volt szabad szász községet is a várhoz csatolták. Ezek később is oda tartoznak, de már jobbágyfalvak kötelezettségeivel.[2])

---

[1]) Wagn. I. 145. Érdeméül felemlíti, hogy megtisztította az ország egyharmadrészét a huszitáktól, segédkezett a korona visszaszerzésében; kitünt Jajca ostrománál. — Datum hiányzik.

[2]) A kettős királyság idejében, 1533-ban visszakövetelik őket mint a várhoz tartozó községeket és a lucsivnai vámot. W. I. 41: oppida, villae. Az 1638-iki urbarium felsorolja névszerint és részletesen terheiket. — Weber szerint (Évk. 1888. 157., Okiratot nem idéz) 1458-ban a megmaradt 11-nek is megvolt még a közös szervezete. Tehát vagy az 1412-iki elzálogositás után, vagy csak a Szapolyaiak idejében rendelték a várnagy alá, amivel közös szervezetük (comes Saxonum) megszűnt.

Ugyancsak a várhoz tartozott a bányavidék is, illetőleg az ebből befolyó jövedelem, mert 1533-ban mint régebbi birtoknak a várhoz való visszacsatolását követelik.[1])

Később is a vár jövedelmi forrásául van említve a váralatti, lucsivnai és kolinóci vám.

A Szapolyaiaknak voltak még más birtokaik is Szepesben, de azokat nem említik mint Szepesvára tartozékait.[2])

A Szapolyaiak azonban nemcsak tekintélyes birtokot, hanem egyuttal örökös családi méltóságot is szereztek. Ezáltal a Szepesség többi része is, a nemesi megye és a lándzsások széke, az ő vezetésük alá kerül. Mátyás király örökös családi méltóságot is ad: őt, fiait és utódait Szepesvára és megyéje felett örökös és szabad ispánokká, azaz grófokká teszi.[3])

Imre és utána a többi Szapolyaiak okmányaikban és feliratokban a *Comes perpetuus Terrae Scepusiensis* címet használták, Mátyás is így írja később címüket; elmarad tehát a *liber* szó és *Terra Scepusiensis*-t mondanak.

Ez a cím többet jelentett a megye főispánságánál; nemcsak azt, hogy az illető egyén élete végéig minden további megbizatás nélkül bírja ezt a címet és a tisztet s aztán ez fiára száll, hanem azt is, hogy a család minden egyes tagja használhatja ezt a megtisztelő címet. Egykoru magyar fordítása nem maradt meg; a főispáni cím nem meríti ki, mert nemcsak tisztet értettek ezen a címen, hanem a családhoz kötött, körülbelül mai értelemben vett *grófi* méltóságot, sőt első sorban ezt.

---

[1]) W. I. 42. Civitates Rudabánya, Szomolnok, Gölnicbánya, Svedlér, villae Remete, Henczmann, Koisso et pertinentiae earundem; a befolyó jövedelem: census, strenia, proventus.

[2]) Késmárk, Richnó és Dunajecvára (Nedec). A Laszky-féle adománylevélben 1528. l. o. Kegyúri joguk is volt a szepesi káp-talan felett.

[3]) W. II. 147. volentes dignitatem illam gubernationis temporalem in aliam perpetuam commutare ipsum E. de Z. ac filios et haeredes suos universos super Castro et districtu Scepusiensi in perpetuos et liberos comites ... creamus.

Várunk későbbi tulajdonosai a Szapolyaiak nyomán szintén ilyen örökös comesekké lesznek (főispán és gróf).[1])

A Szapolyaiak nem gyakorolták személyesen a megye vezetésének, az ispánnak a tisztét, hanem helyetteseik útján s még tart az az állapot, hogy Szepesvárának az általuk kinevezett kapitányai vagy várnagyjai egyúttal a megye alispánjai is,[2]) mert még általában személyes helyettesítésnek tekintik ezt az egész országban.

Csak a Szapolyaiak után, a 16. század elején sikerül a megyének külön szervezkednie választott alispánokkal az élén, Lőcse székhelylyel.

Ezen adományozás következtében várunk és tartozékai egy család magántulajdonává lesznek. Nagy fordulópont ez fejlődésében; mert ha később ideiglenesen visszaszáll is kétszer a koronára, nem marad meg, hanem a Szapolyaiak korának hagyományakép magánvárrá lesz és marad végleg. Tulajdonkép evvel az eladományozással záródik le rá nézve a régi királyi várszervezet kora.

Szapolyai Imre később nádorrá lett s 1487-ben halt meg. Őrökébe István nevű öcscse, János király apja, lépett, aki Mátyás alatt Wien kapitánya, majd II. Ulászló alatt nádor volt. Ennek 1499-ben bekövetkezett halálakor birtokai özvegyére, Hedvig tescheni hercegnőre és két fiára szállottak, akik közül János erdélyi vajdává, majd királylyá lett, György pedig mint alvezér elesett a mohácsi csatában.[3])

---

[1]) L. az említett értekezést. A cím jelentőségét mutatja az is, hogy zászlósúri címek elé helyezik. Laszky adománylevelében János kir. azt mondja, hogy felékesíti őt avval a méltósággal, amellyel ő és ősei mint szepesi örökös comesek bírtak országgyűléseken, királyválasztásokon és országos tanácskozásokban.

[2]) Igy W. IV. 89. Castellani castri Scepus Michael Porcolab de Sutha et Mathias Holy de Jablonicza et vicecomites comitatus Scepusiensis 1520. — János kir. 1527-ben Derencsényit, a vár kapitányát, ispánná nevezi ki s jószágai gondozásával s a megye vezetésével bízza meg. Közl. Szv. M. 1912. 135.

[3]) Míg János kiskorú volt, W. III. 221. szerint a szepesi ügyeket Máriássy István vezette; később György, mert János Erdélybe ment vajdának. Szerintem az összes birtokokat közösen kezelte a két fiú és anyjuk, ami akkoriban szokásos volt. Közösen intézkednek az anya és két fia W. 353, a két testvér W. I. 363.

Az új birtokosok Szepesvárat lakható főúri várrá alakították át. Irataik elkallódtak, de nehány ismert levelük onnét kelt s vannak emlékeink arról, hogy tényleg laktak is a várban, sőt kedvelték azt. Természetesen minthogy számos váraik s birtokaik voltak, másutt is laktak s országos teendőik is másfelé szólították őket, de maga János király, amikor a várat Laszkynak adományozza, családja speciális lakóhelyének mondja;[1]) valószinűleg Szepesvárában született 1490-ben; még a 18. század elején is mutogatták az állítólagos ágyat.[2]) A Szapolyai családot az egykorúak Szepesinek is nevezték.

Amikor II. Ulászló 1494-ben Sárosból Lőcsére jött az itten tartandó lengyel-magyar kongresszusra, útközben Szepesvárába is betért, ahol a házigazda, István nádor, őt s főúri kiséretét megvendégelte; a nádor csak menlevél s lovasok kiséretében jött el biztos várából s egyuttal bőséges élelmet s italt hozatott onnét a fejedelmek s kiséretük ellátására; aminek részleteit ékesszólóan de nem egészen megbizhatóan meséli el Bonfinius (várunkról egyebet nem említ).

Úgy látszik leginkább István és feiesége Hedvig hercegnő tartózkodtak várunkban[3]), fiaik messze földön tevékenykedtek.

Források hiányában nem tudjuk pontosan megállapítani várbeli épitkezéseiket, de későbbi utalásokból visszakövetkeztetve egy pár dolgot megállapíthatunk. Várunk előttük alig rendelkezhetett nagyobb szabásu, egy főúri család igényeinek megfelelő, belső épületekkel; míg utánuk a lakhatóság szempontjából megfelelő, berendezett főúri vár marad, amelyet, persze átalakításokkal, még kétszáz esztendeig hasonló rangú családok laknak.

Kétségtelenül az ő épitkezésükre utal két elnevezés a felső várban: bemenet balra az épületcsoport emeleti részén egy kettős szobának „János király palotája“ a neve számos

---

[1]) Locus domicilii specialis ac hereditarii. W. I. 36.

[2]) Bohus. L. később az 1703. ostromnál és azután.

[3]) Erre utal az is, hogy temetkező kápolnát építenek a közvetlenül szomszédos káptalan templomához s nagy miscalapitványt tesznek ott.

későbbi forrásunkban (Hr. 60 sz.). A hagyomány szerint ebben született. Ugyanezen épületcsoport földszinti részében egy hadiszerek elhelyezésére szolgáló tárházának Zapoli vagy Sapoli a neve az 1638-iki leltárban, amely elnevezésben a Zápolya vagy Szapolyai név lappang, amelyet a 17. századbeli katonák és porkolábok nem értettek meg. Úgylátszik az egész baloldali épületcsoportot a Szapolyaiak építették s a nevek köre később szűkült. A kezdő renaissance modor, amennyire a romok után sejteni lehet, erre az időre vall.

Az északi sarkon levő nagy palota is valószinűleg az ő idejükben lett átalakítva és falai (ma már nem látható) festményekkel ékesítve.

Wagner (III. 221.) valószínűleg források nyomán mondja Istvánról, hogy Ulászlót vendégűl látta Szepesvárában s arról értesűlt (accepimus), hogy abban az időben a várat István épületekkel kibővítette s fényes szobákkal látta el. Az idő azonban tönkretette, mint sok egyebet, azt a hires képet, melyet István a főpalotában festetett.[1])

A sz. Erzsébet várkápolnát is valószinüleg ők építették. Nem zavaró az, hogy ez csúcsíves, míg az épületek renaissance stílusuak, mert a templomi építkezésnél amaz hosszabb ideig tartotta magát s ugyancsak csúcsivesek az általuk épített szepeshelyi és csütörtökhelyi kápolnák is. A jelenleg Szepesújvárt levő, innen származó oltárkép is a 15. század végének a művészeti alkotása.

---

[1]) A tantae celebritatis simulacrumot némelyek úgy is értelmezték, hogy ennek a híres eseménynek a képe. Illetőleg arra magyarázták, hogy a falfestmény a látogatást ábrázolta volna. Kérdéses.

III. FEJEZET.

A THURZÓK KORA.

7. Kettős adományozás. A XVI. század.

Megoszlás. Katzianer beveszi. Átmeneti kapitányok. Ferdinánd kir. Thurzó Eleknek, János kir. Laszky Jeromosnak adományozza. Th. E. a vár ura. János Zsigmond érdekében sikertelen egyezmények. Th. E. halála és zavarok. Scharschkó rablókalandja. Báthory A. és Th. János. Th. Szaniszló, Elek, Szaniszló, Kristóf.

A mohácsi vész után kettős királyválasztás osztotta meg az országot, amely várunk történetében is éreztette hatását, annál is inkább, mert az előbb megválasztott magyar vérű király épen Szepesvára ura, Szapolyai János volt. Dacára azonban annak, hogy a Szapolyaiak itteni nagyurak voltak, a Szepesség és különösen a felvidéki városok már kezdettől fogva sem lelkesedtek Jánosért, ha őszintén tolmácsolja hangulatukat Sperfogel egykoru lőcsei biró;[1]) hanem ezek inkább a Habsburg Ferdinánd pártján állottak.

Megkezdődött a polgárháboru. A Szapolyaiak családi fészkében Derencsényi Miklós volt a kapitány, aki természetesen János pártjára hajtott mindenkit s az ellenfélt nem kimélte. Elfogott több lőcsei tanácsost, a várba vitette őket, de hogy kibékítse, ismét szabadonbocsátotta; majd a várból hiveivel Gölnicbánya ellen vonult, azonban 40 emberét vesztette el. Viszont a lőcseiek is felégették a vár alján levő serfőzőt és malmot. (U. o. 35. l.)

Szepesvárát azonban, valamint a királyságot sem sokáig uralta János, mert Ferdinánd 1527-ben sereggel jön be, megkoronáztatja magát s vezérei Jánost Lengyelországba szorítják. Ezen harcok közepette a tokaji és kassai döntő győzelmek után Katzianer János, Ferdinánd fővezére, a Szepesség felé veszi utját. Alvezére Thurn Miklós 1528 márc. 23-án

---

[1]) Hain Lőcsei Krónikája 33. 34. 35. Csak Kassa tette le a hűségeskűt Jánosnak, amivel szerinte kellemetlen helyzetbe hozta a többieket; a Thurzók és a prépost is Ferdinánd pártján voltak, az itteni nemesség (Máriássy, Theőke) Jánosén.

megjelenik Szepesvára alatt 300 lovassal és körülzárja azt. A vár körülbelül két hétig ellenállott, de megérkezvén Katzianer a derékhaddal, a várőrség az első ágyulövések után tárgyalásba bocsátkozott vele; nemsokára megegyeztek, a volt őrség szabadon elvonulhatott s Derencsényi átadta a várat Katzianernek. Evvel várunkban a Szapolyaiak uralmának tényleg vége szakad s azt Ferdinánd király serege szállja meg. A vár átadásakor János király és az ország jelentős iratai is Ferdinánd kezébe jutottak, amelyeket amaz úgy látszik mint fővárában őríztetett.[1])

Katzianer a vár kapitányáúl Perner Kristófot rendelte s egyuttal a Szepességen hátrahagyott német őrség főparancsnokáúl; elégedetlen és lázongó 1000 zsoldosát csak Lőcsétől vett kölcsönpénzzel tudta lecsillapítani, ép úgy mint Katzianer is tette volt.[2]) Amikor ez az Oberster Hauptmann in Zips 1530 aug. 23-án Lőcsén hirtelenül meghalt, zászlóalja 500 német gyalogosból állott.[3]) Utána a vár kapitányai Lomnicai Horváth János szepesi prépost és Riby Sebestyén voltak.[4])

Várunkat azonban csak ideiglenesen, 1531 ápr. 23-ig tartották megszállva Ferdinánd király emberei, mert ekkor a vár a Szapolyai birtokok javarészével együtt ismét magánkezekbe kerül.

Ferdinánd ugyanis még a vár ezen megszállása előtt, első ízben Pozsonyban királylyá való megválasztásakor[5]) és

---

[1]) Sperf. H. Lőcsei Krón. 35. l. csak Thurnt említi, de márc. 30-án jelzi a német fősereg megérkezését Lőcsére és Katzianernek öt heti ottani (máj. 6.) tartózkodását. Istfánffy IX. beszéli el röviden ez átadást. Megemlékszik a vár ezen átadásáról az 1548. 71. t.-c. is: »kegyeskedjék a király átnézetni azokat a kiváltságleveleket Magyarország szabadságairól és kiadásukról kegyelmesen dönteni, amelyeket Derencsényi Szepesvárában átadott Kaczianer Jánosnak s amelyek most Pozsonyban vannak«.

[2]) Sperf. H. Lőcsei Krón. 45. 36. l.

[3]) Sperf. W. II. 156.

[4]) Sperf. W. II. 158. 1530. és 162. l. Hogy a sz. prépost egyuttal várkapitány is, azon nincs mit csodálkozni, mert Horváth inkább világi ember volt, később megnősült. 1537-ben ismét a Szepesség kapitánya. W. II. 188.

[5]) Megemlíti ezt az ünnepélyes adománylevél. A bányavárosokra nézve erre az első adományra hivatkozik a király a Csáky levélt. Szomolnok ad ann. 1527. oklevelében.

másodízben és ünnepélyesen Székesfehérvárott 1527 nov. 2-án, épen megkoronáztatásákor, Szapolyai János összes magyarországi birtokait Thurzó Elek hivének adományozza. Ez már II. Lajos alatt kincstartó és tárnokmester, akkoriban pedig Ferdinánd pártjának egyik oszlopos tagja volt s alatta is megtartotta ezen hivatalait, később pedig országbiróvá és helytartóvá lett.

Az ünnepélyes adománylevél [1]) az indokolásban kiemeli Thurzó Elek hűségét, állhatatosságát s szolgálatait különösen a korona megszerzésében, amikor is veszélyt, fáradságot, vagyonát és költséget nem kimélve, támogatta a királyt.

Ezek jutalmául Szapolyai János szepesi comes [2]) összes várait, erődítményeit, mezővárosait, falvait, birtokrészeit és birtokjogait és ezek között első sorban Szepesvárát, azon jogokkal és tartozékokkal, amilyenekkel azokat a Szapolyaiak bírták az ország bármely részében, átruházza Thurzó Elekre és általa (vagy jobban mondva utána) János édes testvérére és általuk György és Ferenc unokaöcscseikre.[3])

Ezen adományozás alapján Thurzó Elek hozzálátott a jószágok birtokbavételéhez, ami azonban nem ment olyan simán és olyan hamar.

Mert viszont János király lengyelországi bujdosásában Tarnowban 1528 szept. 30-án családja összes szepesi várait és birtokait, első sorban Szepesvárát, azután Késmárkot, Richnót, Gölnicbányát, Dunajecvárát a hozzájuk tartozó bányavidékkel, falvakkal, jószágokkal és jogokkal, valamint a szepesi örökös ispánságot Laszky Jeromos hivének adományozza. Ennek érdeméűl azt tudja be, hogy hűséges követe volt az angol királynál és a török szultánnál, hogy önként vállalta magára azt a nehéz és veszedelmes feladatot, hogy a portá-

---

[1]) W. IV. 84. épen a birtoknevek kihagyásával közli, egyedül Szepesvárát teszi közre különben — — —.

[2]) Ispán és gróf egyaránt. Ferdinánd itten Jánost csak családi cimén említi, előtte nem király; máskor legfeljebb vajdának mondja. Jellemző ismét a Comes Scepusiensis elnevezés.

[3]) Az adomány csak Eleknek szól, de biztonság kedvéért, hogy az első adományozott magvaszakadása esetén a család joga minden kétséget kizáróan kitünjék, a család egyéb tagjait is felemlítik.

nál a szövetségkötést közvetítse, melyre a körülmények kényszerítő hatása alatt kénytelen volt ráállani, dacára annak, hogy az a kereszténység rettenetes ellensége.[1])

János király ezen adományát azonban Szepesvárát illetőleg nem tudta végrehajtani, mert az, amint említettük már, Derencsényi feladása után Ferdinánd kapitányainak a kezén volt; de a Szapolyaiak szepesi birtokai tényleg megoszlottak a két adományozott között.

A vár átadása 1531 április 23-án történt, amikor Thurzó Elek tárnokmester megbizottjai átvették azt Lomnicai Horváth János szepesi prépost és Riby Sebestyén várkapitányok kezéből, Ferdinánd király parancsára. Sperfogel lőcsei bíró, egykoru krónikairó, reméli, hogy ez az átadás a Szepesség nagyobb védelmére lesz, mert a vár Perner kapitány halála óta inkább csak a védetlen népesség zsarolására, nem védelmére szolgált. (W. II. 162.)

Ferdinánd abban az időben épen szorult helyzetben volt, zsoldos seregét alig tudta fizetni, a török pedig erősen fenyegetett s készülődött. Itt is még az átadás előtt a várban levő lanzknecht zsoldosok legnagyobb része eltávozott, mert zsoldját nem kapta meg. A megmaradt zsoldosok a préposttal együtt Lőcsére jöttek, Riby kapitány is még egyideig Lőcsén maradt s a város kérte Ferdinándot és Thurzót, hogy fizessék meg zsoldját s tartsák továbbra is szolgálatban mint hasznavehető embert, de hiába. (W. II. 162.)

Ezek a körülmények megértetik az átadás tényét: nemcsak az adomány miatt kénytelen a király azt kezéből kiadni, hanem azért is, mert nincs ereje azt zsoldosokkal ellátni s jellemző az akkori zilált viszonyokra, hogy egy nagy vár terjedelmes uradalommal s falvakkal nem ér semmit a király kezén, meg sem tarthatja azt, annyira elkallódik minden jövedelme. De semmis annak védelmi szerepe is; védi a benne fészkelő nehány zsoldost, akik épen biztos menedékhelyükben bízva kényük-kedvük szerint zsarolják a környéket.

---

[1]) W. I. 36. és a helységnevekkel egy 1751-iki átíratban Szhh. Prot. 1744. fol. 274.

A vár nem nyújt védelmet a lakosságnak, hanem ép elnyomatásának forrása.

De még magában a háborus időben is már nem a vár, hanem a városok szolgálnak a hadműveletek középpontjaiúl, így Késmárk a János-pártiaknak, Lőcse pedig a Ferdinánd-pártiaknak, ott tartózkodtak a fővezérek,[1]) főleg az élelmezés, elszállásolás és közlekedés alkalmatossága miatt, a várban csak csekély várőrség van, üres várban az is nehezen él meg, tehát fosztogat.

Ezen átadással a vár több mint száz évig (1531—1636) a Thurzók híres családjának magánbirtokává lett.

Az új tulajdonos, Thurzó Elek kezdetben mint tárnokmester, majd mint országbíró és helytartó Ferdinánd kormányának főembere volt s mint ilyet országos teendői másfelé szólították; nincs is adatunk arról, hogy tényleg itt tartózkodott volna. Szepesi birtokaival azonban sokat törődik. Várkapitánya, Ipolthffi Miklós a következő 1532—3. években hozzálátott a várhoz tartozó birtokok odacsatolásához, nemcsak az adomány értelmében, hanem a két király közötti megyeri és óvári béketárgyalások végzései értelmében is; a szepesi káptalan is mint hiteleshely azt a rendeletet kapja a békebiztosoktól, hogy a vártól elidegenített birtokokat csatolja oda vissza. (W. I. 40.)

Erre az újabb intézkedésre azért volt szükség, mert a birtokok egy része János király adománya s jobban mondva az ezt követő foglalás következtében tényleg Laszky kezébe került, így Késmárk, Nedecvára, a 11 szász község és a lucsivnai vám.[2]) Ezeknek visszaszerzése nehezen ment. Késmárkot és Nedecvárát Laszky később is megtartotta, mert Ferdinánd pártjára tért, a falvakat azonban szépszerével és erőszakkal, amint akkoriban járta, visszacsatolták a várhoz,

---

[1]) V. ö. 12. Évk. 1909.

[2]) Visszakövetelik Loboczky Mátyás, Laszky késmárki kapitányától; ő azonban vonakodik azokat átadni, mert hűségeskűt tettek Kosztkának, az előbbi kapitánynak. W. I. 40. 41. — Késmárk 1530 nov. 21-én megadta magát Kosztka Miklósnak, aki Laszky Jeromos nevében foglalta el. Urb. Kesm. Mem. W. II. 110., Sperfogel szerint árulással W. II. 161. Laszky ideiglenesen Minkovicz Miklósnak vetette zálogba 1531-ben W. II. 110., de 1532-ben Loboczky Mátyás ismét Laszky nevén tartja.

legutoljára három falut 1544-ben. A bányavárosokat is odacsatolták.[1])

Még a Thurzó Eleknek tett adományt is visszavonás fenyegette, de épen csak fenyegette, a vár és ezek a birtokok mégis az ő kezén maradtak.

Az 1538-iki nagyváradi béke értelmében, ha János királynak fia lesz, az ország átadása után a fiú visszakapja a Szapolyaiak összes családi birtokait s ezekből és a szepesi örökös ispánságból német birodalmi mintára számára egy új szepesi hercegséget alakítanak.

Ez a terv azonban meghiusult, mert a fiut, János Zsigmondot párthivei magyar királylyá akarták tenni s a békét nem hajtották végre.

Kisértett e béke végrehajtása 1542-ben. A július 26-án Gyulafehérvárt aláirt szerződés szerint Ferdinánd ismét kötelezi magát azonnal átadni Izabellának és fiának Szepesvárát és a hozzátartozó városokat, falvakat, vámokat és bányákat (W. I. 44.). Keserűséggel értesült erről Thurzó Elek, akinek kezén voltak a vár és a birtokok. Nádasdy Tamáshoz irt levélben (W. IV. 85.) panaszkodik: nem tudom mint van az, hogy ő felsége minden kárpótlás nélkül el akarta venni tőlem a Szepességet.

Az átadás előkészületei úgy látszik megtörténtek, mert egy egykoru feljegyzés szerint[2]) Pauschner György várkapitány átadván a várat Izabellának, Lőcsére jött és saját házában lakott. De meglehet, hogy épen csak az átadási parancs érkezett s a krónikás tényleges átadást jelzett, nem lévén pontosan értesülve a dologról, — vagy pedig Thurzó röviddel ezután ismét vísszaszerezte a várat, mert tényleg a vár ezután is az ő birtokában van, annál is inkább, mert ezt a szerződést sem hajtották végre. Minden az 1542-iki

---

[1]) Szhh. Scr. 5. f. 3. nr. 11. Malompataka, Nagyszalók és Izsákfalva mint utolsók, a többi tehát visszacsatoltatott már; később mind a várhoz tartoznak. Ugyanott rendelkeznek a Thurzók Richnó, Gölnicbánya, a bányavidék, a 11 község és a falvak felett. Szhh. A bányavidéket visszakövetelik 1533-ban. W. I, 41.

[2]) W. II. 234.

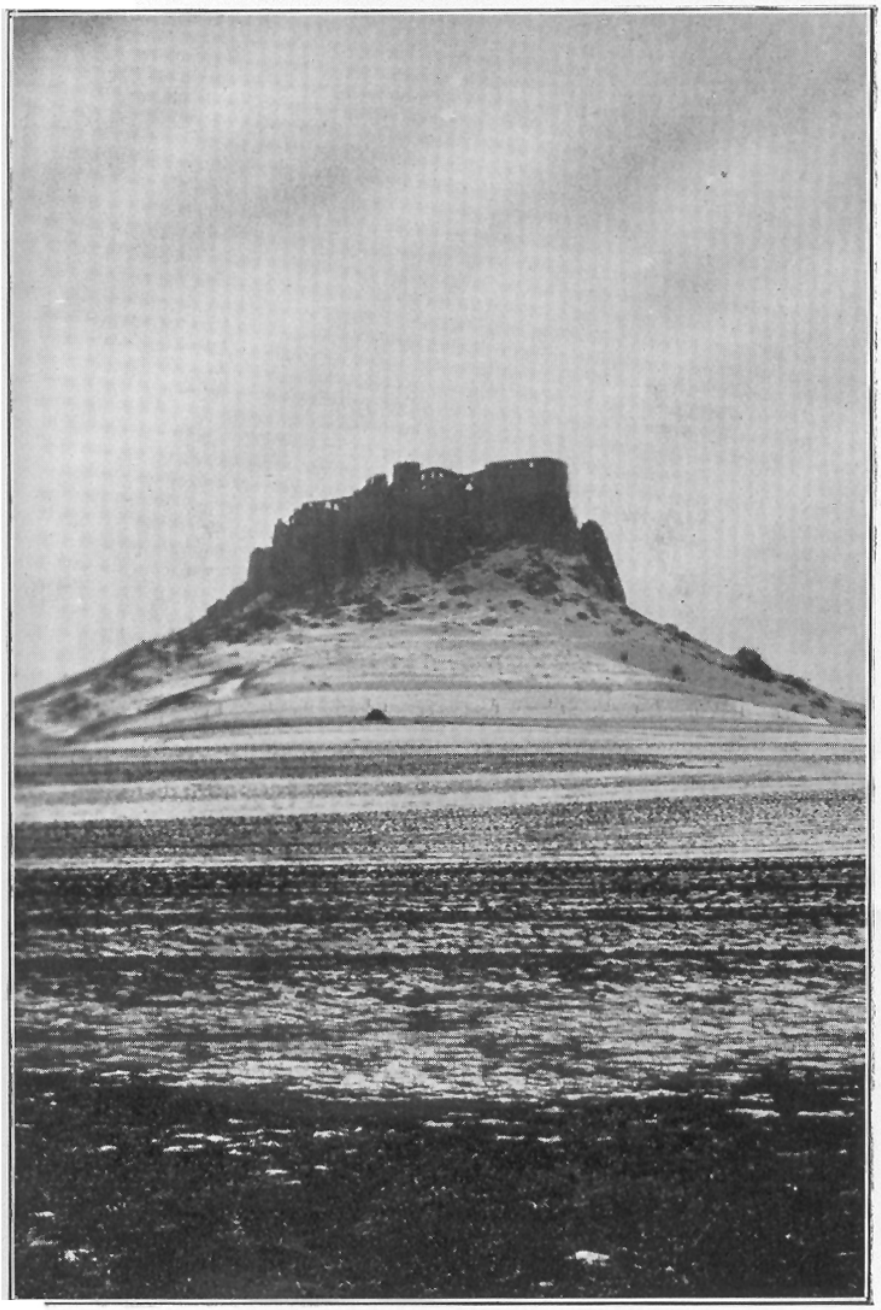

4. KÉP. SZEPESVÁRA ROMJAI ÉSZAKKELET FELŐL

nyári hadjárat sikerétől függött, ez pedig kudarcot vallván, Erdélynek átadása elmaradt s így tárgyalan volt a szepesi kielégités is.[1])

Pauschner a következő időben továbbra is ottmaradt mint várparancsnok, sőt halálát is a várban lelte egy rablótámadás alkalmával.

Thurzó Elek halálakor (1543 jan. 25.) örökösei között viszály támadt a vár birtoklása körül, amelyben a már előbb oda rendelt Pauschner György mint (castellanus) várnagy és Bornemisza Miklós, alkapitánya parancsolt.

E zavarokat, valamint az országban szerte uralkodó fejetlenséget arra akarta felhasználni egy *Scharschkó* nevű kassai rablóvezér, hogy társaival befészkelje magát a várba és e biztos menedékhelyéből azután az egész vidéket megsarcolhassa, amint számtalan azon korbeli rablólovag tette. A várban körülbelül 100 főnyi zsoldos őrség volt. Meg akarták vesztegetni a zsoldosokat, hogy cimboráikká szegődjenek, ezek azonban a rablók tervét elmondták parancsnokaiknak. Erre ezek elhatározták, hogy hurokra kerítik a rablókat. A zsoldosok színleg a rablókkal cimboráltak s megegyeztek, hogy éjjel egy ablakon felhúzzák őket a felső várba.

A vakmerő rablócsapat bízva a zsoldosok igéretében megjelent 1543 ápr. 27-én éjjel 10 óra tájt. Tizennyolcat kötélen felhúztak a felső várba, tizenkilencediknek a vezért vonták fel, de amikor ez az ablakhoz ért, észrevette a sokaságról, hogy kelepcébe kerül s különösen azon, hogy mondogatták: ez Scharschko. Ezért nem akart belépni az ablakon s lábaival a falhoz támaszkodva kiábalta, hogy eresszék le. Erre az egyik katona kardjával rácsapott és átvágta a kötelet; az persze lezuhant és nyakát szegte. A többi tizennyolc észrevévén az árulást s látván, hogy nincs mentségük, kardot rántanak, a katonákra támadnak s vitézül harcolva leszorítják ezeket a felső vár alsó kapujáig. Sőt tűz ütött ki, amely elérte a felső puskaporos tornyot is s ez légbe röpülvén,

---

[1]) Amikor később, 1551-ben tényleg kielégítik János Zsigmondot, nem adják a Szepességet, hanem Oppelnt és Ratibort; egyrészt mert az már Thurzó kezében volt, másrészt nem is volt tanácsos egy kiskorú trónkövetelő számára ép az országban hercegséget kikerekíteni.

maga alá temette Pauschnert nehány zsoldosával, kiknek holttestét később sem találták meg. Végül az alsó kapunál mégis hét rablót levágtak, nyolcat elfogtak, a többiek pedig lezuhantak.

Épen ezen időben a vár birtoklásáért erős versengés folyt *Thurzó Elek örökösei* között.

Ennek fiai nem voltak s végrendeletében (W. I. 168.) Szepesvárát (Bajmóccal együtt) (16.)[1]) János nevű öcscsének hagyja, hasonlókép ha a király esetleg a szepesi birtokok helyett más birtokokat adna vagy pénzt. (Tekintettel t. i. a János Zsigmond-féle kielégítésre.)

Az öröklés azonban nem ment simán, János koránt sem jutott még a várhoz.

A meghalt Eleknek két leánya volt, mindketten kevéssel atyjuk halála után férjhez mentek: Anna *Báthory András* erdélyi vajdához, Erzsébet pedig *Bernstein* Jaroszláv cseh főúrhoz. Özvegye és leányai kielégítéséről Elek másként gondoskodott, Báthory, az idősebb leány férje azonban mindent megtett, hogy Szepesvárát is megszerezze s ideiglenesen sikerült is neki. Elek még életében megeskette várnagyjait, hogy halála után senki másnak ne adják át a várat, mint János öcscsének.[2])

Elek özvegye azonban halogatta a végrendelet kihirdetését s Báthory, a veje, Bornemisza várnagygyal tárgyalt (Pauschner nem élt már). 800 frtot adott neki s igért még 200-at. Megállapodtak abban, hogy 30 napig várnak, közben átadási parancsot küld az özvegy s Jánosnak megirják, hogy ne jöjjön el a várba, mert az Báthory kezén van, aki egyuttal az ország főkapitánya is volt.

Közben Ferdinánd királytól parancs érkezett, hogy a várőrség senkinek át ne adja a várat, amíg Elek végrendeletét fel nem bontják s akkor annak értelmében járjanak el.

Ennek dacára Báthory pénzzel, nehány jobbágygyal s igérettel mégis megpuhította Bornemisza várnagyot s miután a szepesi káptalan előtt kötelezte magát, hogy felel a király

---

[1]) (16.). Wagner IV. számozása szerint.

[2]) Részletesen szól erről az egykoru Molner György senior. W. II. 240.

előtt s vagy kielégíti Jánost pénzzel, vagy pedig ha ez nem megy, a végrendelet értelmében átengedi neki, 1543 aug. 6-án átvette a várat. Aug. 10-én már mások vannak az élén, Szinnyei Merse László tiszttartó és kapitány és Nagy Miklós porkoláb, Báthory emberei.

Ecsedi Báthory András befolyásos ember volt az udvarnál, az ország vagy a keleti részek kapitánya (W. IV. 95.). Elek leányai valószinűleg az ő befolyása révén megnyerték Ferdinánd királyt is, aki Bajmócon 1543 dec. 9-én kelt rendeletével felszólitja a szepesi káptalant, hogy Annát és Erzsébetet Szepesvára és falvai birtokába iktassa. Ez az iktató parancs mást mond, mint a Wagner által közölt végrendelet: azt, hogy a vár és a birtokok örökjogon a két leányt illetik Elek végrendelete értelmében, holott ez Jánosnak hagyományozta.[1]) Igy tehát vagy más végrendeletet mutattak fel, vagy pedig a királyt szóbelileg érdeküknek megfelelően, öröklési jogukat hangsúlyozva, informálták s rábírták ennek az érdeküknek megfelelő iktató parancs kiadására, habár a végrendelet János érdekében szól.

A káptalan Elek két leányát 1544 jan. 22-én beiktatta[2]) s így ezek vagy jobban mondva az idősebbiknek férje, Báthory, egyelőre a vár birtokában maradtak.

. . . dicitur nobis in personis . . . A. et. E. . . . quomodo eedem exponentes (Anna et Elizabeth) in dominium totalis Castri Scepusiensis in cottu Scep. habiti ac oppidorum Myllembach, Issak, Kapyzdorff, Quintifori, Somogy, Sperendorff, Quirini, Palmarum, Dyonisii, Odoryn, Ewlembach, Zalok, nec non villarum Janovecz, Bethania, Hothkoch, Sygra, Dwbrawa, Olsaka, Beharocz, Baldocz, Nadasd, Domanfalwa, Zlathyna, Herekowch, port. poss. in poss. Woykocz etc. . . easdem puellas exponentes ex legatione et testamentaria dispositione eiusdem quondam comitis Alexij Thurzo per ipsum ex consensu et gratiosa annuentia nostra Regia eidem Comiti Alexio per nos data et concessa, facta perpetuo iuris titulo concernentium legittime vellent introire. — Szhh. Scr. 5. fasc. 3. nr. 11. Ferd. kir. eredeti parancsa, rajta a káptalan relatiója.

[2]) Előbbi okl. Ellentmondott Phorozky Kristóf Laszky Albert nevében Malompataka, Nagyszalók és Izsákfalva miatt, mert azok már 60 év óta (illetőleg 16 év; sexaginta tévedés sedecim helyett, ami az átmeneti zavarok idejének felel meg) Késmárkhoz tartoztak; tiltakozott Thurzó János és Bernát nevében Pobwzth János lőcsei polgár az egész beiktatás ellen.

János azonban nem nyugodott. Hét évig küzdött, mig a bátyja végrendeletében reá hagyott várakat meg nem szerezte. Egykoru krónikáink a következőkép emlékeznek meg erről: János 1549 pünkösd táján (jún. 9.) megszerezte Bajmóc várát. 1550 április 3-án Bajmócról Lőcsére jött és május 3-án lovas és gyalogos katonákat küldve előre elfoglalta Szepesvárát. U. e hó 5-én maga is eltávozott várába, amely elég üres volt, minden élelem nélkül való.[1])

A lovas és gyalog csapatok említése jellemzi azon korbeli közállapotainkat: a törvényes és békés határozatok, végrendelkezések inkább irott malasztok voltak s a jogosult is erőszak alkalmazásával kénytelen jogát érvényesíteni. Ostromra nem került ugyan a sor, de megmaradt a volt várőrségnek átadási menlevele, amelyben János megbizottjai megigérik, hogy uraik nem fogják bántalmazni sem üldözni azokat a nemeseket és parasztokat, akik mint előljárók vagy katonák átadták volt a várat előbb Báthory Andrásnak, vagy nevén tartották.[2])

János, hogy még inkább biztositsa magát, Szepesvárára, Bajmócra valamint a hozzájuk tartozó falvakra, birtokokra, uradalmakra és jövedelmekre új adománylevelet eszközölt ki I. Ferdinándtól, amint szokásban volt, mégha a tulajdonjog nem volt is kétséges, még inkább a jelen esetben, amikor arra mások is igényt tartottak.

Ez az adománylevél a birtokbavétel után három évvel később kelt, 1553 május 11-én; az iktatást pedig a szepesi káptalan május 30-án foganatosította;[3]) döntő volt ez a követ-

---

[1]) Genersich Melchior lőcsei Diariuma nyomán W. IV. 90. és Hain Lőcsei Krónikája, továbbá Leibitzer W. II. 56.

[2]) A sz. káptalan előtt Terebesi Lajos praefectus, Szolnoky Benedek provisor és Keczer Ferenc castellanus átadják a várat Th. János liber báró megbizottjainak: Basso (Besse?) Farkas Ferenc tanácsosnak, Kropacs Tas bajmóci castellanusnak és Feygel Péter murányi praefectusnak. Szhh. Prot. 1550 május 3.

[3]) Szhh. Scr. 5. fasc. 7. nr. 17. Ferd. kir. iktató rendelete, rajta a relatio. — Consideratis meritis . . . Jo. Th. de B. Comitis Comitatus Scepusiensis . . . totalia castra sua Scepusiense . . . ac Baymocz . . . simul cum . . . oppidis . . . etc. (nevek nincsenek) . . . nostrae donationis titulo dederimus. — Tiltakozott természetesen az egész beiktatás ellen Anna és Erzsébet nevében Szolnoky B. richnói tiszttartó és Laszky A. nevében Lywatowzky M. a három faluért.

kező időkre nézve, nemcsak mert a várat végleg János kezében hagyja, hanem azért is, mert halála esetére is véglegesen intézkedik, hogy nem a leányág, hanem elsősorban Szaniszló [1]) nevű unokaöcscse vagy esetleg más férfirokonai öröklik.

A leányok nemcsak ellentmondottak, hanem később sem állottak el követelésüktől; de hiába való volt minden igyekvésük, János a vár békés birtokában maradt. Állandóan ott lakott s 1545—1558-ig, haláláig a megye főispánja is volt. Jánosnak eredetileg Sziléziában voltak birtokai s ott tartózkodott, ezeket azonban eladta s Elek bátyjához jött Magyarországba, mellette tartózkodott. Ennek halálakor szorult helyzetbe jutott, mert a lányok nem akarták kiadni neki a végrendeleti részt, de 7 évi küzdelem után mégis hozzájutott. (W. III. 225.)

Szepesvárát elég rosz karban és üresen vette át, nemcsak élelemmel nem volt ellátva, hanem hadi felszerelése is igen silány volt; Lőcse városától kapott kölcsön az átvételkor 3 kisebb ágyút és 1556-ban, amikor Bebek támadásától tartott, ismét ágyút, 8 mázsa puskaport és golyókat.[2])

Jánosnak nem voltak leszármazottjai, a várat és tartozékait *Szaniszló*, unokaöcscse (37. II.) örökölte, ugyanez viselte a vármegyei főispáni méltóságot is *1559—1584.*

Neki is sok perpatvara volt még Elek leányaival, de a felmutatott okmányok alapján megnyerte az ügyet s a birtokjogot saját személye és testvérei részére megerősíttette.[3])

II. Szaniszló protestánssá lett s élete vége felé szülőhelyére, Augsburgba távozott s ott halt meg 1586-ban, de a főispáni méltóságot és vele a várat már 1584 aug. 17-én Elek öcscsének engedte át.[4])

---

[1]) Elek, *János,* bátyjuk György, ennek fia Kristóf, ennek fia *Szaniszló* 37. II. W. IV. szerint.

[2]) W. I. 97. Első ízben 1 Falckonetl, zwe Scharfetinel, ismét tzwe Falcknetel, tzween Doppelhoken, vier Sturm hoken. Kötelezi magát, hogy vagy visszaadja vagy megfizeti becsértéküket; Cristoff Pothurnyai haubtmann, Erasmus Windeck Rentmeister, Alexander Repscher Stallmeister, Bernhard Schwob Burggraf. Zipserhaus 20. Jun. 1556.

[3]) W. III. 225. Valószinűleg döntő volt a végrendelet és az 1553-iki adománylevél.

[4]) Pirh. Szep. prép. t. 298.

II. Elek a Kassán székelő u. n. szepesi kamarának az elnöke volt, a várat és a főispánságot *1584—1594* birta. Felesége Borbála a hős Zrinyi Miklós leánya volt. Elek szerezte meg Szepesmegye címerét Rudolftól.[1])

Ennek halála után elsőszülött fia *III. Szaniszló* (49.) lett a szepesi főispán *1594—1603*. Ez évben a családi birtokokon való osztozkodás alkalmával ez *III. Kristóf* (51.) öcscsének adta át a szepesi főispáni tisztet, aki ezt *1603—1614*. viselte (W. III.). Szepesvára és a birtokok eddig mindig együtt jártak a főispánsággal, az említett időközökben tehát az illetők egyúttal a vár birtokosai is.

8. A papsághoz és Váraljához való viszony.

A 16. század folyamán várunk belső életéről alig van adatunk, harci események sem fűződnek hozzá, aminek természetes magyarázatát abban találhatjuk, hogy messze esett azon idők török harcainak a színterétől, az ellenséges csapatok idáig nem jutottak fel. A már említett Scharschkó-féle rablókaland után ellenséges erő csak Bocskay felkelése idején tesz kisérletet elfoglalására.

Nem is volt a várnak nagyobb hadászati jelentősége, inkább a Thurzók biztos lakóhelyéűl és szepesi birtokaik gazdasági középpontjáúl szolgált.

Forrásaink gyéren emlékeznek meg róla, szól nehány adat a várurak és alkalmazottaik visszonyáról a prépostsághoz és papsághoz, valamint váraljai szomszédjaikhoz.

Láttuk, hogy várunkhoz különösen a Szapolyaiak idejétől kezdve még két dolog kapcsolódott: a *szepesi főispáni tiszt* és a *prépostság feletti kegyúri jog*. A Thurzók e téren is a Szapolyaiak jogi utódai igyekeznek lenni, ők voltak a megye főispánjai és a papság felett is rendelkezni igyekeznek, illetőleg inkább jövedelmeik felett. Már I. Elek idejétől kezdve azt tapasztaljuk, hogy a vár alkalmazottjai (kapitányok, porkolábok, tiszttartók) hadi lábon állanak a papság-

---

[1]) W. III. 225. Síremléke Lőcsén a sz. Jakab-templom egyik középoszlopába van építve.

gal. Elég volt abban az időben némi támasz s készen állott a világi kéz a papi javak és jövedelmek lefoglalására; itten a kegyúri jog látszólag támaszt nyújtott, de persze az egész dolog túlkapás volt s érthető, hogy az ellentétek még inkább kiélesedtek a reformáció és ellenreformáció küzdelmeiben, azon felül, hogy egyiknek másiknak személyi háttere is volt.

Már Pauschner ellen 1542 okt. 21-én rendeletet intéz Ferdinánd király (W. II. 233.) a főispánhoz, hogy a prépost alattvalóit elnyomatása ellen védje meg; ugyanő az elzálogosított 13 város plébánosait is zaklatta, jövedelmeiket lefoglalta, marháit náluk teleltette, zsoldosai a 80 éves izsákfalvi papot kiverték házából és kirabolták; úgyhogy a lengyel királynál kerestek segítséget. (W. II. 232.) Lefoglalják a prépost jövedelmét s Báthory is kemény hangon ír 1543-ban, hogy azt mind a várba szállítsák. Huszárjai kegyetlenül elűzték az ellenkező papokat feldúlt falvaikból s az elfogottakat a várba vitték, ott a harmadik tömlöcbe zárták, mint valami rablókat s csak váltságdíj fejében bocsátották ki őket Lőcse, a sztaroszta és a sárosi kapitány közbenjárására.[1]) A 11 község tizedét később is a várba szállítja. (W. II. 263.)

Különösen II. Elek szerette volna a kegyúri jogot érvényesíteni, egyenesen hivatkozott arra, hogy a Szapolyaiak gyakorolták a prépost kinevezési jogát és hogy ezt Szepesvárával és az ispánsággal együtt I. Elek is megkapta. Természetesen ez csak állitás volt, mert a prépostokat Ferdinánd király nevezte ki, de II. Elek egyik fivérét szerette volna prépostnak megtenni vagy legalább a prépostság jövedelmét a várhoz csatolni s így követeli a székpénzt; törekvése azonban nem sikerült, mert Rudolf Hetyési Pethe Mártont nevezte ki.[2])

Ezek az adatok egyúttal a vár azon korbeli szerepét is megvilágítják. A várurak a benne levő alkalmazottjaikkal és katonáikkal kényelmesen elbánhatnak az egész vidékkel s a vár tömlöcét is használatba hozzák.

---

[1]) Az egykorú Molner senior részletesen értesít ezekről. W. II. 241. 242. 253.

[2]) Pirh. Sz. prép. t. 297. 304. 305. Hradszky, Init. Cap. S. 289. W. II. 268 a.

A szomszédos *váraljaiakkal* sem voltak a legjobb viszonyban; különösen vitás szántóföldek miatt volt veszekedés, ami sokszor erőszakoskodásba csapott át. Néha annyira elmérgesedett a viszony, hogy még a szakállas ágyukból lövettek is a váraljaiakra, sőt haláleset is előfordult. A lublói lengyel kapitány megkeresésére Ferdinánd király megparancsolja 1563-ban Thurzó Szaniszlónak, hogy ő és alkalmazottjai tartózkodjanak eme erőszakoskodásoktól és 1567-ben újból megerősíti a váraljaiak vámmentességét a várral szemben, amelyet Zsigmond királytól kaptak 1412-ben.[1]) Ezen civakodásoknak csak a magyar és lengyel királyok által 1580-ban kiküldött és Rueber Sebestyén vezetése alatt működött bizottság vetett véget, amelyben Th. Elek és Szaniszló megbizottja (procurator) Andaházy András volt.[2])

Ekkor a következőkben egyeztek meg:

A várhegyen és az akasztófahegyen a majorig (Szepesújvár határáig) elterülő szántóföldek a váraljaiakéi, akik akkoriban használták is; az ezek felett elterülő műveletlen bozótos, sziklás rész a várhoz tartozik; az akasztófahegyen őszszel közösen legeltetnek.

A várból csak egy nagy út vezethet le Váraljára és két ösvény, az egyik a sörházhoz, a másik Mindszentre s beszüntetik a szántóföldeken át vezető utat; úgy amint már 1549-ben megállapodtak.

Pontos határjeleket állítanak fel mindenütt.

A sörház a várhoz tartozik, ott vámot lehet szedni, sört és bort kimérni s takarmányt eladni.

A netalán odamenekülő bűnösöket kiadja a vámszedő, általában a gonosztevőket kölcsönösen kiadják.

A szepesolasziakkal is hasonló bajaik voltak a várbelieknek (U. o.); amely perpatvarok azonban nem jelentősek.

9. A hajduk ostroma 1604—5.

Bocskay felkelése idején várunk *III. Kristóf* kezén volt. Ez az ev. felekezetben nevelkedett volt, de 1604-ben feleségének, Monyorokeréki Erdődy Zsuzsannának a rábeszélésére

[1]) Schm. 409. 411. 422. 175.

[2]) Schm. 487. köv., 493.

áttért a kat. hitre.[1]) Ez lényeges mozzanat, mert tudjuk, hogy Bocskay felkelésének az alkotmánysérelmeken kivűl főleg a vallási sérelmek voltak az okai s most épen ezen áttérés következtében érthetjük a várúr pártállását is, hogy t. i. kezdetben nem csatlakozik a mozgalomhoz és menedékhelyet nyújt Belgiojosonak.

Rudolf király kassai főkapitánya, Belgiojoso, akinek erőszakoskodásai és fegyveres támadása szolgáltatott közvetlen okot arra, hogy Bocskay fegyverhez nyúljon, az álmosdi vereség (1604 okt. 15) után Kassa felé menekült; e város polgárai azonban annak dacára, hogy volt még bent némi német őrség, nem akarták beereszteni. Erre 50 zsoldos katonájával Szepesvárába jött, ahol menedéket kapott. Innét Lőcsére írt, hogy fogadják be a városba, de mint a protestánsok üldözője, a tanácstól elutasító választ nyert.

Lippai Balázs, Bocskay hajdukapitánya nyomon követte, okt. 28-án már Kassán van s nov. 9-én nehány ezer hajduval Szepesvára alá érkezik.

A Szepesség a felkelőkhöz csatlakozott, Lőcse is letette a hűségeskűt s Dezsőfi János kapitány vezetésével 300 hajdut volt kénytelen befogadni. A város nem szivesen látta a megszálló csapatokat, mert ezek nem tartottak fegyelmet s zsarolták a jóbarátot is.

A hajducsapatok több mint négy hétig, december 14-ig ostromzár alatt tartották várunkat. Nem voltak ágyúkkal ellátva, Lőcse városától kértek kölcsön s a tanács kénytelen volt átadni nekik 4 nagy ágyút és 3 ágyúmestert. Ezekkel a polgárság megsarcolása után a lőcsei csapatok is a vár alá vonultak. Sikertelenül ostromolták és lövették (az egyik ágyúmestert a várbeliek lelőtték), mert Belgiojoso vallonjaival és Thurzó Kristóf ellentállottak s a várat megtartották.

Az ostromló hajducsapatok azonban dec. 14-én hirtelenűl elvonultak, mert Básta csapatai közeledtek; a lőcsei ágyúkat is ott hagyták, csak az értük küldött lovakat vitték el; az ágyúkat a várbeliek a hajduk elvonulása után felvonták a mezőről a várba.

---

[1]) W. III. 229. Kilenc évvel később, tehát 1613-ban Kristóf ismét evangélikussá lett.

1604—5 telén Básta csapatai tartózkodtak a felvidéken; ez Eperjesen telelt, a húsvétot Szepesváralján töltötte, de várunkról nem történik említés.[1])

1605 nyarán azonban ismet feljönnek Bocskay csapatai s Básta kénytelen elmenekülni előlük. A hajdúk augusztusban megjelennek a vár alatt s átadását kérik. A vár ura nem volt ott, csak Wolfgang nevű titkára. Elfogták Bathis János kapitányt, Czabán János alsóvári porkolábot és Kilián számadót, de váltságdíj fejében kibocsátották.[2])

Thurzó Kristóf e hadjárat alkalmával a felkelők pártjára állott[3]) s úgy látszik ezért nem ostromolták többé a várat.

10. Erdődy Zsuzsanna és az utolsó Thurzók.

Kristóf főispánnak, akinek idejében történt a hajduk előbb említett ostroma, várunk nyújtott állandó lakóhelyet. Itt tért át 1613-ban ismét az ev. felekezetre, aminek ünnepélyes aktusa a várkápolnában[4]) ment végbe; halála itt érte 1614 április 7-én. Innét május 26-án[5]) Lőcsére vitték, a Thurzók rendes sírhelyére.

A vár és jószágainak haszonélvezete ekkor özvegyi jogon feleségére, Monyorokeréki Erdődy Zsuzsannára szállt, aki tényleg ott lakott s azoknak haszonélvezője volt férje után még 23 évig, 1633-ban bekövetkezett haláláig.

A szepesi főispáni tisztet ezalatt ismét átvette Kristófnak a bátyja, Szaniszló (III.) 1614—1625, a későbbi nádor; majd ennek három fia: IV. Szaniszló 1625—1627, Ádám 1628—1635 és Mihály 1635—1636. (Wagner.)

1614—1633-ig tehát más a szepesi főispán és más a vár ura. Az özvegy sem sógorával, sem ennek fiaival nem

---

[1]) Hain Lőcsei Krónikája részletesen szól ezekről. Továbbá W. — W. ill. Czebányi szerint Belgiojoso felesége és gyermekei is a várban voltak, Acsády Mill. Tört. V. 589. szerint ezek Kassán maradtak a polgárok kezében.

[2]) Bohus kézirata. (Róla az 1703-iki ostromnál.)

[3]) W. III. 228.

[4]) Ennek eddig ismert legrégibb megemlítése. Csúcsíves stilusa azonban a Szapolyaiak korára vall. Hradszky In. Cap. Scep. 291.

[5]) Hain, Lőcsei Krón.

volt a legjobb viszonyban épen a vár és jószágai miatt, mert ezek természetesen alig várták, hogy mindezek visszaszálljanak a haszonélvezet után a Thurzókra, az özvegy pedig jó hosszú ideig elélt még.

Szaniszló nádor 1624-ben a szepesi hiteleshely elött inti az özvegyet, hogy a vár javait, amelyeknek haszonélvezetét özvegyi jogon bírja, jobban gondozza.[1])

Egy másik káptalani bejegyzés[2]) pedig részletesen tudósít arról, hogy Thurzó Ádám fegyveres kisérettel akart bejutni a várba. Csellel be akarta magát fészkelni, de az özvegy átértvén ezt, nem engedte be.

1628 július 12-én Ádám szepesi főispán felküldte két emberét az özvegyhez azon kéréssel, hogy ereszsze be őt nehány emberével, mert ő még nem járt a várban, szeretné azt megtekinteni, valamint a grófnét is meglátogatni s azután ismét eltávoznék.

A grófné visszaüzent két cselédje által, hogy szeretne ugyan megismerkedni Ádám gróffal s beszélni vele, de betegsége miatt most nem teheti.

Másnap maga a gróf is felment a vár felé, ismételvén két embere által előbbi kérését, de ismét az előbbi tagadó választ nyerte, úgyhogy kénytelen volt visszatérni Váraljára.

Erre a hiteles hely egyik emberét küldte fel a maga két emberével; ezek eljutottak a vár legalsó kapújáig a *Sarampóig*, de ez be volt csukva és senkit sem láttak ott; két óráig vesztegeltek itt s kiabáltak, míg végre a felsővár porkolábja, Komáromy János, lekiabált egy ablakon, hogy mit akarnak. Ezek előadták Ádám gróf előbbi kérését, de a *Vidékvára* egyik kapunyílásán lekiabáltak nekik, hogy nincs semmi válaszuk.

Ádám ezek után még egy kisérletet tett, hogy bejusson. Egész kiséretével lóháton felment, felszólította ismét az őrséget, hogy ereszszék be, mert szeretné látni apja egykori lakóhelyét, de a kapu zárva maradt, senki sem jelentkezett s ismét eredménytelenűl tért vissza.

---

[1]) Szhh. Prot. 1618. f. 188. ad 1624.

[2]) Szhh. Prot. 1624. 214. bis. 215. ad 1628.

Mindezen sérelmek miatt óvást emel, valamint azért is, hogy nem engedte meg neki a várba elhelyezni a Sempte várából elhozott okmányait.

Monyorokeréki Erdődy Zsuzsannának 1633-ban bekövetkezett halálakor két Thurzó volt még életben, mindkettő a volt nádor fiai, a most említett Ádám szepesi és Mihály árvai főispán. Szepesvára és birtokai rájuk szállottak, és pedig előbb Ádámra, majd mikor ez 1635 nov. 13-án magtalanul elhúnyt, az összes Thurzó javak és méltóságok az árvai főispánra, Mihályra maradtak, akiben, 1636 aug. 11-én, a Thurzó család férfi ága kihalt.

IV. FEJEZET.

A CSÁKYAK KORA.

11. Csáky István megszerzi a várat.

Első kisérlet. Az iktatás. Új donatió.

A Thurzó család örökségére igen sokan emeltek igényt, a női ágról rokon családok: 5 gróf, 10 főbb ember és 32 nemes. Ezek között volt Ghimesi Forgách Éva is, Csáky István szendrői kapitány felesége,[1]) aki Szepesvárát és a szepesi birtokokat kérte.

Csáky István (akkor még nem volt gróf, de Keresszegh vagy Keresztszegh jelzőt használ, t. i. Keresszeg vagy Kőrösszeg biharvármegyei községről) két évig tartó utánjárással

---

[1]) Csáky jogigényére vonatkozó genealógia:

ifj. Thurzó II. Elek 39.

III. Szaniszló 49. v. nádor	Mária 54. fia:	Zsuzsanna 55. férje Forgách Zsigm. v. nádor, leányuk:
Mihály 66. † 1636 aug. 11.	Rottaler János	*Éva* (Csákyné)

tényleg megszerezte Szepesvárát s javait a maga, felesége és utódaik számára.[1])

Igen érdekes, sokat szerepelt, tetterős egyéniség volt Csáky István. Született 1603 május 3-án Regete-Ruszkán, Abaúj vm.; meghalt 1662 nov. 10-én Szepesvárában. Eredetileg erdélyi és bihari birtokos, Kolozsmegye főispánja Bethlen Gábor idejében, majd özvegyének, Brandenburgi Katalinnak kedvelt embere, a fejedelemnő bukásakor egyik jelölt az erdélyi fejedelemségre, de Rákóczi Györgygyel szemben kénytelen meghátrálni. Amidőn észreveszi, hogy erdélyi birtokai kockán forognak, II. majd III. Ferdinánd királyhoz szegődik, Magyarországba jön s 1633-ban megszerzi a borsodmegyei Szendrővára kapitányságát s annak jövedelmeit (Deák 104. l.), majd ehelyett Szepesvárát, grófi méltóságot, a szepesi örökös főispánságot s végűl a tárnokmesterséget is.

Csáky, mint emlitők, felesége jussa révén követelt részt a Thurzó javakból. Csak az volt a baj, hogy a királyi kincstár (kamara) nem akart hallani a női ág örökösödéséről, hanem azon az állásponton volt, hogy a fiuág kihaltával a javak a koronára szálltak.

Az örökösödés, magvaszakadás s végrendelkezések kérdéseiről köteteket írtak s századokon át vitatkoztak jogászaink, aminek az volt az oka, hogy törvényeink nem voltak elég szabatosak, sőt gyakran ellentétes rendelkezéseket tartalmaztak, továbbá az, hogy birtokadományoknál királyaink épen az örökösödésre és végrendelkezésre nézve sok külön kikötéssel éltek. Ha ez a kérdés tiszta lett volna, nem tartottak volna évtizedeken át a birtokperek, amelyek végűl rendesen valami megegyezéssel végződtek. Jelen esetben Csákyné Forgách Éva két alapon emelt igényt.

Az egyik az volt, hogy Mihály, az utolsó Thurzó, aki Éva unokatestvére volt, halála esetére reá és férjére hagyta

---

[1]) Életrajzát megírta Deák Farkas egykoru levelek és okmányok alapján, vonzó előadásban. Röviden tárgyalja ezt a kérdést is. Könyvének címe: Egy magyar főúr a XVII. században. Gr. Csáky István életrajza. Akad. Lévay-díjjal jut. — Budapest. Ráth. 1883. — Sajnos a levéltári jelzéseket csak igen ritkán közli, így nem tudni, mi az ő okoskodása s mi alapszik forrásokon.

Szepesvárát és javait (Richnót és javait a Rottaler családra), jobban mondva bizonyos pénzösszegért is.[1]) Nálunk ugyanis megvolt az a jogszokás, amit Verbőczi Trip. I. 63—66. feltüntet, hogy magvaszakadás esetére az utolsó birtokos esetleg rendelkezhetik, de csakis a király beleegyezésével (consensu regio). Ha kisebb birtokról volt szó, a dolog könnyen ment, nem sokat törődtek vele, a befolyásosabb ember is könnyen kieszközölhette azt (járta az ajándék is a királytól lefelé). Csakhogy a Thurzó javakat 2 millió forintra (à kb. 2·62 K) becsülték.[2]) Mihály nem kapta meg a király beleegyezését, sőt a kamara tiltakozott a hiteleshelyek előtt még életében zálogositásai és lekötései ellen.[3]) Hogy Mihály Csákyékra gondolt, nemcsak a rokonsági kapcsolatban leli magyarázatát, hanem abban is, hogy igen jó barátságban voltak. Mihály gyakran megfordúlt náluk Szendrőn s szerette a mulatozást. (Deák i. m.)

Látván a kir. kincstár tiltakozásait s nem remélvén a consensus regiust, az örökösök egy másik jogalapra is hivatkoztak. A közös pénzügyminiszteriumi (volt kamarai) bécsi levéltár egyik irata[4]) szerint Thurzó Szaniszló nádor II. Ferdinánd király beleegyezését nyerte, hogy várairól és birtokairól szabadon rendelkezzék. Ő pedig úgy rendelkezett, hogy ha fiágon magva szakadna, leányága örököljön és a leányágnak leányai. Ezen a jogcimen Csáky István felesége és a Rot-

---

[1]) Az erre vonatkozó okmányok valószínüleg azért nincsenek meg a család birtokában, mert, mint látni fogjuk, a donatio alkalmával be kellett azokat szolgáltatní a kir. kamarának. De az alábbi protestatiókból kitűnik a tényállás.

[2]) Wagner IV. 152.

[3]) Szhh. Prot. 1632. t. 187. ad ann. 1636. Majtinyi Bertalan kir. fiskális tiltakozik a szepesi hiteleshely elött Thurzó Ádám és Mihály ellen, kik magvaszakadásuk közeledvén (velut ad defectum approximantes), Richnó, Szepes, Temetvény, Galgóc, Sempte váraikat és javaikat rokonaikra iratják, illetőleg sok pénzért elzálogosítják. — U. o. f. 187. Mihály ellen, aki Csáky Istvánnal és Rottal Andrással szerződött Szepesvára és Richnó felett.

[4]) Kelt és jelzés nélkül. Megtalálható azonban a szepesi kamara iratcsomójában az 1637. évnél. Címe: Consideratio de bonis Thurzonianis. Úgy látszik a király (II. Ferd.: moderna Majestas) számára készült tájékoztató kamarai előterjesztés.

taler családok azt állitják, hogy rájok szállott az örökség, minthogy Szaniszló két nővérétől származnak. Csákyné is, mint látni fogjuk, az első nádori iktató parancsban erre a rokonságra és végrendeletre hivatkozik. Azonban ezt a jogcímet sem vették tekintetbe.

Csáky nem sokat várt. Mihelyt az utolsó Thurzó haláláról (1636 aug. 11.) értesült, Szendrőről Szepesvárába jött. Úgy látszik a volt Thurzó őrség nem ellenkezett, mert az alább emlitendő tanuvallomásból kitünik, hogy elfoglalta ugyan a várat (occupavisse), de erőszakról nincs szó, a régi alkalmazottakat (officiales) s köztük Falussy Miklós várkapitányt (praefectus) letette (deposuit). 1636 szept. 4-én Dorasowszky János porkoláb (castellanus), kire a kulcsok és az őrség ellenőrzése volt rábízva, leteszi neki, feleségének és gyermekeinek a hűségi esküt (C. C. C. 140. 4.). A vár őrizete Vadász Gábor régi meghitt emberére, mint várkapitányra (praefectus) volt rábízva.[1])

Azonban Csáky ezuttal mégsem maradt meg a vár birtokában csak december végéig. A királyi kamara ugyanis nem maradt tétlen. Megjelent ugyan elsőízben Porket Sándor, a kincstár felsőmagyarországi jövedelmeinek kezelője, de Csáky nem eresztette be a várba. (Tanuvallomás.) Erre a kamara Esterházy Miklós nádor rendeletét eszközölte ki, amelynek értelmében nyomozást inditott Csáky ellen a vár elfoglalása ügyében. (A nádor később megváltoztatta álláspontját és az örökösök pártját fogta.) Mindjárt szeptember havában több tanut hallgatnak ki ez ügyben. Deák (118. l.) emliti, hogy kihallgattak 12 előkelő urat, a Máriássyakat, Thököly Istvánt stb., Alvinczi Péter nádori ember és táblai jegyző és Beniczky András szepesi éneklő kanonok, mint a hiteleshely megbizottja. Úgy látszik ezeknek tanuvallomásaiból vannak a Csákynak tulajdonított és ott közölt mondások, legalább arra enged következtetni a szepesi káptalan hh. levéltárában

---

[1]) Kitünik ez a Deák által közölt levelezéséből. Okmányokban Vadasz és nem Vadas. Lengyel katonák (t. i. a 13 elzálogosított városokban lévőkről van szó) nem voltak segítségére az elfoglalásnál, ami simán ment, csak később barátkozott velük s esetleg számított rájuk. (Tanuvallomás.)

lévő másik tanuvallatás, amit Lőcsén és a káptalanban foganatositott ugyancsak Beniczky és Ribenszky Ferenc táblai esküdt jegyző, akik 9 polgárt és nemes embert hallgattak ki.[1])

Ugyanezen időtájt (Szt. Ferenc hv. okt. 4. körül) ott járt Majtiny Mihály a pozsonyi kamara tanácsosa, a Thurzójavak lefoglalására kiküldött biztos és Hadritius György nádori itélőmester,[2]) de a várat nem adták át nekik. A kamara erre Oroszlányi Mihályt megbízta, hogy fegyveres erővel szállja meg a várhoz tartozó jószágokat és községeket s ne engedjen semmi élelmet s barmot felvitetni a várba.[3])

Ez az állapot 1636 dec. 21-ig tartott. Ekkor a király parancsára Vadász várkapitány kénytelen volt átadni a várat Bercsényi Imre kir. biztosnak, nehéz szivvel ugyan, de azon reményben, hogy ura majd kivívja jussát.[4])

---

[1]) Szhh. Cap. J. fc. 1. nr. 8. A hiteleshely jegyzőkönyve. A nyomozás szt. Mihály (szept. 29.) után folyt. Az előbb említett tényeken kivűl a tanuk körülbelül ugyanazon néha mulatságos kijelentéseket tulajdonítják Csákynak: ilyen vár kellett neki; nem megy ki belőle mégha olyan levelet hoznak is, melynek pecsétje akkora, mint a kalap, gyertyát csináltat belőle; ki nem megy, legfeljebb ha kezét-lábát levágják; lelövi azt, aki oda mer menni; Falussy Miklós volt kapitánynak, amidőn tiltakozott a fiscus nevében, azt mondta: protestatio és korcsma mindegy; tény, hogy a 13 városban levő lengyel katonákat és dragonyosokat megnyerni igyekezett, bort adott nekik, tárgyalt kapitányaikkal, pénzt igért stb. Általán ellene vallottak, csak az egyik tanu mondja, hogy Cs. kijelentette azonban, hogy Ő Felsége parancsára még ősi birtokaiból is kivonulna; amit aztán meg is tett.

[2]) Szhh. Prot. 1632. f. 209. ad ann. 1636. okt. 7-én Majtényi nevében tiltakozik Alvinczi, hogy amidőn okt. 3-án ők és kiséretük visszatérőben este 7—8 óra tájt fáradtan és étlen-szomjan Lőcse kapui elé érkeztek, nem eresztették be őket, úgy hogy a falakon kivűl voltak kénytelenek tanyázni. Ők ugyan nagyon kérték, hogy eresszék be, hogy ételt s italt vásárolhassanak s nyugodalmas helyen töltsék az éjt; hangsúlyozták, hogy »pénzükért« (pro sua pecunia), de mindhiába; úgy látszik nem voltak kedves vendégek, mert a váraljaiak sem fogadták őket szivesen. (U. o.)

[3]) Deák i. m. 119. l. Vadász és Oroszlányi nov. 20. körüli levelezését közli, amely a várba felhajtott marhákra és egyéb erőszakoskodásra vonatkozik; nagyobb jelentősége nincs.

[4]) Szhh. Prot. 1510. p. 174. ad ann. 1636. Resignatio arcis Scepusiensis cum protestatione . . . nolens Arcem . . . sibi hactenus concreditam de facto relinquere eidemque nullis adhibitis modis ac remediis valedicere (in vigilia s. Thomae), de másnap mégis átadta, tiltakozván Rottalék és

Csáky nem volt a várban, de ő sem ellenkezett többé, mert egyrészt nem volt tanácsos a királylyal nyíltan szembeszállani, másrészt azt remélte, hogy per útján megszerzi.

A Thurzó örökösök perre s kérésre fogták a dolgot. A király azonban 1637 jan. 27-én Nagyszombatban egy kiküldött biróság által kimondatta, hogy a Thurzó család birtokai csak a fiágot illették meg s hogy a kincstár jogosan foglalta le azokat. (Deák 117. l.)

Esterházy Miklós nádor más nézeten volt, ő az örökösök pártján állott,[1]) ami nem csoda, mert némelyikével rokonságban, sógorságban vagy jó baráti viszonyban volt. Dacára annak, hogy a királyi itélő bizottság januárban a fiscus javára döntött, mégis 1637 junius 6-án a Rottal család és Csákyné javára birtokba iktató parancsot [2]) intéz a szepesi káptalanhoz. A nádor tehát mást akar, mint a király. Nem emliti meg a fenti nagyszombati döntést, hanem rokonságukra hivatkozva mondja: nevezetteket a pozsonyi kir. kamara jogaikból a múlt évben valahogyan kirekesztette, jogorvoslást követelnek s a hazai törvények értelmében, különösen pedig a Tripartitum I. 63. és 66. t. szerint Thurzó Mihály halála után egy éven belül a javakat birtokba akarják venni; amihez joguk van Thurzó Szaniszló volt nádor szabad végrendelkezése értelmében (l. előbb); ezért vezesse be őket Szepesvára és Richnó s javaik birtokába.

A káptalan azonban a nádor parancsát nem hajthatta végre, annál kevésbé, mert a vár már a kamara embereinek a kezén volt múlt év december vége óta. Beniczky olvasókanonok csak azt jegyezte rá, hogy kézbesitették június utolsó napján; egyéb intézkedésnek nincs nyoma. Úgy látszik a hiteleshely jól ismerte a király akaratát.

Forgách Éva nevében: . . . »azert adgiuk . . . es megiunkkys beleole, hogy eo Feolsege . . . azt paranczolta . . . es mostani possessorok . . . igassagat igaz torveni szerint . . . revidealtattia«.

Tehát nem 1637. nyarán ürítette ki (Deák).

[1]) Téves Deák azon állítása, hogy a nádor nem mert nyiltan fellépni, inkább úgy áll a dolog, hogy azért nem hítták a biróságba, mert ismerték álláspontját. Ez kitűnik a következőkből.

[2]) Az eredeti nádori introductoriae Szhh. scr. 5. f. 5. nr. 19, papir, a nádor címeres pecsétjével.

De maguk az örökösök sem erőszakolták nagyon a dolgot. Per után kéréshez láttak. Ügyük a királynál jobbra fordult. Csáky megmaradt szendrői kapitánynak s összeköttetései révén meg jókora pénzösszegért a következő évben mégis megszerezte Szepesvárát. Elfeledték a kamarával történt előbbi összekoccanását; s ezt annál inkább tehették, mert az örökösöknek felfogásuk szerint joguk volt s különben is Verbőci szerint megvaszakadás esetén egy éven belül birtokba kell venni a javakat (intra dominium).

III. Ferdinánd királynak Pozsonyban 1638 március 25-én kelt adománylevele[1]) elég világosan tárja fel előttünk az adományozás indokait és feltételeit:

Minthogy a Thurzó család Mihályon megvaszakadt, a család összes várai és birtokai a királyra, a koronára, a kincstárra szálltak s igy a király rendelkezése alá esnek. Mégis hogy az ifj. Thurzó Elektől származó nőiág differenciái lecsillapittassanak, habár a nőiágnak joga nem volna, mégis sok hazafi kérésére a király Szepesvárát és a hozzátartozó birtokokat[2]) nagyságos Keresztszeghi Csáky Istvánnak (Stephano Chiaky de Kerestszegh) kedvelt hivének, szendrői kapitánynak és feleségének Ghymesi Forgách Évának adja a következő feltételek mellett:

1. Cs. István, felesége, fiai és ezek utódai csak egyenes fiágon bírják, azon jogokkal, mint az utolsó Thurzó. Visszaválthatnak minden odatartozó birtokot és jogot. Ők azonban

---

[1]) Csáky lt. C. C. C. 37. 1. Eredeti oklevél, hártyán, III. Ferd. függő viaszpecsétje, ennek közepén vörös spanyolviasz, aláirva: Ferdinandus, Georgius Lippay, episcopus Agriensis és Laurentius Ferenczffy.

[2]) Göncz in Abauj, XI oppidis (mezőváros): Kaposztaffalva, Nagy Zalok, Czeőtertekheli, Millenbach, Isakfalva, Smisan, Illiesfalva, Odorín, Danisocz, Harikocz et Kuriman, ac aliis oppidis quinqne Gelnicz, Szomolnok, Remete, Svedler, Stoosz, possessionibus (birtokok) Helczmanocz, Mindszent, Dubrava, Zigra, Bearocz, Koiso, Domaniocz, Welbach, Baldocz, Henczocz, Hotkocz, Zlatuina, Olsavka et Harakocz, portionibus possessionariis (birtokrészek) in Grancz, Voitkocz, allodio in territorio praedii Tersztian (földesúri major), curia nobilitari (udvarház) in Makkaffalva, telonio (vám) domo braxatoria (sörfőzőház) et molendino (malom) sub arce Szepes, telonio (vám) Kolinoczensi, insuper curia nobilitari (udvarház) in oppido Tarczal cum vineis (szőlőkkel) in Zemplén.

csak a király beleegyezésével vethetik zálogba s idegenithetik el s csakis az értök fizetett összeg erejéig (amelyből az esetleges zálogösszegeket a király levonja). A fiág magvaszakadása esetén a vár, a municiók, birtokok, bányák a királyra szállnak.

2. A Thurzó javak miatt nem emelnek többé semmi igényt, megszüntetnek minden perlekedést; az erre vonatkozó okiratokat beszolgáltatják a kamarának, de visszakapják a jogigényekre és határokra vonatkozókat.

3. A szepesi kamaránál lefizetnek 85.000 magyar forintot, Bethlen özvegye (Brandenburgi Katalin) kielégitésére, 3 év alatt. Ezen összeg erejéig Csákynak és utódainak végrendelkezési joguk van. (B. Katalinnal szemben III. Ferdinándnak kielégitési kötelezettsége volt.)

4. Zavarok esetén királyi német őrséget is befogadnak a várba, azonnal, a király tetszése szerint.

5. Reversalist (kötelezvényt) adnak, hogy ezen feltételeket teljesítik.

A reversalist[1]) ki is állitotta ugyanaznap Csáky és felesége Forgách Éva a maguk és fiaik nevében. Ez ugyanezen feltételeket tartalmazza, csak a következőkkel bővitve: 4. Ha a Th. javak miatt a kincstárt valami terhelné, ezt magukra vállalják. 5. A fizetési módozatok: az első évben átadják Szendrőt és jószágait s 10.000 frtot fizetnek, a következő kettőben a fenmaradt összeg felét-felét. Minthogy Szendrőről csak sz. Mártonkor távoznak, az ez évi jövedelmet számitsa le a kamara a fent inscribált összegből. 6. Az esetleges német őrség költségeit a kincstár fizeti. Menedéket nyújt a várban katholikus személyeknek és javaiknak, amennyiben a vár terjedelme megengedi.

A várért fizetett pénzösszeg a vásárlásnak akkoriban igen megszokott neme volt. A fiscusok politikája ugyanis minden időben reális számitáson nyugodott: *do ut des*, adok, hogy te is adj. Már általános szokássá vált az, hogy adományt, címet, kitüntetést, állást senki ingyen nem kap. Bizony

---

[1]) Csáky lt. C. C. C. f. 60. 18. Pálffy nádor hiteles átirata 1743-ból. Az eredeti kelt Pozsonyban 1638. márc. 25-én.

meg kellett azt fizetni keményen, még hogyha valami igénye vagy jogcíme volt is az illetőnek. Szép javak voltak ezek, de a summa pénz is, amit értök fizettek, elég nagy volt s kitünik majd, hogy Csáky tényleg majdnem kétszer annyit fizetett.[1])

Ez ú. n. *mixta donatio,* vegyes adományozás, volt, t. i. az illető pénzt is fizetett. *Inscriptionak,* zálogbavetésnek is mondják, de több volt ennél. Az oklevél is azt mondja, hogy *donamus et inscribimus,* adományozzuk és zálogba vetjük. Azonban a rendesnél szélesebb körü zálogbavetés volt. Mibenléte világosan kitünik a fenti oklevélből; a király ugyanis nem mondhatja fel a tulajdonosoknak és fiuörököseinek (majd látni fogjuk, hogy a leányágnak sem), sőt kihaltuk esetére a fizetett összegről szabadon rendelkezhetnek.

Az adományozás után következett a várnak és a birtokoknak az átvétele és a hivatalos és ünnepélyes beiktatás.

A pozsonyi kamara kiküldte Terjessy János kamarai tanácsost, hogy az átadást mint biztos végrehajtsa. Csáky részéről jelen voltak Vadász Gábor várkapitány (praefectus) és Stankay István.[2]) 1638 július 5-én leltárt[3]) vettek fel a várban, júl. 6-án pedig átadták azt,[4]) azután a többi birtokokat. Ez nem ment olyan gyorsan és simán, júl. 25-én is dolgoznak még. A volt kamarai porkolábok (castellanus) Hedry Imre és Sváby Ferenc az átadás után panaszt tesznek a káptalan előtt, hogy Csáky megbizottjai némely embereket kiűztek házaikból, elvették holmijokat s barmaikat a várba akarják hajtani.[5]) Hasonlókép panaszkodik Zsigray János is, aki épen akkor nemességet kapott, a kamaránál teljesitett

---

[1]) Egy akkori magyar forint értéke ezüsttartamát véve tekintetbe körülbelül 2 K 62 f, de birtokokhoz, ipari termékekhez és élelmi cikkekhez viszonyított értéke sokkal nagyobb; különösen sokat ért a készpénz épen akkor a harmincéves háboru idején. A mai milliárdos időkhöz képest azon idők alig voltak milliomosoknak inkább csak százezreseknek mondhatók. Az összes Thurzó javakat, mint említettük, 2 millió frtra becsülték.

[2]) Prot. 1632. p. 312. ad 1638.

[3]) Megvan. Prot. 1510. p. 208. ad. 1638.

[4]) Prot. 1632. p. 575. ad 1640. Recognitionales super terminum resignationis arcis.

[5]) Prot. 1632. p. 312—3.

szolgálatai elismeréseül; Vadász azonban tudni sem akar róla, lefoglalta házát és vagyonát. De az ilyesmi is érthető, mert körülbelül ilyen incidensekkel ment végre minden e fajta átadás, de meg Vadász uram járt már itt 1636-ban; sajnos kénytelen volt akkor távozni, most nem csoda, hogy visszaemlékezik egyik másik akkori jó barátjára vagy ellenségére.

Az átadással azonban nem volt még befejezve az ügy, az új birtokost ünnepélyesen és hatóságilag be kellett iktatni a vár és jószágok birtokába. Ez a hatósági beiktatás 1639 jan. 11—21-ig tartott, a felszólamlásokkal együtt febr. 6-ig.[1]) Hosszadalmas eljárás volt ez, mert a hivatalos közegeknek össze kellett hívni a szomszédos birtokosokat s a községek elüljáróit, hogy tudomásul vegyék s ha valakinek valami kifogása van, előadhassa.

Maga az új birtokos családjával együtt a várban lakott már, amikor ezt a beiktatást végrehajtották: Görgey György nádori ember és Beniczky András szepesi kanonok, a hiteleshely megbizottja, a megye öt szolgabirája Nemessányi Mátyás, Petróczy János és Miklós, Záborszky Gábor és Dolány Mátyás és az érdekelt szomszédok vagy megbizottjaik jelenlétében.

A várnál ősi szokás szerint három nap s három óráig vártak, de senki sem tiltakozott. Azután a többi birtokokra került a sor, a jelenlevő szomszédos birtokosok, városok és községek bírái mindenütt fel vannak sorolva. Sok helyütt akadtak tiltakozók is kisebb földekért, peres, képzelt vagy jogos igényekért; az ilyen felszólamlókat a nádor elejébe kellett beidézni. Ilyen felszólamlásoknak rendes elintézése akkoriban kiegyezés vagy elutasitás volt. Febr. 6-án a káptalan is protestált a vár öregtornya miatt.[2])

Evvel a beiktatással a vár és a birtokok végérvényesen a Csákyak tulajdonába mentek át.

---

[1]) Prot. 1632. p. 43. ad 1639. A káptalan jelentése a beiktatásról (Statutoria). Az iktató parancsot ismét Esterházy nádor adja ki, de már nem hivatkozik többé a Tripartitumra, hanem a király adományára.

[2]) Nem emlitik meg, hogy milyen alapon: R. D. Emericus Lector concanonicus et protempore decanus nostram exsurgens in praesentiam suo ac totius Capituli Scepusiensis (nomine contradixit) ratione Turris in dicta Arce Scepusiensi exstructae. Úgy látszik tudtak a IV. Béla-féle felhatalmazásról. Nem tudni, hogy intézték el.

Csákyné Forgách Eva azonban nem igen örült s örülhetett soká az új otthonnak. Nemsoká a férje kénytelen bejegyezni a család Zöld könyvébe (Deák 131. l.): 1639 die 24 April, délután egy és két óra között holt meg az én szegény szerelmes társam Forgách Éva, aki öt egész hónapig szüntelenvaló betegségben sinylett Szepesvárában. Ez Husvét napja volt".

Ezen adat szerint a család a megelőző év november havában vonult be a várba, amivel megegyezik az a körülmény is, hogy Bekes Péter porkoláb 1638 nov. 11-én hűségesküt tesz a vár urának, feleségének és fiainak (C. C. C. 140. 4.) és hatáskörére nézve utasitást kap. Deák (i. m. 129. l.) szerint 1639 január 1-én a felső várban 21 és az alsóban is 21 katona volt,[1]) kapitányuk Vadász Gábor.

A vár és birtokok megszerzésével Csáky Szepesmegyében tényleg a Thurzók örökébe lép. Az előző birtokosok: a Thurzók és Szapolyaiak azonban nemcsak a megye első földesurai voltak, hanem a nemesi megye vezetése is rájok volt bízva, ők voltak ugyanis ennek örökös főispánjai. Csákynak eleinte csak részben sikerült e tekintetben is nyomdokaikba lépni. III. Ferdinánd kinevezte ugyan Szepesmegye főispánjává már 1638 június 13-án, amidőn még Szendrőn volt, de csak ideiglenesen, amíg a király akarja.[2])

Csáky is belátta, hogy úgy a birtok, mint a méltóság adományozása nem úgy szól, mint az előbbi birtokosoké volt, hogy ez meg van szorítva; ezért annak javítására törekedett, amit annál is inkább elért, mert III. Ferdinándnak állhatatos hive volt, sok szolgálatot tett neki, különösen I. Rákóczi

---

[1]) A lőcsei krónika (Wagn. II. 25.) tudósítása szerint karácsonykor kapta a várat; t. i. ilyentájt érkezhetett meg Lőcsére a nádor iktató parancsának a hire, amely dec. 10-én kelt; az iktatást az ünnepek után hajtották végre.

[2]) C. C. C. 142. 6. Eredeti kir. okirat, papir, papirpecsét; aláirva Ferdinandus, Georgius Lippay eppus Agriensis, Laurentius Ferenczffy. Honorem Comitatus Scepusiensis simul cum consueta eiusdem iurisdictione ac solitis obventionibus et proventibus eidem durante beneplacito nostro dandum et conferendum duximus. Az iktató parancs a megyéhez csak 1639. jan. 26-án kelt, úgy látszik szándékosan várták a birtokba-iktatásra.

György erdélyi fejedelem 1644. és 1645-iki támadásai alkalmával. Nagy befolyását s tekintélyét mutatja az a körülmény is, hogy a király őt 1644. márc. 15-én tárnokmesternek nevezte ki (Deák 155. l.). S ezeken kivűl a királyi fiscus jól értett ahhoz, hogy a jogok kiterjesztésével a maga elveit ismét érvényesítse. Ügyes politika volt az, hogy a király nem adott mindent egyszerre.

Érdekes végrendeletében [1]) a következőkép nyilatkozik (14. pont): „mivel azon elsó Donatioban nem kevés káros fogiatkozasokot vettem mind magam, s mind giermekim részéről eszemben. Elsőbenis mert azon Nemes Szepes Varmegyének feő Ispánságanak tiszti, a perpetuus Comesség (örökös főispánság) sem magamra, sem fiaimra nem volt inseralva (ráruházva), mely Praedecessor Possessoroknál (az előbbi tulajdonosoknál), a Várral egiűt szokot volt lenni. 2dik. Mert azon Donatio csak fiu ágra sonált (szólt) és léány agunkra semmit sem deserviált (juttatott). 3dik. Mivel ha az Perpetuitas (örök tulajdon) az én haeresimnel (utodaimnál) nem maradot vólna, a Magiar Országi koronás kiraly akar Magiar, akar Nemet Praesidiumot (őrséget) rendelvén az Várban, be kellett volna vennünk, az kapukkatis azok birtak vólna. Ezekért, és más ratiokra (okokra) nezveis kellett azon első Donatiot melioraltatnom“ . . . III. Ferdinánd „rész szerint sok rendbeli hűséges szolgálatimra nézve, rész szerint pedig feles summa penzeket . . . . levaltatván tőllem, ... melyek 167.799 magyari forintokra extendaltatnak (uj) Donatioia által (kelt) . . . Szepes Várát conferálta (adta)“.

Az új adománylevél,[2]) mely Bécsben kelt 1651 november 22-én, az elsőt tényleg kibővíti és kijavítja.

Ebben III. Ferdinánd király, tekintettel gróf Csáky István, Szepesmegye főispánja, tárnokmester, kir. kamarás és tanácsos [3]) érdemeire, ujonnan adományozza Szepesvárát és a

[1]) Eredetije Szhh. befüzve Prot. 1628. B. 285. l.; kelt 1662 nov. 5-én.

[2]) C. C. C. 184. 28. Lipót király hiteles átírata »ex libris regiis« 1672. Másik másolata Ks. 4. 9. Aláírások: Ferdinánd, Szelepcsényi György nyitrai püspök és Ruthkay András.

[3]) Comes Stephanus de Chák, Comitatus Scepusiensis Supremus Comes, Tavernicorum Regalium nostrorum in Hungaria magister, Camerarius et Consiliarius.

hozzátartozó birtokokat[1]) neki, örököseinek és mindkét nembeli utódainak. Már előtérbe lép István egyénisége, a Thurzókról többé nincs szó, neki adja az ő érdemeiért, a magyar koronának és az ausztriai háznak tett szolgálataiért, első sorban mint szendrői kapitány a törökök ellen. Rákóczi támadásakor hűségben marad, amiért is sok erdélyi és magyarországi birtokát elvesztette, továbbá azért is, mert több ízben fizetett összesen 167.799 magyar forintot.[2])

Az adományozás feltételei a következők:

1. A király megerősíti mindazt, ami Csákyra nézve előnyös az első donatioban s mindazt, ami hátrányos, eltörli. Megerősíti a göncziekkel kötött egyezségét és hatályon kivűl helyezi reversálisát.

Neki hagyja és fiuörököseinek Szepesmegye örökös főispánságát s azt akarja, hogy királyi utódai is nekik hagyják.

2. Amig Csáky István él, egyedül birja a várat;

---

[1]) A birtokok elősorolásánál a következő eltérések vannak az első, 1638-iki adománytól. Nincsen: Göncz, a tarcali udvarház, a váralatti sörfőző és malom, a 11 községet nem nevezi többé *oppidum*oknak, a *quinque oppidis* helyett *oppidis montanis*. Több: Illiesfalva *cum praedio* (major) *Edesturnia*, Göllnicz *cum praedio Brakendorff*, Szomolnok *cum negotiatione fodinarum* (bányaüzem), Svedlér *cum deserto praedio Stellbach* (elhagyott major), Domaniocz *cum praedio Arnultovecz*, Hotkocz *in cuius fundo Allodium Subarcense Ujmajor;* továbbá: possessiones Gebelfalva, Görgő, Arnoldfalva, Kertvélyes, praedia: Horanska, Aranyos, Kobilan, de quibus auridatum solvitur (aranyadó), Margezan, Mihaliczka.

[2]) A fizetség részletezve van:

50,000	frtot	Brandenburgi Katalinnak és második férjének, Károly Ferenc szász hercegnek
19,000	»	a szepesi kamarának
35,000	»	a pozsonyi egyezség értelmében ugyanazon szász hercegnek
4,000	»	betudnak a várból a kamara által elvitt lőszerekért
18,000	»	a Rákóczi zavarok idején a lengyel katonáknak a királyért
10,800	»	betudnak az Ulászló lengyel királynál teljesített követségért
6,000	»	fizetett a R. zavarok idején a várában levő őrségnek
24,999	»	ismét a szász hercegnek
167.799	frtot	összesen.

(Rákóczi megszerezte a munkácsi uradalmat, amely Kataliné volt; ennek kielégítését Ferdinánd kir. magára vállalta, ezért fizettetett Csákyval. Deák 112. l. Katalin és második férje az egész pénzt elverték, a kóbor herceg még felesége halála után is kért és kapott.)

3. halála után két fia Ferenc és István és ezeknek fiutódai, örök jogon;

4. ezek magvaszakadása esetén László és esetleg leendő más fiai.

5. A fiág magvaszakadtával a vár és birtokai a női ágra szállnak.

6. Mindkét nembeli ág kihaltával arra szállanak, akire az utolsó birtokosok hagyományozzák (a legatariusokra), de a király 6 havi felmondással visszaválthatja ezektől, ha a fenti összeget lefizeti s ez esetben megtériti még az esetleg visszaváltott jószágok árát is és a vár javítására fordított költségeket.

7. Mindszenti Krisztina (Csáky akkor élő harmadik neje) Izsákfalvát (Zsákóc) és Malompatakát (Müllenbach) bírja, ezek felett szabadon végrendelkezhetik, de a legatariusoktól a vár birtokosai visszaválthatják.

8. Feleségét nem lehet kizárni a várból és jószágokból, vagy megfelelően kell kielégíteni. (Ugyanis végrendeletéből kitűnik, hogy első sorban M. Krisztina pénzéből fizette meg a sok ezret.)

A fenti összeg erejéig Istvánnak szabad végrendelkezési joga van.

A király köteles őt minden más jogigénynyel szemben megvédeni.

Amint ezen okmányból kitűnik, a második donatio legjelentősebb vívmánya az örökös főispánság s az örökösödésnek a női ágra való kiterjesztése.[1])

Az átadáskor felvett leltár és a porkolábnak adott utasításból kitűnik, hogy a vár épületei jó karban voltak, a belső berendezés és hadi felszerelés azonban hiányos volt. A leltár bútorokat és egyéb ingóságokat sorol fel, hadi felszerelést is keveset, nehány rakás lándzsát, ágyugolyót és ágyut s a kápolnában némi templomi felszerelést. Úgy látszik az átmeneti időben (1636—1638) a Thurzók bútorai el-

[1]) Ugyanakkor kelt a leleszi konventhez intézett újból való beiktatási parancs; eredetije C. C. C. 40. 2. alatt megvan, rajta azonban semmi intézkedés nyoma nincs. Úgylátszik felesleges volt az új beiktatás, mert a második donatioban csak a jogok kiterjesztéséről van szó.

kallódtak, a jobb ágyukat a kincstár emberei vitték
később is hiába követelik azokat vissza.

Csáky István azonban lakható főúri várrá rendezte be s új épületekkel is bővítette. Családjával állandóan a várban lakott, itt született László fia, itt halt meg két első felesége s őmaga is.

12. Osztozkodások özvegye és fiai között. A vár részei végrendeletében.

Csáky Istvánnak első feleségétől, Forgách Évától Ferenc és István, a másodiktól: Perényi Máriától László nevű fia volt (leányai nem tartoznak tárgyunkra).

Legjobban kedvelte a középsőt: „István fiam gyermekségétől fogvást mindenkor kedvem kereseő engedelmes fiam volt, mostis már vénségemnek ideién, mind tőrvenyes allapotokban, s mind egiéb mindennémeó terhes és szükséges dolgaimban hol az eő Felsége Udvarában, s hol masut maga sok faratságával és nyughatatlanságával segitet, ugy hogy vénségem Istápiának, méltán mondhatom“.

Elsőszülött Ferenc fiával azonban nagy viszálya volt házassága miatt, mert nem akarta elvenni az apja által neki szánt Homonnai Katalint, hanem Jakussith Katalinhoz ragaszkodott. Makacs 21 éves fiát a makacs apa ezért a várban 1650 május vagy júniusától elzárva vagy őrizet alatt tartotta okt. 4-ig.[1]) A fiú megpuhult, mindent megigért, de amikor Homonnaiékhoz küldik, megszökik szive választottjához s egybekel vele. Persze, hogy így még inkább elmérgesedett a viszály apa és fiú között; az apa vádja — vagy

---

[1]) Századok 1875. 293. l. Deák Farkas cikke kissé szines. Aligha kell a kerektorony igazi börtönére gondolni. Igaz, hogy a fiú Vadas várkapitány utján levelezik apjával; de lehetett az olyan fogság is, hogy nem mehetett ki a várból s apja szine elé nem jöhetett. A fogságra jellemző kitétel a helyszinén kelt levelekben nem fordul elő, csak a távollevő Simándy levele, mint viszhang említi, hogy »Cs. F. uramat ismét atyai gratiajába vette Ngod és még sz. Ferenc napján ajándékozta meg szabadságával«; kissé erőltetett dolog ebből börtönjelenetet képzelni a reszkető öreg Vadassal.

inkább pletyka — hogy életére tört és fenyegetése, hogy kitagadja, inkább külső volt; mert egy évvel rá az 1651 nov. 22-én kelt új kir. donació 3. pontja Ferencet említi első sorban örökösül. Persze a harag sokáig tartott s a kibékülés sem simította el a keserűséget; többször is összevesztek és kibékültek;[1]) de Ferenc másodszor is megnősült, Czobor Erzsébetet vette el s ezután az apja évi 1000 frtot ad neki[2]) és úgy látszik befogadja őt a várba s ennek egy részét lakóhelyűl adja át neki. Ez utóbbiról ugyan nincs közvetlen irásunk, de kitűnik a következőkből.

Már 1657-ben egy nádori rendelet utasítja itélőmesterét és a sz. káptalant, hogy még id. István életében foganatosítsák az osztozkodást felesége és fiai közt; ennek keresztülviteléről azonban ez irat nem értesít.[3]) István néhány évvel később kétszer végrendelkezik: 1659 febr. 17-én[4]) és végérvényesen 1662 nov. 7-én.[5]) Ez utóbbi végrendeletét megerősíti I. Lipót 1663 január 13. körül.[6]) Mindkét végrendeletében megállapítja a feleségének és fiainak hagyományozott ingatlanokat és ingókat és, ami ránk nézve értékes, részletesen leírja a vár egyes részeit s így ez az egykorú hiteles leirás a birtokviszony tisztázásán felűl felvilágosítást nyújt az épületek elrendezéséről és rendeltetéséről is.

Első végrendeletében részletesen felsorolja azokat a helyiségeket, amelyeket Ferencnek hagy; a másodikban ezeket már egyáltalán nem említi, ami csakis avval indokolható, hogy közben Ferencnek tényleges használatába és birtoklásába adta át azokat s így utolsó végrendeletében ezekről már nem is rendelkezhetett többé. A vár leirása szempontjá-

---

[1]) Helytelen itt Deák állítása, hogy apa és fiú nem látták többé egymást. (Deák, Életrajz és az alábbiak.) Továbbá úgy Ferenc, mint László többször megsértette és megharagította apját. Kibékitésükért számos előkelő úr, sőt III. Ferdinánd is közbenjárt. Az erre vonatkozó neheztelő, könyörgő és kibékítő levelek Cslt. Ks. 5. 1. — 1651—1659-ig, azaz valószinűleg a kibékűlésig.

[2]) Cslt. Ks. 6. 3. 1661 aug. 22.

[3]) Cslt. Ks. 5. 6, 7.

[4]) A sz. káptalan előtt. Prot. 1656 f. 167 kk.

[5]) Eredetije befűzve és lapszámozva. Prot. 1628 B. 285. kk.

[6]) Cslt. Ks. 6. 12.

ból közöljük tehát Ferenc részének a leírását az első, míg a többiekét a végérvényes második végrendeletből.[1])

1659-ben így szól: „Ellenben immár Ferencz számára ezek iutnak: Az eörögh Palota az Bastia (Hr. 64.) mellet kivül fütö, azon belöl más ház secessussa is vagyon, kivül fülö azis, azon belöl kis aranias haziko kivül fütö, secessus is van, azon belöl eörögh és kemenczés ház kivül fütö, azon belül ket haz, kemencesek, gérendas hazok. Ez utan keövetkezik három kis bótos kemenczés hazikocskák, ezek mellet eörögh Palota kivül fütő. Ezen rendben ketös botok, mindenik kivül fütö, következnek egymas mellet harom bót házok, kivül fütök, ezek mind felsö rendbeli *(emeleti)* hazok, numero Tizenhat. Az alsó rendben *(a földszinten)* lészen nagy konyhaia Ferencznek (66 v. 65 földsz.), de ugy hogy szükségnek ideién szabad legyen mind az Attiamfianak *[t. i. feleségé]*, mind pedigh Istvan fiamnak füretni benne, a mellet vagyon az szakaczok *[t. i. szakácsok]* haza (66 és 65 fszint), és igy telik ki az tizenniolcz haz neki is. Kitelvén immár az Csaky Ferencz részeis, maradot fen az bot Istallo, kis bótiaval, azért azt rendelem István fiamnak, az helyeben maragyon Ferencznek az szerszamos bót az Czeikhaz mellet valo hoszu keskeny bóttal. Az János király Palotaia alatta valo harom contignatioval együtt közönségesessen maradgyanak Ferenczre és István fiamra, rekeztéssek altal mindeniket deszkakkal közép irant. Az ujonnan én általam épitetet bót az pinczék is két felé oszollianak megh nevezett fiaim közöt egy irant. Az kapolna, az bastiak, az munitiok, a malmok, a kutak, a kapuk hidak és sütőház, az mosso haz, a hol eczeteketis szoktak tartani, az Czeikház, az Csiga és Darabant hazok, mind az felső és alsó várban közre maradgyanak az uj Istallokis, melleket uionan épitettem, de azok közzül egyik Istallo az Attiamfia számára adassék, hintoinak is helliek légyen az szekér szinben. — Az közép varban lévő Zabtarto heliekis (Hr. 24 – 26) ket felé oszollianak két fiaim között. Az közép varban valo harom contignatioiu hazak ugy oszollianak hogy

---

[1]) A zárójelbe tett Hr. számok Hradszky helyszínrajzi számai; persze csak valószinűen és feltevésszerűen.

az legh felsö rend István fiamnak maradgyon, az alsó rend penigh Ferencznek, a harmadik egy házba pedigh Patantius lakiék. — Az kapolna mellet valo kertet csinaltattam volt, és szekeres lovaimon hordattam beli az fűldet is az Attiamfia kedveért, azt azért éppen hagyom neki oly szabadsággal, hogy az melik fiamnak akaria adni holta utan eö akarattiában".

Az 1662-iki végrendeletében harmadik feleségének Mindszenti Krisztinának, István és László fiának hagyott részeket határozza meg.

„ . . . szerelmes Atiamfiának Mindszenti Kristina Aszonnak . . . hagiom . . . Szepes Várában residentiaiul a kapolna ellenébe léveő felseó és also két hazat (Hr. 96), és két pitvart, alatta leveő pinczeievel edgiűt, viszont, szolgaiért, vendegiért, és akarmi occurens szűkségire nezve, a profont hazok mellet, a moso ház főlőt léveő, két contignatioban epitet két hazikokat (valószinüleg 65. és 66. em.), melyeknekis két pitvarok vagion, ot lehet főzeteő helyeis az Atiamfianak. Item a Vidék várban, a mely uy istallokot magam épittettem, azoknakis negied részét, hintoinak is helyet az szekerszinben . . . az varbeli kapolna melet valo kertel edgiűt, melynek foldét ugian eő kedvéért ujittattam megis, magom szekeres lovaimon hordatván ui foldet belé".

„ . . . hagiom Istvan fiamnak . . . Szepes Várában pro residentia Arcensi az én mostani lakó hazaimot,[1]) ugimint a bé iáró felső kapu mellet lévő garadicson fel iűvén, egy pitvarba lépnek iob kéz felé, a mellet vagyon egy kis bolt, azon belől egy palota, kívűl fűteő kemenczével, azon belől az én lakó házom, melyis separalva vagion deszkával secessus[2]) vagion benne, azon belol vagion egy kis[3]) menyezetes házacska, és egy más tűzelleő és kemenczés pitvarkais Inasokért valo, azon belől vagion más szép óreg ház, Ur Asszonnak valo (Hr. 87), kemencze benne, azon belől ismét más őreg kivűl fűteő haz, Udvarló leanyoknak valo, azon belől vagion kis konyháiu ház, melybenis feiér cselédnek való secessus[2]) vagion. Ezeken kivűl vadnak egy más hátán négy

---

[1]) Kezdődtek Hr. 79 vagy 80-tól 92 felé.

[2]) 1659-ikiben: szügség hely v. szükségh hely.

[3]) 1659-ikiben: aranias.

contignatioban épittetett kerekdéd hazikok, az két felseő kivűl fűteő kemencéssek, a harmadika nem kemenczés, a leg also pincze forma, azon alolis vagion reitek hely.

Azon felseő házok allyaival, ugymint elsőbenis a kapu felől egy konyha, a mellet egy kemencsés bolt, a mellet más kemencsés öreg bolt, azon kivűl vagion tárháznak valo bolt, vas aito raita, ki mellet ket rendbeli bótok vadnak Tárháznak valok, egyiknek vas aitaia vagion, az Atiamúa egietmasi allottak benne; és igy István fiamnak rendeltetet hazoknak, boltoknak, és pitvaroknak száma Tizen nyolcz, ezeken kivűlis ugian a Varba a bólt istallo, kis boltyával edgiűt István fiamé legien.

Az Uy maiorban[1]) mellyetis fundamentumból magam épittettem, a két Contignatioiu keő hazok alatta léveő kis pinczéiével edgiűt, azon udvarba lévő hátas lovaknak csináltatot Istálló, a mellette leveő kemenczés szobával edgyűt".

A legifjabb fiának, Lászlónak az erdélyi ősi javakat hagyta (aki oda is költözött), a várban csak épen hogy a két első fiú magvaszakadása esetén örökjoga ezáltal is kétségtelen legyen, csak a középvárban levő házakat hagyja:

„Minthogy pedig azon Donationak[2]) tenora szerint Csáki Lászlónakis ezen Szepes várában és Joszágában successioia vagion, hagiom eő neki pro iure successionis a középvárban lévő őt házakot". (Továbba Szepesben a kolinóci vámot és korcsmát és bizonyos mennyiségű terményeket, amelyeket István köteles neki adni.)

„Az várban pedig tőb cseleddel bé ne iűhessen, és it ben ne lakhasson, csak az mennyivel István fiam admittalia, az viz és Istallobeli alkalmatosságis Istvan fiam rendelése szerint legien Laszlo számára".

Rendelkezik még a közösen használandó részekről:

„A Várbeli kapolna, Bastiak, és töllem it talált munitiok[3]) (kik kőzőtt István fiam Bélteki Taraszki nyolczan vadnak, és csak magát illetik) malmok, kutak, kapuk, Hidak,

---

[1]) Szepesújvár (Hotkóc).

[2]) III. Ferd. kir. 1651. 4. pontja.

[3]) Az 1638-iki leltárban részletesen fel vannak sorolva a hadiszerek, nagyság szerint következnek: ágyú, tarack, szakállas. L. később.

Sűtő ház, moso ház, a hol eczeteket is szoktak tartani, a Cseikhaz, a Csiga, Porkoláb, és Darabant házok, kőzre maradgianak, de az also varbeli Istallók, szuszékok, és minden egyéb várban, és vár kőrűl léveő epuletek; Ittem az Uymaiorbeli házok, melyekreől dispositiom nem volna, ot léveő pinczék, Sáfár hazok, Sűtő haz, konyha, moso ház, kertek, Ser főző ház benne lévő eszkőzekkel, kovacs házok, Csűrők, Paiták, vad kert, a két fiam kőzőt aeqvaliter oszolyanak. Ugy mindazonáltal, hogy az várbeli kápolnának, kutaknak, kapuknak, Hidaknak ususa, az én szerelmes Atiamfianak, és Laszlo fiamnak is, szabados legien".[1])

Az öreg István 1662 nov. 10-én[2]) húnyt el a várban. Az osztozkodás három fia között nem ment végbe nagyon simán. A legidősebb, Ferenc, megbizatott a főispánsággal s jún. 25-én leteszi a hivatali eskűt,[3]) a második, István, 1659 óta beregi főispán, később szatmári kapitány is,[4]) de azért a várban lakik; László Erdélybe készült, de több mint egy évig Szepesvárában időzött.[5])

Lényegükben ezek az osztozkodások a végrendelet értelmében történtek s a helyszínrajzra nézve nem tartalmaznak ujabb adatokat.

Igy osztozkodik Ferenc és István, hogy mostohanyjuk részét meghagyva, Ferenc bemenet bal kéz felől az öreg palatától (Hr. 96) a János király palotájáig terjedő részt lakja (l. előbb), István pedig a jobb oldalon levő épületcsoportot; az ecetes, sütő, mosó és porkolábházak, malom, csiga, ceikház, a profontházak, a kapuközök és János király palotája

---

[1]) A végrendelet a birtokok, falvak, uradalmak, ingóságok felosztásáról is több rendelkezést tartalmaz; de úgy ezen osztozkodásokat, valamint a későbbieket nem tárgyalhatjuk, mert speciális tárgyunkra nem tartoznak, de egyébként is változatosságuk és terjedelmüknél fogva messze elvezetnének; szorosan összefüggnek a család egyes tagjainak egyéni történetével.

[2]) Deák, Életr. 210. l.

[3]) A kir. udvarban az ügy már januárban elintéztetett. Cslt. Ks. 6. 12.

[4]) Szhh. Prot. 1656. f. 415. ad 1663 máj. 14. Beregi főisp. kinev. 1659. Cslt. Comm. 172. 12.

[5]) Tiltakozik ez ellen Ferenc a szep. káptalan előtt 1663 febr. 18-án. Cslt. Ks. 6. 15.

közösek legyenek. A porkoláb a jelt Ferencnek adja, mint idősebbnek: propter reverentiam maioratus; a felső kapu kulcsa Ferenc, az alsóé István rendelkezése alatt áll; egymást helyettesítik. Az alsó és a vidékvárban levő épületek, istállók és házak, a nagyasszonyéin és a porkoláb és darabantházakon kívűl, két felé osztassanak, hasonlókép a hotkóci major is. A falvak és bányavárosok jövedelmét elszámolás után ketté osztják. Felébe rendelkeznek majd az inscribált summa erejéig ők és utódaik. Az ingóságokon is osztozkodnak. Az irások Ferencnél maradnak.[1])

Ismét egyezkednek 1663 dec. 16-án és végűl 1664 ápr. 26-án, amikor István átenged Ferencnek sok ingóságot, ruhát, ékszert, lószerszámot, továbbá a várban jobb oldalt a kő bolt istállót, a kis boltot, mellette pincét, a czaikházat, a sütő és szakácsházat, malmot, János király palotáját és az alatta levő pincét és boltot.[2])

Végeredményképen a két idősebb testvér, Ferenc és István, a várban maradtak; László pedig Erdélybe távozott, ott dobokai főispánná s az új erdélyi Csáky-ág megalapitójává lett.[3])

Mindszenti Krisztina, id. István özvegye, várbeli részét és jószágait Istvánnak hagyta.[4])

---

[1]) 1663 okt. 2. kelt a nádor rendelete. Az egyezkedés a nádor és Erdődi Pállfy Tamás egri püspök közbenjárására történt. Cslt. Ks. 7. 7; 6. 13. és Szhh. Prot. 1656 f. 485. ad 1663 dec. 15. beírva 1664-ben. László már előbb tiltakozik a kettő kiegyezése ellen. Szhh. Prot. 1656 f. 415.

[2]) Cslt. Ks. 8. 2. és 8. 4.

[3]) V. ö. Sváby Genealogiája. Turul 1891. 36. l. Ferenc őt a megyei hatóság utján felszólítja a vár elhagyására. Prot. 1656. f. 414. ad 1663 jul. 24: » . . . Mind ugy hállottam hogy el készől Erdely felé az mint hogj ott is laknij igyekezik, hogy ha mi portekaia uolna itt az várban, hidak alat ualo hazakban [*t. i. a középvárban*] le szággatván pecséttyet rolok, uitesse ki, mert lévén szükségem az hazakra, e! foglalom, nem akarván eőt Urat Szepes varaban ésmernem, magamnál, s Eöcsem Groff Csaky István Uramnál éltőnkigh . . .« Erre László replicája: »Erdelyben csendeseduen az idő igenis kévánok be menni, de most Magyar Országhbul ki nem megyek. Szepes Várában pedigh Eőrőkős házaimot semmi utton senkinek nem engedek«. — De mégis eltávozott. Tiltakozik és részt követel 1663, 1668 és 1675-ben. Cslt. Com. 118. 19, 33.

[4]) Cslt. Ks. 10. 2. Comm. 122. 1; 9. 7.

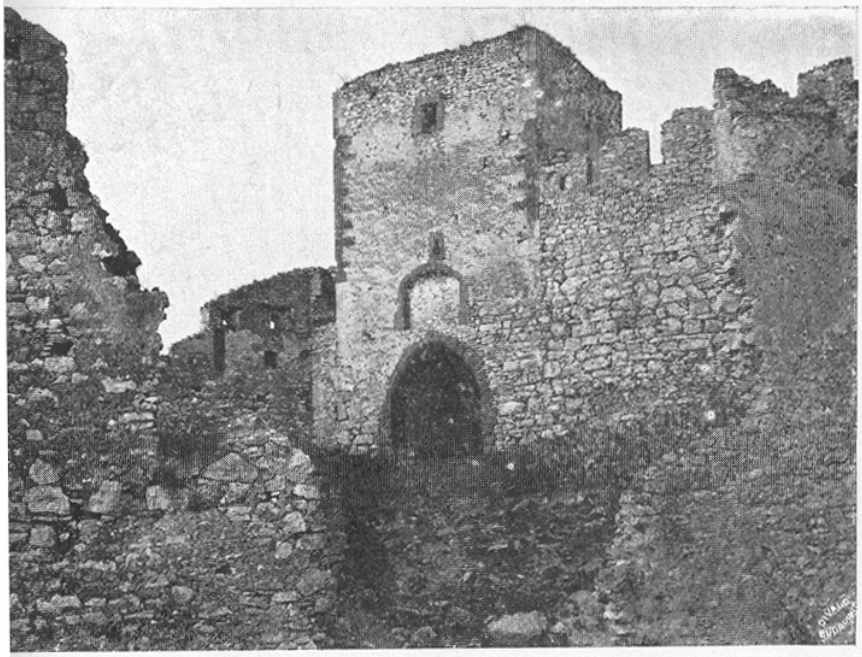

5. KÉP. SZEPESVÁRA ROMJAI. FELSŐ KAPU

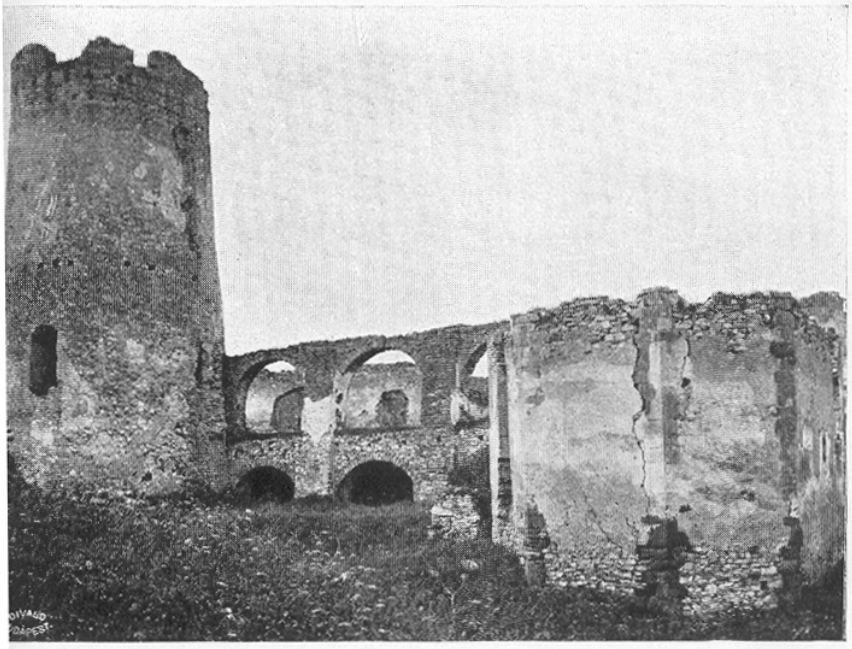

6. KÉP. SZEPESVÁRA ROMJAI
KEREK TORONY, ÁRKÁDOS FOLYOSÓ, KÁPOLNA

13. Egy részének elkobzása. Thököly kora. A kurucok 1683-iki ostroma.

A Wesselényi-féle szövetkezés s az ezt követő megtorlás, majd Thököly felkelése szintén összefüggnek várunk történetével.

Csáky Ferenc szepesi főispán és Felső Magyarország kapitánya szintén részese volt a Wesselényi-féle szövetkezésnek, de épen a mozgalom kezdetén, 1670 nov. 17-én Kassán meghal. A pozsonyi rendkivüli törvényszék azonban örököseit maga elé idézte és özvegyétől, Czobor Erzsébettől és kiskorú István nevű fiától Ferenc javait elkobozta.[1]) A szepesi kamara lefoglalta várbeli részét és jószágait.[2])

István azonban a Lipót király iránti hűségében kitartott s a következő években a fiú meg a maga nevében is kérelmezte azoknak visszaadatását. Egyelőre csak annyit ért el, hogy a kamara e konfiskált részt bérbe adta neki egyéb lefoglalt szepesi idegen birtokokkal egyetemben;[3]) csak 1688-ban sikerült István főispánnak és F. M. generálisának megszerezni bizonyos engedmények árán a maga számára eme lefoglalt részeket.[4])

Szepesvárában igy tehát végűl István egyedűl lett az úr.

Közben azonban úgy István, mint felesége és gyermekei Thökölyvel szemben hűségesen kitartottak Lipót mellett, sőt emiatt ostromot is kiállottak.

---

[1]) Pauler, W.-f. összeesk. és Acsády Mill. Tört. VII, 286.

[2]) L. alább és Hain Krónikája még 1679-ben is jelzi, hogy a szepesi kamara igazgatója nov. 30-án Szepesvárába ment s oda tette át székhelyét, mert Kassán pestis dühöngött (e hivatal egyébként Kassán volt).

[3]) Ks. 9. 9. Ferenc része, továbbá Thököly késmárki, savniki, valamint más lefoglalt szepesi jószágokért fizetett évenkint 18507 frt $71^3/_4$ kr. bért és 1587 $^3/_4$ $^1/_8$ köböl gabonát. Igy volt 1676 és 7-ben; 1678-ra a kamara felemeli 1000 frttal. A szepesvári konfiskált rész jövedelmét 1676-ban körülbelül ennyire becsülték: 2500 köböl gabona, 38 mázsa vas, 326 szekér széna stb. és 5148 frt 24 kr. pénzbeli jövedelem. 1 köböl értéke egy rénes frt.

[4]) Resolutio regia. Cslt. Com. 111. 30. Ks. 167. 7; Szomolnokot, Stószt és Svedlért a kincstár veszi át (bérbe? in arendam). Úgy látszik a hasonnevű István fiú korai halála után. — Hradszky szerint már 1682-ben szerezte vissza a család a lefoglalt részt; valószinüleg sajtóhiba. Még 1689, 1698 és 1690-ben is szó van ilyen jószágrészekről. Cslt. Comm. 111, 32. 39; 112. 12; 41. 12.

1683-ban Szepes és az egész Felvidék Thökölynek hódol, csak Szepesvára dacol vele. Lőcse kuruc parancsnoka, Görgey János szept. 15-én a vármegyéből összegyűjti a jobbágyokat és a vár alá vezeti őket; ilyen gyakorlatlan sereggel akart körülzárni és bevenni, a parasztok közül azonban alig volt száznak fegyvere; hozzájuk csatlakozott a megyei nemesség is. Az ostrom nov. 11-ig huzódott el, amikor azonban a parasztok a beállott fagytól szenvedvén, kénytelenek voltak eredménytelenűl visszavonulni.[1])

Csáky István nem volt a várban, ott felesége és gyermekei védekeztek, mialatt a kuruc ellenség összes jószágait feldúlta.[2])

Ezen háborús időben a vár nagyobb számu őrséggel lehetett ellátva, amit abból következtethetünk, hogy a vár őrsége 1684 jan. 31-én kirohant a körülötte portyázó kurucokra, de szerencsétlenűl, mert 31 halottat hagyott hátra.[3])

Nemcsak a vár urai tartottak benne darabontokat, hanem, különösen veszély idején, zsoldos német csapatokat is helyeztek oda.

II. István 1699 dec. 4-én halt meg, több örököst hagyván maga után.

14. Elveszíti mint lakás és erőditmény a jelentőségét. Az 1702-iki osztozkodás.

Lényeges fordulópontot jelez várunk életében Csáky örököseinek az osztozkodása 1702-ben, mert ez a vár lakhatósága és akkori szerepe szempontjából meglepő felvilágositást nyújt. Láttuk azt, hogy úgy a várszerző, mint fiai életében, a 17. század egész folyamán, a felső vár palotái állandó úri lakásúl szolgáltak, maguk az épületek tehát jó karban lehettek. Ámde az idő vasfoga ezeket erősen megtámadja és különösen a szélnek, viharnak s villámnak kitett ilyen sziklacsúcson. Annak az óriási épülettömegnek még igen szerény tatarozása,

---

[1]) Hain Lőcsei Krónikája.

[2]) Felségfolyamodvány a Ferenc elkobzott részéért. Cslt. Ks. 17. 2.

[3]) Hain Lőcsei Krónikája.

már csak a tetőzeté is, nagy költségbe és munkába kerül. A várszerző fiai idejében, a 17. század második felében még kitartott a régi épitkezés ereje, de érthető, hogy a század végén negyven esztendő leforgása után az épületeket s különösen a tetőzetet megviselte az időjárás. A kincstári lefoglalás idején egy kamarai irat „satis ruinosa", eléggé romladozó félben levőnek mondja a várat. Lakhatósága mindinkább csőkkent, viszont egy darab ideig veszedelem esetén mint menhely és általában mint megerősített hely még számba jöhetett.

Ezenkívül tekintetbe kell vennünk még a következő körülményeket, amelyek szerepét megmagyarázzák.

Mint katonai erődítmény mindinkább veszített jelentőségéből, sőt mellőzhető volt. Épen a 17. század második felében kezdődik egy új várépítési rendszer tisztán katonai jelleggel, az akkori hadakozási viszonyoknak megfelelően (Vauban, XIV. Lajos), amely az addigi várakat katonai szempontból kimustrálja. Európaszerte a szepesihez hasonló várak már jórészt csak arra szolgáltak, hogy esetleg felkelő urak ideigóráig menedéket találjanak bennük, nálunk pedig különösen így volt. A központi hatalom pedig épen ez időben egyenesen céljául tűzi ki ezen dacoló mentsváraknak a beszüntetését, megsemmisítését, vagy legenyhébb eljárása szerint nem törődött velük, ha azok romladoztak.

A török veszélynek nagy szerepe volt a várak életében; eddig emiatt bárhol az országban indokolt volt ilyen várak fenntartása, mégha esetleg más (harcászati, udvari) szempontból kellemetlenek vagy értéktelenek voltak is; de a 17. század végén a török veszély is megszűnik.

Rákóczi kora átmenetet mutat, jobban mondva ez a régi váraknak utolsó szereplési kora.

Ehhez tekintetbe jő még az is, hogy épen olyan főuraink, mint a szepesvárbeliek, Rákóczi előtt már, de még inkább azután, rendre elhagyják ősi váraikat, amelyek nemcsak hogy erősen romladoztak, hanem épen az ezen korbeli főúri életmód lakhatási igényeinek legkevésbé sem feleltek meg, már csak a mindennapi közlekedés, lovaglás, kocsikázás, sétálás, szórakozás szempontjából sem. Ezért szerteszét az országban

azt látjuk, hogy a török veszély elmúltával és a közbiztonság emelésével, letelepszenek nyílt birtokaikra, kastélyokat építenek, mint napjainkban szokás. Ha pedig egyszer kiköltözködtek a várból, vissza nem térnek többé lakni, legfeljebb menedékűl keresik még fel veszély idején.

Igy történt Szepesvárával, urai 1702-ben kiköltözködnek belőle. Ezután szerepel még mint menhely és megerősített hely Rákóczi idejében s esetleg ideiglenesen egy-egy nyári idényben lakásúl, de ezentúl bizony csak tengődik élete a 18. század folyamán, jobban mondva mindinkább pusztúl.

Már a várszerző Csáky István az alant elterűlő jószágán, az új majorban (Szepesújvár) nemcsak gazdasági épületeket, hanem lakóházat is épített s hogy evvel a várból közvetlen összeköttetése legyen, szerintem ő volt az, aki a délkeleti kaput áttörte a középvárban s azon át utat csináltatott a majorig.

1702-ben már azt tapasztaljuk, hogy amikor ifj. István örökösei a birtokokon osztozkodnak, nem törik magukat a vár után, hanem a majorbeli épületeket és a többi birtokokon levő kúriákat foglalják el. Az okmányból határozottan kitűnik, hogy a várat inkább tehernek tekintik.

1702 július 28-án az 1699-ben elhúnyt ifj. Csáky István örökösei: özvegye szül. Barkóczy Mária és Zsigmond, István, Imre, Tamás, Mihály, György és a kiskorú Miklós nevében anyja a megyei tábla előtt osztozkodási szerződést kötnek a birtokokról és a várról.

Ennek 18. pontja szerint: „Szepesvára közre marad, kinek conservatiojara és az porkoláb és hajdúk fizetésére rendeltünk 500 magyari forintokat annuatim“.

És pedig: 6 hajdú per 3 frt	226 frt
12 köböl élet *[gabona]* esztendőnkint *[t. i. a 6 hajdúnak 6 × 12]* pénzben	72 „
Porkoláb fizetése per 4 *[havonkint]* . .	48 „
[Ennek] 12 köböl élet	12 „
Reparatióra	152 „
Összesen .	500 frt
Ehez jön még a cigányok adója	40 frt

A fenti 500 frtot 7 részre osztván, mindenik örökös fizet évenkint 71 frt 43 kr.-t. Ezt mindenik földesúr Csáky Mihály urnak adja át január 1-én, aki ezt (az említett módon) a vár tatarozására és a darabontok tartására fordítja. Ez elszámol érte Csáky Zsigmond, mint legidősebb előtt. Mihály lemondhat gondozásáról és a tulajdonosok is esetleg másra bízhatják.[1])

A vár tényleg Mihály kezén maradt, amint nemsokára látni fogjuk, érthető okból, t. i. ő az újmajor (Szepesújvár) hátulsó részét kapta.

Megfordított viszony áll be, a vár ezentúl az újmajornak mintegy tartozéka és így marad napjainkig.

Képzelhetjük, hogy kissé nehezen ment a tatarozási és fenntartási költségek behajtása; a hét földesúr legnagyobbrészt elidegenedve tőle nem sokat törődött vele s így az egyelőre Mihály kezén maradt, inkább mint teher.

15. A kurucok csellel és alkudozással beveszik 1703-ban.

Nemsokára hírt hallunk felőle Rákóczi felkelése idején. 1703-ban a kurucok kezébe kerül. Bohus György közel egykorú késmárki ev. rektor, aki maga is fennt járt a várban 1719 okt. 24-én, a következőképen mondja el az eseményt, kuruc forrás alapján.[2])

A vár ágyuzás nélkül jutott Rákóczi és a szövetséges felkelők kezébe. Miután Lőcse és Késmárk rövid ostrom után a felkelőkhöz csatlakoztak, Rákóczi felhívta a megye nemes-

---

[1]) Cslt. Ks. 11. 6. Részletesen szólnak a birtokokról. 1. Az özvegy és Miklós kapja az abaúji nagyidai residentiát. 2. Zsigmond a borsódi szendrői alsó várat. 3. István a nyitrai Morvankát. 4. Tamás Illésfalvát. 5. Mihály az újmajor hátulsó részét, 6. és 7. Imre és György az újmajor többi részén és Kluknón megegyeznek. — Mindezekhez a megfelelő jószágok.

[2]) Hist.-geogr. Terrae Scepusiensis . . . Descriptio. Kézirat. Ennek egyik másolatát használtam. A Karpathen-Post, Késmárk 1912. és 1913. évfolyamában közli német fordítását. — A kurucokat helyenkint *nostri, mieinknek* nevezi.

ségét, hogy ostromolja a várat. Görgey János a nemesi felkelés élén és 150 hajdúval karácsony előtt ostrom alá vette.

A várban volt Csáky Mihály és egy cseh eredetű zsoldos hadnagy 40 közkatonával (t. i. Lipót zsoldos seregéből).

A viztartó rombadőlt[1]) s így vizben hiányt szenvedtek, mire tárgyalásba bocsátkoztak a majorban táborozó magyar sereggel.

Dec. 24-én kezesekűl felmentek a várba Gradeci Horvath Stansith Boldizsár, Grodovszky Závor János és Radi. A várparancsnok a vár melletti jégtartót jelölte találkozóúl a tárgyalásra, ahová a várból Csáky Mihály, Furar és Szent-Iványi kimentek tárgyalni.

Eltelt az egész nap. Estefelé a várparancsnok észreveszi, hogy küldöttei nem térnek vissza s hiába várja Csákyt. Értök küldte az egyik kezest, Závort. Csáky azonban mintegy fogságból kiszabadulva nem akart visszatérni a várba. Esteledett s a várbeli követség még mindig nem tért vissza. Erre a várparancsnok Grodovszky János másik magyar túszt küldi ki avval az üzenettel, hogy ha neki (Cs. M.-nak) úgy tetszik, maradjon a magyaroknál, de Grodovszkyt, Závort és Szentiványit, aki a várparancsnok egyik nemes lovát elvitte, küldje vissza; különben a másik kezest, Horváthot, nem bocsátja vissza. Erre Bertóti kuruc kapitány a kijelölt határvonalig a vár felé közeledett, hogy átvegye Horváth kezesét. A határvonalnál ez is lóra száll s abban a pillanatban Csáky gróf is megsarkantyúzta lovát s letérve az útról a kurucokkal ellovagolt. Alig kerülhette ki azonban a ráirányított ágyúlövéseket.

A várparancsnok kezdte átlátni, hogy kijátszották s hogy őrsége már nem megbízható, buzdította ugyan, hogy kitartson.

Korán reggel Trencsényi Mátyás, a Csáky család szabója, a többi katonák tudtával, magára öltött egy nagy köpenyeget, ez alatt egy meztelen kardot tartott s a másik kezében sót; belépett a várparancsnok hálószobájába bizalmasan, mintha jó reggelt kivánna, de felköltvén őt álmából, szemébe hintette a sót, majd a karddal vagdosni kezdte és sok sebet ejtett

---

[1]) Wagner III. 236 szerint ágyúgolyótól.

rajta; majdnem megölte, de a parancsnok felesége, egy bátor és erős asszony kicsavarta a támadó kezéből a kardot s habár összevagdosta így kezét, mégis két ütést mérhetett a támadóra. Fellármázta az őrséget is, de ez nem hallgatott rá. Eközben a megsebesült Trencsényi kimenekült a szobából s kötélen egy árnyékszékből leereszkedett a várból, de félholtan lebukott; a hajdúk szedték fel s vitték magukkal.

A várbeliek erre jelt adnak, hogy tárgyalni akarnak a kurucokkal.

Felment a várba az előbbi Grodovszky János és Gundelfinger. A parancsnok szobájában az egyik ágyban őmaga, a másikban felesége vérben feküdt. Sajnálták, majd kérdezték, hogy mit akar. Az sírva mondta el a történteket, a küldöttek azonban alig tartották vissza nevetésüket; kijelentette, hogy átadja a várat a magyaroknak e feltételekkel: 1. Két kisebb ágyúval és katonáival bántodás nélkűl elvonulhat a lengyel határig (egy se követte). 2. Ügyeit bizonyos idő alatt rendbe szedi. 3. Elvitt lovát visszakapja. Ezeket elfogadták.

Igy ez az erős vár, mondja Bohus, amely egy sereget is meg tudott volna állítani, sz. István vértanú napján ágyulövés nélkül a kurucok kezébe került Trencsényi bátor csele folytán, akinek ezért Rákóczi fejedelem később több falut adományozott.

A várban az ostromlók nagy örömére sok finom bort és mindenféle eleséget találtak nagy mennyiségben.

A kurucok 1710-ig kezükben tartották a várat; nevezetesebb esemény azonban nem fűződik hozzá.

1706-ban ide záratta Rákóczi Forgách Simont Esztergom elvesztése miatt. Fogságából hasonló módon kötélen leereszkedve akart kiszabadulni, de a kötél elszakadt, Forgách lezuhant a mélységbe és lábát törte. Segélykiáltására visszavitték a várba, majd innen Munkácsra.

1706-ban Szentiványi Ádám volt a várparancsnok. Ugyanezen időben Kassáról a pénzverő készülékeket is ide hozták megőrzés végett.

1707 szeptember 3-án Lóczy András várparancsnok a lőcseiektől kőműveseket kér a vár falainak kijavitása végett, ami előbbi fejtegetésünket igazolja.

16. Királyi őrség alatt. A Csákyak visszakapják. Az élet kivonul, tűzvész.

Rákóczi felkelése nem ért sikert, Szepesben is a kurucok ügye 1710-ben elbukik, Andrássy István átadja Lőcsét is Löffelholtz tábornoknak.

Szepesvára még tartotta magát fél évig. Ez időben parancsnoka Görgey János volt. Andrássy Lőcse átadása után megjelent Szepesvára alatt s felszólította Görgeyt, hogy szintén a császáriakhoz álljon, ez azonban azt felelte, hogy ágyúkkal löveti, ha nem távozik.[1])

De 1710 júliusában Hartleben labanc tábornok ostrom alá vette; melynek folyamán tárgyalás után Görgey az őrséggel a király hűségére tért s a várat vérontás nélkül átadta júl. 13-án; a kuruc őrség amnesztiát kapott.[2])

Ezen idő után várunk történeti eseményeknek többé nem színhelye; alig van róla adatunk.

Láttuk azt, hogy a vár nem volt Mihály kizárólagos tulajdona, hanem az egész Csáky családé. Még 1710-ben Imre biborosnak és Zsigmondnak, akik hűségben kitartottak, visszaadják a szepesi elkobzott Csáky birtokokat s így várunk is márc. 29-én visszakerül a család birtokába, elég rongált (romladozó) állapotban.[3]) Hogy tényleg mikor vonult ki onnét a német őrség, arra nincs adatunk, valószínűleg még egy ideig, az ország teljes lecsendesítéséig megszállva tartották.

Amikor Bohus 1719 okt. 24-én ott járt, volt ottan várparancsnok, akinek engedelmével megtekintette.

Megemlíti, hogy még néhány évvel azelőtt mutogatták azt az ágyat, amelyben Szapolyai János született 1490-ben. Xylander István a 24 lelkész Matriculájában azt irja, hogy látta; ő azonban annak az ágynak már csak maradványait

---

[1]) Hradszky szerint 1703—1710. Forrásait nem idézi. Csáky Mihály kuruc generális lett, bujdosásában halt meg Rodostóban 1757-ben 81 éves korában. Amnesztiát nem kapott s gyermekeitől is elkobozták birtokait. L. alább.

[2]) Hradszky és Bohus.

[3]) Csakyana bona fiscalia Scepusiensia Emerico Cardinali Cs. et Sigismundo Cs. resignanda disponuntur per cameram regiam. Cslt. Comm. 58. 9. »Sat ruinosa« 12. 8.

látta (lectuli illius reliquias). A várat a Csáky grófok kellemes lakóhelyének (amoenissima sedes) mondja, de nem említi meg, hogy tényleg ott lakik-e valamelyikök; inkább romladozásáról szól: Jól van megerősítve különösen Thurzó-féle ágyúkkal, a nagyobbak golyói a lőcsei akasztófahegyig is visznek. (Alighanem azoknak a katonáknak a tulzása, akik belőlük sohasem lőttek.) Ha jól volna ellátva élelemmel, bármily erős sereg ostromát is kibírná, különösen a belső vár. (Ez is túlzás.) Jó volna, *ha helyenkint most már düledező falait kitataroznák államilag* (publico mandato), *mert ha bedűlnek*, nagy költséget okoznának. Különösen a nemességnek szolgálhatna védelmére zavaros időkben.

Több 18. századbeli földrajzi mű megemlékszik róla, mindnyájan üres frázisokban magasztalva szépségét, fekvését s erősségét. Iróik azonban alig látták, mert semmi részletes és konkrét leirást nem közölnek, amiből valami okulást meríthetnénk.

Természetesen a vár gyönyörű panorámát nyújtott, romjai jelenleg is a környék bármely pontjáról nézve a szemlélőre impozáns hatást gyakorolnak s így külső megjelenése jó darab ideig eltakarta belső életének romladozását, amely azonban feltartózhatatlanúl jelentkezett.

Még 1755-ből van tudomásunk egy határperről, amely a vár külső földjei és a váraljaiak határai miatt folyt s határjelzők állításával végződött.[1])

A vár mint lakóhely és mint erődítmény jelentőségét elvesztette s a belső élet lassú kivonulásával párhuzamosan végezte munkáját az időjárás romboló ereje, melyet egy nagy tűzvész betetőzött.

1780-ban nagy tűz ütött ki,[2]) amely után az élet végleg kiköltözött belőle. Ilyen esetekben rendesen nem lehet megtudni a valót, hogy a tűz villámcsapásból, vagy más hagyomány szerint szándékos gyújtogatás folytán, vagy vé-

---

[1]) A krakói Czartoryszky levéltárban 764. sz. kézirat 25. l. A váraljaiak a sziklákig akarnak terjeszkedni; a Csáky grófok azt állítják, hogy csak a felszántott terület illeti meg azokat, a többi a várhoz tartozik. A vár sörházát lerombolták.

[2]) Hradszky i. m. forrás nélkűl.

letlenűl keletkezett-e t. i. a várbeli korcsmában mulatozás közben (egyik hagyomány szerint pálinkafőzés közben).

A tűzvész után az ingóságokat elvitték onnét; több innét származó bútordarab, kép, fegyver s egyéb tárgy van jelenleg is a Csáky grófok birtokában, különösen Szepesújvárt. Az osztoszkodásról s elkallódásról nincsenek irataink. A hadiszereket úgy látszik a katonai hatóságok vitték el.

Az 1702-iki megállapodáson máig sem történt semmi változás. Akkor a gr. Csáky család közös tulajdonáúl tekintették, gazdaságilag pedig a hotkóci uradalomhoz tartozónak. Igy pusztulása után a romok területét, amennyire az mint legelő értékesíthető volt, a szepesújvári uradalom használta ki.

Helyreállításáról nemcsak a nagy költségek miatt nem lehetett szó, hanem azért sem, mert, amint kifejtettük, elvesztette már a tűzvész elött jelentőségét mint lakás és mint erődítmény egyaránt.[1])

---

[1]) Közöljük itten a Csáky grófok genealógiájából a főispánokat, akiket általában megilletett a vár feletti rendelkezés. Szepesújvár jelenleg gróf Csáky Kálmán örököseinek a kezén van. Mihályról nem tudni, mikor volt főispán, talán csak a vár felett rendelkezett.

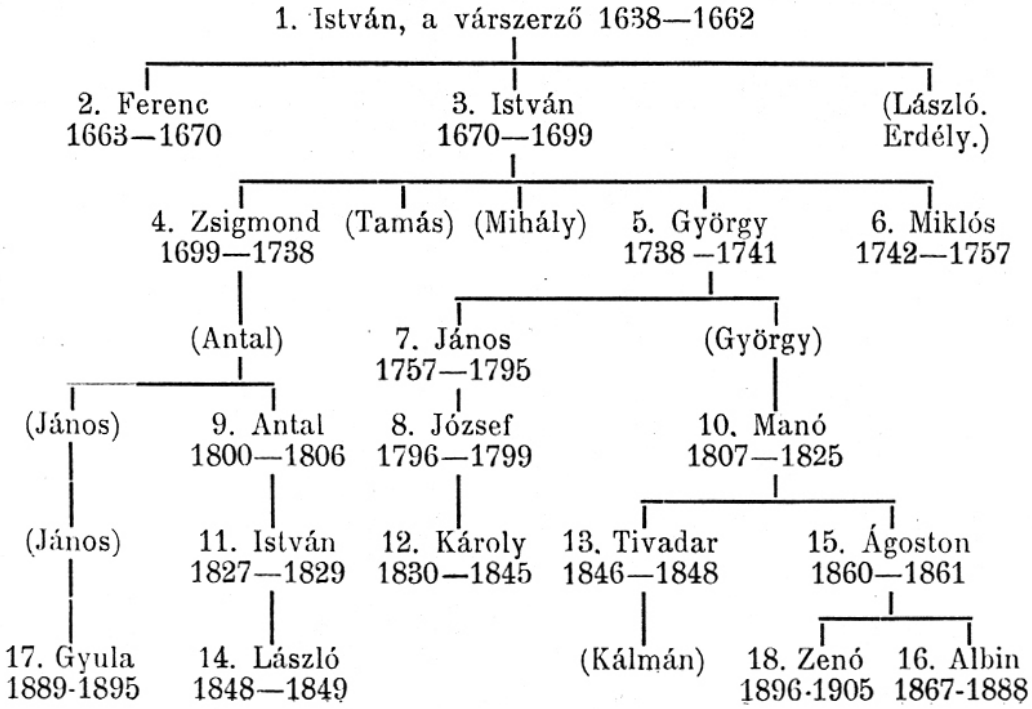

V. FEJEZET.

BELSŐ ÉLETE.

17. Szolgálattevők és utasításaik. A belső élet rendje.

A vár belső életéről jó felvilágosítást nyújtanak nekünk az urak által a tisztviselők számára kiadott utasítások és alkalmaztatásukkor kivett reverzálisok. Az alábbiakban közöljük a jelentősebbeket kivonatosan.

Említettük azt, hogy a megye szervezkedéséig a castellanus — várnagy — vagy maga az ispán vagy pedig ennek helyettese s mint ilyennek nemcsak a várban, hanem a megye fölött is hatásköre volt. A Thurzó és Csáky korok castellanusai már csak porkolábok; teendőiket az alábbi utasítások pontosan megállapítják. Ezeknek az alantas várőröknek semmi közük többé a megyéhez.

Két porkoláb is volt; t. i. az egyik a középvárban, vagy pedig a legalsó sorompónál és a Vidékvára és középvár kapuira ügyelt, a másik a felső várban lakott s ez volt az egész őrség (20 darabont) vezetője és a börtön (kerektorony) felügyelője.

Egy darabont mindig őrt állott s éjjel is voltak virrasztók.

A külső kapuk a Thurzók idejében állandóan zárva tartattak; általában a várúr tudta nélkül nem lehetett idegent beereszteni.

A Csáky-korban a darabontokon kívűl kir. német őrség is volt, alighanem annyian, mint a darabontok; állandóságra lehet következtetni az 1657-iki utasításból.

Az ágyúmestereket pattanyusoknak hivták, 1657-ben kettő volt.

A várbeli cselédség vezetője, ellenőrzője volt az udvarbiró (lat. provisor domus), akinek egyéb gazdasági teendői is voltak.

Provisor vagy praefectus bonorum volt a jószágok, majorok, jövedelmek tiszttartója, felügyelője: jószágigazgató és jogi képviselő.

A Thurzók idejében találunk néha más praefectust is, ez a várkapitány; előkelőbb, úri állás ez is. Néha a felsővári porkolábot jelenti.

Legrégibb Thurzó Kristóf 1612-iki ilynemű utasítása a provisor, castellanusok és más szolgálattevők számára.[1])

1. Eskűt tesznek.

2. Az udvarbiró szántás, vetés, aratás, takarítás, cséplésekor ügyeljen a majorokra, csűrökre, kosarakra, profontra, pincére, konyhára.

3. A kulcsár, sáfár, szakácsok és kovácsok az udvarbirótól függjenek; ne verje őket más valaki.

4. A virrasztók éjjel legyenek elfoglalva, kapálásra és munkára ne.

5. A porkoláb gondot viseljen a várbeli vigyázásra, kapukra, lövő szerszámokra, pattantyusra, rabokra, darabontokra, virrasztókra; különösen a darabontok állanak felügyelete alatt.

6. A felső tizedes ügyeljen a kapura.

7. Ha a darabontokat mezei munkára alkalmazzák, helyettesítsék.

8. Az alsó kapun szorgalmatos gondja legyen a viceporkolábnak, senkit be nem bocsát a felső porkoláb híre nélkűl, ez pedig a praefectusnak adja hírűl.

9. Az új sorompó[2]) éjjel nappal betéve legyen.

10. A tiszttartók egymást segítsék az úr védelmére, becsületére, javára; kárát elhárítsák.

11. Ne terheljék az embereket; nagyobb büntetést csak a praefectus szab.

12. Megyeszerinti tömlöcváltságot csak idegenektől követelhetnek.

13. Ügyeljenek a határokra, erdőkre, rétekre stb.

14. Ne ajándékozzanak és ne dolgoztassanak a szegényekkel.

15. A vármegyében tiszttartó[3]) Berzeviczy András.

---

[1]) Instructio pro domus provisore et castellanis, et quibusvis in officio fungentibus. — Szövege magyar. Cslt. Ks. 1. 6.

[2]) A külső kapu; újnak nevezi, ami Vidékvára keletkezési korára is fényt derít.

[3]) Ez a provisor vagy praefectus bonorum. Jogi képviselő is és az uraság helyettesítője mindenben. Van tehát praefectus a várban és a megyében (külső).

16. Az udvarbiró ügyeljen a rationalistára, hogy a jövedelemhez ne nyúljon.

17. Berzeviczy igazítja el az egyes községekkel való controversiákat is.

18. Egy darabont havi fizetése 2 frt 25 dénár és sör.[1])

19. A porkoláb bocsátja haza a darabontokat.

20. A szabadságra az udvarbiró ügyeljen.

21. A körülálló falvak lovat ne adjanak, csak a praefectus irására.

22. Az udvarbiró a kulcsár, sáfár és egyéb tiszt (t. i. várbeli szolgálattevő) felett van.

23. Az udvarbiró ügyeljen, hogy akinek egy lóra van abrakja, ne kapjon háromra.

Egy másik 1614-ből való ilyen instructió részletesebben értesít bennünket a gazdasági felügyelettel megbízott udvarbiró teendőiről s egyuttal a vár gazdasági ellátásáról is.[2])

Az alattvalókat vezesse, büntesse.

A jövedelmeket behajtja, ezeket nagyobbítsa és ne kisebbítse.

A várúr és neje vagy a praefectus (várkapitány) tudta nélkül senkit el ne bocsásson.

Behajtja a királyi adót (dica Suae Mttis).

Ellenőrzi a váralatti és a kolinóci vámot; ne kerüljék ki azt, a vámszedők ne mentsenek fel senkit és ügyeljenek a felmentettek (sz. kir. városok, bányav., eszt. érsek alattvalói, mágnások és nemesek) leveleire.

A jószágokon (allodiumok) a jobbágyok szántsanak, vessenek, arassanak, takarítsanak. Vegye számba a termést. Az ott alkalmazott cselédség dolgozzék, a női cselédség télen át fonjon.

A majorbeli marhákat tartja számon, a vágatást, hullást; húst, tejet, sajtot és más élelmiszereket szállíttat fel a várba.

Sajt, gyapjú eladassék.

A tizedet hajtsa be és adja el.

A 11 városban (ill. községben) behajtja a kilencedet is.

---

[1]) Kenyeret és ételt azaz profontot kaptak mindennap.

[2]) Cslt. Ks. 1. 8. Instructio egregii domini Jacobi Beczkay provisoris arcis. Jan. 1. Thurzó Kristóf és Erdeődi Zsuzsánna adja latinul.

Ügyel a szénára, kaszálásra, behordásra, fogyasztásra; a sörfőzőre és malomra, hogy idején és rendjén menjen minden. Ezekből kielégíti a két porkolábot és a darabontokat (satellites).

Ő veszi fel a majorbeli szolgákat, a vámszedőket s egyéb szolgákat és tiszttartókat (officiales) és elszámol velük.

A tarcali szüretet idején tartsa.

Az úrbéri jövedelmeket hajtsa be s általán minden jövedelmet, a bányavárosokból is és szolgáltassa be.

Ügyeljen arra, hogy az alattvalók ne adják el földjeiket, különösen a 13 városbelieknek.

A várbeli gabona, liszt és borra ügyel.

Ellátja a konyhát és a szolgaságot; de takarékoskodjék.

Gondozza a halastavakat.

Ellátja az asztalt, tenyészt és elad.

Békében éljen a porkolábokkal a vár javára.

Legfeljebb 4 darabontot küldhet ki munkára, de a praefectus tudtával.

A smizsáni fűrész szerződésére ügyel; 200 deszkát a várba kell szállítani.

Kapja a provisor rendes illetményeit és mellékjövedelmeit. A bírságokból $^1/_3$ az övé, $^2/_3$-ról elszámol. Fizetése 150 frt, ruha, ellátás és 4 ló tartása.

Csáky István utasításai is élénken tükröztetik vissza a várbeli életet.

Megvan 1636 szept. 4-ről az alsó vár porkolábjának eskűje,[1]) melyben hűséget igér első sorban Csáky Istvánnak, feleségének és gyermekeinek, azután a többi Thurzó örökösöknek s „az ream bizattatott also Varnak s annak kéménieinek s mind penig az Vidék varnak és annak kapuinak minden kártul“ való megóvását fogadja.

1638 nov. 11. Békés Péter porkoláb tesz eskűt Csáky István, Forgach Éva, gyermekeik valamint kapitánya hűségére:[1])

Ellenségeiknek ellensége, jó barátjaiknak jó barátja lesz. „Az ream bizatot kapukon semifele idegen embert eő

---

[1]) Dorasowsky János — Cs. I., Forgách Éva és gyermekeiknek tovább Rottal János és András, Julius Fikker és Sandor Ferenc uraméknak. Cslt. C. C. C. 140. 4.

[2]) Cslt. C. C. C. 140. 4.

Nagok vagy capitani hire nelkul, be nem bocsatok". Ha valami levelet vagy üzenetet hoznak valahonnan, azt csak tudtokkal veszi át. A várat és a kapukat minden kártól megoltalmazza. „Az en botom ala bizatatot darabantokk hiven valo szolgalattiokra, szorgalmatos gondom leszen es az Vartakotis legh alab haramszor megh járom minden eczakan". Ha kárt vagy becsületük ellen vesz észre valamit, azt el nem hallgatja. (Kézjegye és pecsétje.)

Ugyanennek utasítást ad ura 1638 nov. 11-én.

1. Hűség a várúr iránt.

2. A várat tisztán tartsa; a kémények jók legyenek; a kulcsokat őrizze.

3. A házakban levő eszközeket is.

4. Vigyázzon a hiazatokra (tetőkre), csatornákra, kutakra, hidakra, malomra. Az udvarbirót javításokra szorítsa, különben jelentse fel.

5. A szerszámokat tisztán tartsa és vigyázzon a munitiokra.

6. A zárakat vizsgálja meg, maga nyissa és zárja.

7. A szokást és rendtartást tartja meg, hirőnk nélkűl újításokat ne vezessen be.

8. A darabontokat illendő böcsületben és félelemben tartsa (fegyelem), ne legyenek veszekedők. Nem bocsáthat el senkit. Az engedélyen túl kimaradókat jelentse fel büntetésre.

9. Ne bocsásson el senkit és fel ne vegyen hirönk nélkűl.

10. A pattantyusok, kovácsok, lakatosok és szolgák éjjel a várban legyenek, kiki helyén.

11. A várbeli és jószágbeli mesteremberekkel magának ingyen ne dolgoztasson.

12. Idegen javakat, marhákat és idevaló conventiós jobbágyok és szolgákon kivűl másokat a várúr vagy kapitánya tudta nélkűl be ne bocsásson.

13. Gondja legyen a kápolnára.

14. Rossz időben éber legyen; vizes hordók legyenek készen.

15. A kapukat betétesse naplementekor, kinyítja napfelkeltekor, ködben nem.

16. Ha az úr, felesége vagy kapitánya nincs jelen, a „jelet" maga adja ki. A kulcsok nála legyenek.

17. Ebéd és vacsoratájban a kapúkat tegye be.

18. A vártásokra, kéményekre és dobosokra vigyázása legyen.

19. A kis kertet és a szekérszint zárva s tisztán tartsa.

20. „A csatorna kutakat be zárván tartassa és rendtartással menesse az vizet, hogy a szabadság miatt meg ne rutítsák az vizet és megh ne boncsák az kutak eszközit".

21. A tömlöc és kamaraszékek tiszták legyenek, nehogy betegségek oriálhassanak (keletkezhessenek).

22. Minden szolga tisztét teljesitse; egyebként jelentse fel.

23. Istentisztelet idején a kapuk zárva legyenek.

24. Ha az udvarbiró valakit tömlöcözni akar, ne ellenkezzék. Helyét ne hagyja el.

25. Vasalatlan rab után 50 pénzt kap.

26. Vasas rabtól 1 frt. Ügyeljen, hogy el ne szabadúljanak, mert törvény szerinti büntetése lészen.

27. Ügyeljen az alsó várbeli porkolábra is. Jelentse fel.

28. Ha az uraság nincs itthon, nem hagyhatja el a várat.

Ha hasznunkra és előmenetelünkre való dolgokat talál illő gratiát és promotiót várhat.[1])

1662 márc. 10-én Szentmártoni György tesz eskűt a szepesvári felső porkolábság tisztében.[2])

Hűség. Maga zárja és nyitja a kapukat, ha beteg a kulcsokat a hites tizedesek előtt átadja a viceporkolábnak. A kapukon senkit be nem bocsát, sem a csigán fel nem von, sem atyafit sem idegent a várúr vagy felesége tudta vagy irásbeli engedélye nélkűl.

A várúr halála esetén ifj. gr. Csáky István és felesége Mindszenti Krisztina hűségén lesz.

A várat és ahhoz tartozandó házakat, kápolnát, bástyákat, lövő szerszámokat, malmokat, szuszékokat, kutakat, pincéket és ezekben levő minden eszközöket tisztán és kár nélkűl megtart.

---

[1]) Cslt. C. C. C. 140. 4. Aláírva P. H. Csáky István. P. H. Forgách Éva.

[2]) Cslt. C. C. C. 140. 3.

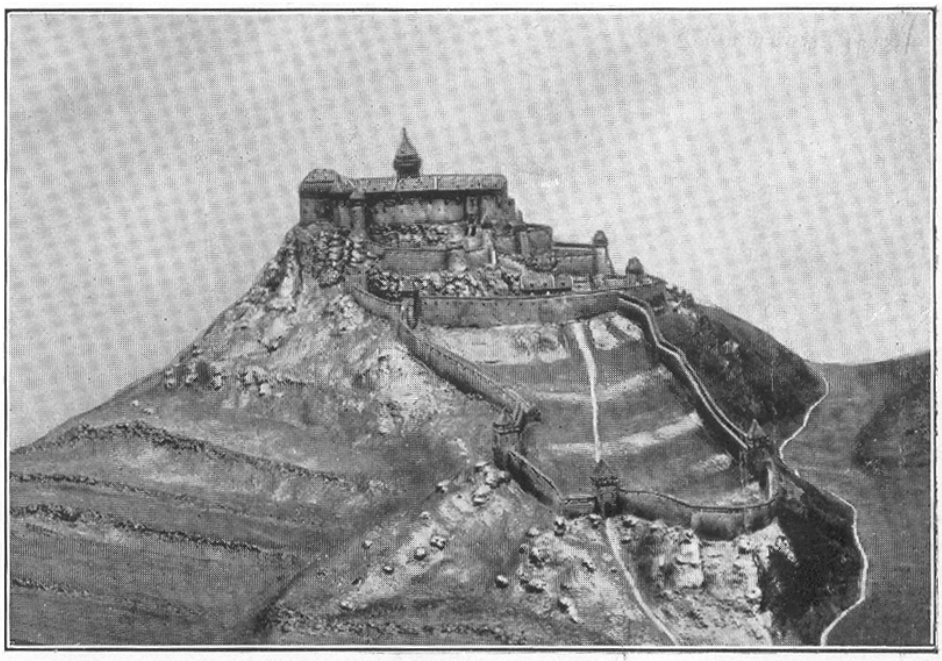

7. KÉP. SZEPESVÁRA HELYREÁLLÍTOTT LÁTKÉPE
A XVIII. SZÁZAD KÖZEPÉN (STEPHANIE MODELLJÉRŐL)

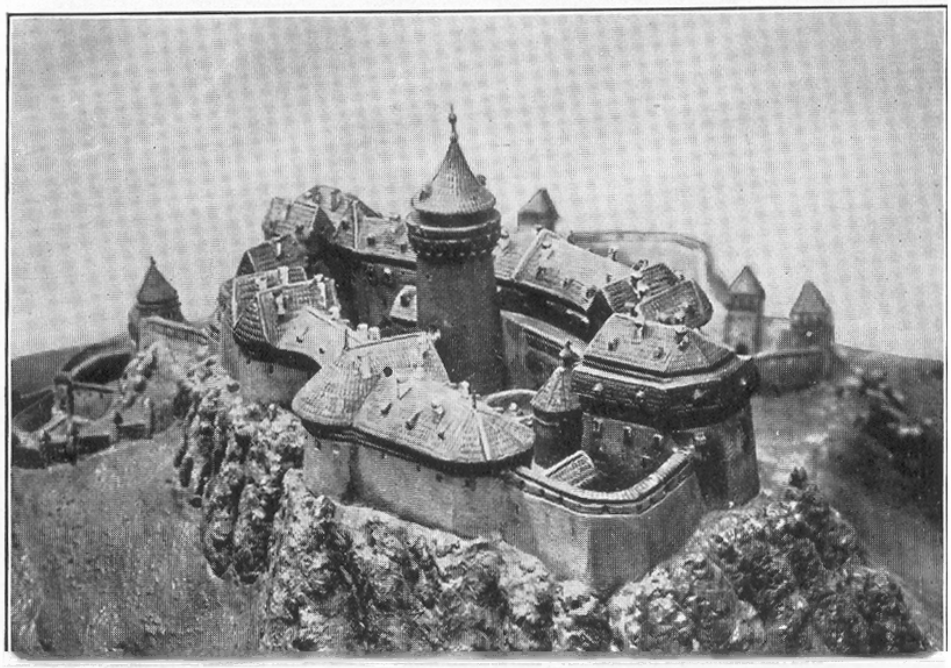

A szolgákat nem bocsátja el és nem vereti meg az úr tudta nélkűl, meginti és feljelenti a részegeskedőket és veszekedőket.

Az isteni szolgálatot megtartja.

Bor, búza, magokra vigyáz.

A darabontokat ráerőlteti harangozásra, hóhányásra, zápor és viharkor vigyázatra.

„Ebbeli Jambor szolgalatomért lészen Esztendeigh kész pénz fizetésem flor. 60. Ruhazatomra nyolcz sing faylondis posztom, két Télre egj gerczur Roka hát vagy mell béllésem, vagj Tizenhárforint érette, ezen kivűl illendő Asztalom leszen feleségemmel egjüt. Napjaban egj Icze Borom es egj pint serem s czipómis adatik.

Az Rabokra szorgalmatos uigyazasom lészen kiknek el bocsatasakor adandó egj egj forint nékem jár ugi mind az által, hogj csak az idegen Emberek Rabiai tartoznak egi forintal, az Ur eő Nga Jobbagij pedigh ötven penzt.

Az várhoz tartozando cziganyoktúl jaró proventus is mikor mi lehet nekem adatik".

Hasonló tartalmuak az 1657-ben kiadott tanuságok, instructiók és reversalisok.[1])

Közöljük belőlük a jellemző és eltérő rendelkezéseket.

A belső cselédek közül nem szabad senkit engedély nélkül kibocsátani, a kimenő egy pecsétes papirlapot kap, hátlapján aláirással, ezt visszaadja. Ha az alsó porkoláb eltitkolja, százat vernek rajta érte.

Az oda tartozó cselédek, gyalogosok és muskotályosok (puskások) szabadon bejöhetnek.

Be kell jelenteni, ha valaki a várbeli korcsmába jön.

Általában idegen csak engedéllyel jöhet be.

„Az Lajtmán (t. i. az ott levő kir. helyőrség parancsnoka) mikor az eő Gjalogi és cselédi közzül ki bocsát valakit, annak szabad ki menetelj és bé jeövetelj légjen, de eő is reá vigjázzon hogy az eő alatta valok részegsegek miatt engemet valami kárban és gjalázatban ne hozzanak és az

---

[1]) Csáky István. Herant Györgynek. L. Közl. Szvm. múltjából 1909. 116. l.

szokás szerint való istrasálást ejjel nappal megh tartassa az zoldatokkal mind az felseő mint az also Várban".

Be kell csukni a kapukat, ha ebédre és vacsorára dobolnak, amikor „minden rendek praebendajokat" (ételüket) kapják.

A porkoláb a bodnárral és a felső tizedessel „látogassa, tisztitassa töltögetesse az borokat".

Az engedélyen túl kimaradó darabont 8 polturát (à $1^1/_2$ kr.) fizet.

A porkoláb minden vasárnap jelentést tesz az úrnak, hogy a darabontok, tizedesek, pattantyúsok és szolgák teljesítik-e tisztöket és ha valaki engedetlenségben találtatik „meg büntetem érette".

Egy 1646-iki utasítás a gazdasági teendők részbeni elvégzésére *aludvarbirót* említ (viceprovisor), akinek teendői: a majorban felügyel s különösen pedig végezteti a cséplést, méri és feljegyzi a termés mennyiségét, vetőmagot tesz félre, gondoskodik lisztről, a malomról, szalonnáról, húsról, a vágatásról, a szarvasmarhák eladásáról és vásárlásáról, a váraljai mészárszékbe szállítandó húsról, számon veszi a zöldséget, a mákot és a viaszt.[1])

A konyhaeszközöket 1639-ben leltározzák: Ahenula cuprea (rézüst) 34. — Ollae cupreae cum operculis (rézedények fedővel) 7. — Wago kess paria 3. — Cochlearia (nagy kanál) 7. — Bardot 1. — Krompholz 2. — Veru (nyárs) 6. — Cathena pro appendendis ahenis (üstlánc) 1. — Plech pro pisendis pastellis (mozsár) 2. — Sartagines (serpenyők) 14. — Ferrum vulgo rostill pro assandis assaturis (pecsenyesütéshez) 2. — Craticulae (kisebb edény) 2. — Coopercula (fedő) 13. — Ssüly serpeny 2.[2])

Az ezűstnemű 1640-ben: 1 ezüst medence, 2 korsó, 23 aranyozott cápa forma nagy bejáró pohárok fedelestűl, 12 + 3 pohár, 6 tányér, 23 kanál, 5 gyertyatartó, 12 csésze, 12 tálca, 1 nádméztartó, 3 sótartó, 3 tál, 1 kupa, 1 + 2 kanna, 2 kis pohár.[3])

---

[1]) Cslt. Ks. 3. 12.

[2]) Cslt. Ks. 2. 12. Inventarium rerum culinarium die 7. dec. pro egr. Steph. Ungvári, aláirva Steph. Merai.

[3]) Cslt. Ks. 2. 15.

18. Gazdasági ügyek. Jövedelmek és kiadások.

Nem célom itten részletesen tárgyalni ezen kérdéseket. Nagy mennyiségű számadásokat tartalmaz a Csáky-levéltár; felsorolok azonban néhány jellemző adatot a vár jövedelmi forrásairól.

A Thurzók korából 1597-ből fenmaradt a szepesi uradalom jövedelmeinek az összeirása.[1]) Főbb tételei ezek:

Göncz 180 frt. — Bethania (Szepesmindszent) 232 frt 5 dénár. — Gölnicz, Szomoɪnok, Svedlér, Remete, Stoss, Hencmanoc, Koysso össz. 381 frt 17 $^1/_2$ dén. — A 11 volt szabad szász község (oppida l. alább) össz. 1272 frt 11 den. — A vár körüli jobbágyfalvak: Bethania, Thomafalva, Hotkocz, Olsafka, Szlatvin, Baldocz, Dubrava, Harakocz, Woitkocz, Olsavica, Zsegra, Beharocz, Hencovec össz. 311 frt 48 den. — Aranyadó (auridata) 57 frt 56 den. — Vámok, a váralatti, a kolinóci és zsákóci 154 frt. — A majorból eladásokból (negotiatione ex allodiatura) 382 frt 50 den.

A 11 volt szabad szász község (oppida) a várhoz csatoltatott, miután a többi 13 elzálogosíttatott. A vár magánkézre kerülvén, az e korban szokásos földesúri hatalom és terhek alá kerültek.

Amikor Csáky István átveszi 1638-ban, a kamara pontosan összeírja urbariumokat, terheik lajstromát.[2]) Összeállitjuk táblázatosan. A földbér (census) fizetési határnapjai: Dom. Laetare, sz. Iván, sz. Márton n.; a bormérési adóé (vinaria pecunia): sz. György, sz. Jakab és karácsony; a sörért (cerevisialis): pünkösd, sz. Bertalan, Három királyok.

---

[1]) Cslt. Ks. 1. 4.

[2]) Cslt. K. 1. 14. Még 1838-ban is hitelesen átirják. Urbarium bonorum arcis.

Község	Census Földbér			Vinaria Bor után			Cerevisialis Sör után			A konyhára				A malomban disznót hizlalni	Zabot sz. Mártonkor		Egyéb
	hányszor	frt	dén.	hányszor	frt	dén.	hányszor	frt	dén.	ludat	kappant	tojást	borjút		a biró	a pap	
Velbach	3	10	06	3	5	50	3	3	25	21	42	210	2	3	21	20	Kőbánya. Ajtó és ablakfélfák
Odorin	3	8	61	3	8	50	3	4	20	23	46	230	2	4	23	29	
Dinesfalva	3	1	—	3	2	75	3	1	50	6	12	60	1	—	6	—	
Harikócz	3	18	36	3	8	50	3	4	20	24	48	240	2	4	24	20	
Smizan	3	26	13	3	11	—	3	6	—	40	80	400	2	4	40	—	Legelőért 2 frt. Kilencedet is fizetnek robotváltságért. 150 frt dézsmáért. Ebből 50 a káptalannak
Coriman	3	2	38	3	2	75	3	1	75	7	14	70	1	—	7	—	Kilenced. Dézsmáért 12 frt.
Eliasfalva	3	20	11	3	8	50	3	4	20	29	58	290	2	4	29	23	A Petzier földért 7+17 frt. Jurikért 25 frt, de Smizannal és Kurimjannal együtt
Quintumforum . .	3	16	—	3	11	—	3	5	25	32	64	320	2	4	32	23	
Káposztafalva[1]. .	3	23	63	3	11	—	3	6	—	40	80	400	2	—	27	23	Hámor 15 frt és 100 sin vas
Isaacfalva	3	37	13	3	11	—	3	4	75	35	70	350	2	—	35	34	
Millenbach	3	17	11	3	8	50	3	3	75	17	34	170	2	3	17	28	Erdőért 7 frt
Nagizalok	3	19	13	3	11	—	3	4	75	25	50	250	2	4	25	—	Dézsma 150 frt. Kilenced
	3	198	65	3	100	—	3	49	40	299	598	2990	22	30	285	200	

1044 frt 15 dénár.

[1]) Nem tartozott az eredeti 11 szász község közé.

Ezen községek kötelesek voltak eddig (1638 előtt) az újmajor jószágában a szántókat felszántani, vetni, aratni, kaszálni, behordani és az evvel kapcsolatos munkákat végezni. Megegyeznek most Csákyval, hogy ez alól felmenti, illetőleg megváltják ezt a robotmunkát avval, hogy ennek fejében összes terményeikből kilencedet adnak.

De ezentúl is kötelesek teljesíteni mindennemű munkát, amely a *várhoz* tartozik, amikor a szükség követeli s erre felszólítják.

A zsellérek ezekből a községekből kézimunkát teljesítenek az újmajorban, de ilyenkor ételt és italt kapnak és elengedik nekik a kilencedet.

E községek kötelesek voltak még a fűrészhez fát fuvarozni deszkákra, ezt évi 15 frton megváltják.

Még egy 1647-iki jegyzék világosít fel a jövedelmekről és kiadásokról: [1])

Jövedelmek: Bor és sör italmérés után Gölnic, Remete, Svedlér, a 11 község és Káposztafalva összesen 5850 frt.

Kiadások:

A család (pro aulica familia) . .	3158	frt
Bor (pro vino emptitio)	2000	„
20 darabont à frt hópénz	. .	
20 német katona	. .	
Fűszer (pro aromatibus)	300	„
A német katonák ruházata (pro vestitu Germanorum	342	„

Az 1676-iki kamarai becslés a konfiskált rész jövedelméről (l. o.) szintén jellemzi a gazdasági állapotot.

19. Belső felszerelés. Ágyúk, hadi szerek, bútorok.

Megemlékeztünk már arról, hogy amikor Thurzó János átveszi a várat, Lőcsétől vesz kölcsön 3 kisebb ágyút és 1556-ban 8 ágyút, 8 mázsa puskaport és golyókat.

---

[1]) Cslt. Ks. 3. 13.

Amikor Csáky István átvette a várat, szintén összeirták az ingóságokat.[1]) Az állapot a Thurzók kihalását élénken tükrözteti vissza, meglehetősen üres minden helyiség és a hadi felszerelés is hiányos.

Kiirjuk az *1638-iki leltárból* a megemlített részeket, mert a vár helyszínrajzára jellemzőek s felsoroljuk a maguk helyén a bennök levő hadiszereket, a többi bútort csak összegezve.

1. *Czaigház.*[2]) (Hr. 51—59. földszinten lehetett valahol.) Szakállos apró 23, öreg (nagy) 32, hosszú öreg 7. Muskateli (puska) 33. Dárda 10. Kopja vasak 283. Dárdák 58. Zászló 2. Dob. Vas balta 10. Golyók. Puskaporos zsák 2. Fegyverderék 1.

2. *Zápoli.*[3]) (Az előbbi mellett.) 1 ágyú, csákányok, kapák, fúrók, kő és vasgolyók, csiga, kötelek, vas hegedű, lámpások, lándsa és kopja részek, vaspántok, horgok, láncok, 26 puskaportartó fapalack, tüzes szerszámokhoz való serpenyő és kanál.

3. *Felső tárháznál János király palotáján* (Hr. 60 emelet.) 205 kopjafa, 1 vasló emberestűl, 6 páncél, 35 bokor (pár) fegyverderék, 59 sisak, 14 keztyű, 37 térdvas, 3 hordó vasszerszám, 6 aranyozott faoroszlán, 20 nyereg, 15 ló homlokára vas, 7 fapaizs, 4 toll, 8 szarvasszarv, pénzveréshez való eszközök, 5 eszköz lőporkészitéshez. Thurzó Szaniszló 1, Homonnay Bálint 1, Th. Kristóf 2 vászonra irott képe.[4])

4. *Palota mellett való bástyán* (Hr. 64.) 3 kicsiny tarack, 2 dob.

4. a) *A vár közepén való toronyban* (Hr. 74.) egy sugár tarack.

5. *A felsőkapú között* (Hr. 49.) 55 bőrveder, 11 rabokra való vas.

---

[1]) Inventarium. Felvette Törössy János pozsonyi kamarai tanácsosnak, mint a király által a vár átadására kiküldött biztosnak, kérelmére a hiteleshely két kanonokja 1638 július 5-én, kiadja 10-én. Közölve Közlm. Szvm. Múltj. 1912. 158. l. A Hradszky-féle térképpel (Hr.) igyekeztem összehasonlítani, amennyire valószinű és lehetséges volt.

[2]) Zeughaus, hadiszerek tárháza.

[3]) Gapoli hibás. Zapoli vagy Sapoli t. i. a Zápolya vagy Szapolyai-féle ház vagy tár. E korban elhomályosúl a név eredeti jelentése.

[4]) Ez a terem emlékeztet az ú. n. lovagtermekre.

5. a) *Csiga*-vasfogója (Hr. 50-nél vagy a 39. sz. udvarnak 44 felé eső sarkában?) és 1 lámpás.

5. b) *A kapún* (Hr. 49.) 5 lakat.

5. c) *A középső kapún* (Hr. 47.) 4 lakat.

5. d) *A nagy bástya* (Hr. 46. vagy 43.) alatt 2 lövő mozsár.

5. e) *A felső kapú* előtt való *hidon* (Hr. 49.) egy sugár tarack.

6. *Porház.* (Hr. 40 vagy 33.) Tüzes szerszám 9 koszorúval, 10 öreg tüzes labda, 21 nyeles, 18 dárdán való, 45 csuprokban való tüzes szerszám.

7. *A kápolnában.* (Hr. 69.) Oltár, keresztek, kelyhek, gyertyatartók, ruhák, könyvek, képek, egyéb szerelvények (nem részletezem, l. o.).

A 8—33. helyiségekben csak bútorok voltak. (L. a leírás fejezetét).

34. A felső várban két *csatornakút*, az egyiken 2 veder, a másikon 1.

35. Az *alsó várban* a *középső bástyán* (Hr. 33?) 1 csonka ágyú,[1]) 1 seregbontó.

Itt volt 36. 7 gabonatartó *szuszék;* 37. *kovácsműhely* 2 ülő vassal, 15 öreg, 5 apró kalapács, 5 fogó, 3 szegfürész.

38. *Az alsó kapú* (Hr. 37) között nagy seregbontó két kereken, mindeniken 5—5 cső, 4 lakat.

39. *Két sorompón* (nem sarnikon) 3 lakat, a *kis kapún* negyedik. (Hr. 37.)[2])

40. Alsó várbéli porkolábház. (Hr. 40?)

(40. b. Kamara.)

41. Az alsó várban kút vasas vedrével.

42. A kúton túl való *bástya* ajtaján 1 lakat.[3])

43. A Vidékvár kapuin (Hr. 1 és 12) mind felsőn s alsón 4 lakat.[4])

---

[1]) A többit elvitték.

[2]) Nem volt meg a Hr. 28. kapu, a Hr. 12. kapu Vidékvárához tartozik. A Hr. 37. kapunak külső és belső sorompója lehetett, de békés időben a kis kapun jártak át.

[3]) Ez a bástya a Hr. 28.-nál lehetett, helyébe, az első Csáky kaput építtetett.

[4]) Hr. 1 és 12. A Hr. 7 csak akkor építették illetőleg törték át, amikor a Hr. 1. sz. nagy sorompót eltorlaszolták; v. ö. 1711. leírással, később

A leltár szerint a várban a lakószobákban volt 39 ajtó (1 vas, a legtöbbje pléhes), 43 ablak (6 kristályos üveges, 2 paraszt üveges, 17 üveges, 18 rostélyos), 1 rostélyos rekesz, 23 kályha vagy kemence (1 iratos kemence, 1 csak kémény), 28 asztal, 15 szék, 14 nyoszolya, 2 superlatos ágy, 9 fogas, 21 almáriom, 3 láda, 1 pohárszék, 2 gyertyatartó, 4 kép, képrámák egy falon, egy musikásoknak való chorus, még 2 kicsiny kerekded paizs, 3 sisak, 2 golyó, vaskarikák, lánc, kötélcsomó, 2 vizhevítő, 1 teknő, cseber, dézsa, vascsibak, pecsenyesütő vas, bárd, kézi malom, borvonó, szenkfas (?), vas és rézfontok 182 fontra.

Löffelholtz tábornok idejéből, 1711-ből fenmaradt a vár és környékének térképe és rövid leírása.[1])

E szerint a Hr. 40. helyiség fegyvertár volt, a Hr. 33. előtt volt felállítva az udvaron az ágyútelep. Hr. 14—19. az alsó várőrség kaszárnyája (omladozó félben). Hr. 38.-nál felvonó híd volt (sorompó).

A felső várban a kápolna és a kerektorony ép volt; a nagy palota (Hr.) 96 alsó helyiségei tárházak voltak, felső helyiségeiben lövőszerek voltak elhelyezve.

A Hr. 93. (rongált lóerejű malom) szomszédságában egy üteg négy ágyúból és egy mozsár volt, távolabb a Hr. 84., 85. és 86. előtt „két üteg fedél alatt“ (t. i. az alsó helyiségekben lehettek elhelyezve), Hr. 50. és 51. előtt hat kis ágyúból álló üteg, a kápolna és a torony között voltak felállítva a többi ágyúk.

VI. FEJEZET.

20. A vár leirása.

Összevetve a romok jelenlegi állapotát a források adataival kisérletet teszünk a vár leirására. Nem olyan egyszerű dolog, mert van ugyan néhány kétségbevonhatatlan támpontunk, de viszont igen sok résznek a rendeltetését

[1]) Hradszky 106. l.

egyáltalán nem, vagy pedig csak feltevésszerűen tudjuk megállapítani.[1])

Igen becses adatokat szolgáltat a jelenlegi rom pontos helyszínrajzi felvétele, amelyet 1871-ben Hradszky Béla mérnök végzett, aki így megbízható térképet bocsátott rendelkezésünkre, továbbá Hradszky Józsefnek ezen felmérés alapján készített leírása. (Kárpát Egyl. Évk. 1883.) Stephanie kapitány 1906-ban ásatásokat végzett a felsővárban és elkészítette annak gipszmintáját (egészen és színesen gr. Csáky Vidor tulajdonában, azonkívűl több domborúmű példányban).

A vár három főrészből áll, ezek: I. Vidékvára (Hr. 1—12). II. Alsó vagy középvár (Hr. 12—50 és 51 faláig). III. Felsővár (tovább). A II. és III. között látszólag egy külön várrész volna, de ezt forrásaink vagy a felső vagy a középvárhoz tartozónak tekintették és Kapuköznek hivták. (A Hr. 37., 47. és 49. kapuk.)

I. Vidékvára.[2])

Valószinűleg csak a Thurzók idejében (I. Elek) épült és nagy gazdasági udvarnak tervezték, de be nem építették. Fala csak hozzá van illesztve a Középvár falához és nem nagyon erős. Csak Csáky István (tehát 1638 után) építtetett oda istállókat, szuszékokat és szekérszíneket, amelyeknek maradványai Hr. 6—11.

Csak két bástyája van, ezek (Hr. 4. és 6.) voltak hivatva megvédeni eredeti bejáróját, a *Nagysorompót* (1).

A Nagysorompó bástyaszerűen volt kiépítve, emelettel ellátva, ahol a porkoláb vagy az őr tartózkodott. Háborús időben eltorlaszolták, sőt beépítették az ilyen kapukat. 1711-ben be volt építve, úgy hogy rajta nem lehetett közlekedni.

Erre való tekintettel, de még a békés időben a könnyebb gyalog közlekedés szempontjából Váralja felé a falban egy kis *kapunyilás* (7) volt, amelyről, minthogy kivülről igen magasan van a föld szinétől, létrán szálltak fel s alá. Valószinűleg vasajtaja volt s béke idején is bezárva tartották.

---

[1]) Úgy a végrendelet, mint a leltár nem sorjában sorolja fel a helyiségeket, hanem külön a hadi célokra és külön a lakásra szolgálókat.

[2]) »Vidék«-vára valószinűleg Windeck Erazmus nevéről, aki I. Thurzó Elek idejében a vár provisora és talán egyuttal ennek a résznek az építője is volt.

A várnak nem Váralja felé volt a fő közlekedési útja a Csáky-korban, hanem igen érthetően az újmajor felé, a hová rendes út vezetett a Középvárból a 28. főkapun át.

A vidékvár gazdasági épületeihez a 28. és 12. kapun át közlekedtek.

Az udvar DK részét temetőűl is használhatták, mert ott emberi csontmaradványokat találtak.

II. Középvár. (Alsóvár.)

Belépve a 12. kapun jobbról és balról 14—22. az alsóvár darabontjainak a lakásai voltak, vagy a német katonák kaszárnyái. Baloldalt messzebb 24—26. zabtartók. A közepén levő épület (27) valószinűleg a Cs. I. végrendeletében említett több szobából álló ház, amit László fiának hagy. Alighanem itten lakott a porkoláb (lakás, nem őrszoba) vagy pedig az említett német őrség tisztje (1703-ban az a felsővárban volt.)

Az újmajor (Szepesújvár) felé nyiló kapu, út, árok és az árok szélén kerítés (belül korlátfák lehettek; a külső kerítés oszlopai megvannak még) későbbi eredetű. Itt nyilvánvaló, hogy áttörték a falat, mert egészen másnemű anyagot használtak az építkezésnél s téglát is. E 28. kapu és út építője valószinűleg a várszerző Csáky István, aki az újmajort és a vidékvári gazdasági épületeket építette.

Lehet, hogy e kapu helyén a sarokban volt ezen építkezés előtt az 1638-iki leltárban említett egyik nagy bástya.

A 33. épület ágyútelep volt.

A tágas udvar (23.) valamelyik részében kút is volt, helyét nem lehet megállapítani.

Kétségtelenűl malom volt a 41., rejtekkamara a sziklában 42.

Valahol kovácsműhely is volt.

A Hr. 37., 47. és 49. sz. kapukon[1]) és lépcsőn, az ú. n. *kapuközön* át vezetett az út az 50. sz. térre, ahonnét a tulajdonképeni felsővárba jutottak.

A Hr. 39. sz. térről felfelé használhatták a *csigát* épen a kapuközi út és lépcső mellőzésére.

---

[1]) Nevük: 49. felsőkapu (végr. és leltár), 47. közép és 37. alsó (leltár)

III. Felsővár.

Bemenet balkéz felől lehetett a felső porkoláb lakása 52. és 51.

Az udvar közepén látjuk a XIII. századbeli kerektornyot, melynek alsó része börtönűl szolgált, felső emeletein pedig lövőszerek voltak elhelyezve. A baloldali emeleti lakosztályból ajtón át be lehetett jutni a kerektoronyba, mert ez menhelynek volt szánva végső szükség esetén. Várunk történetében azonban erre nem került rá a sor. A tömlöcöt már rendesen használták, a vármegye gonosztevői ide kerültek.[1])

A torony 19·25 m. magas, kerülete 40 m.

A csúcsives sz. Erzsébet kápolna (69.) romjait könnyen lehet felismerni, mellette (70.) sekrestyéje.[2]) Alatta temetkeztek.

A kerektorony és a templom között kettős víztartó volt. A kerek középső (71.) a régebbi (valószínűleg XIV. századbeli), a külső fél négyszögű későbbi toldás. Az 1638-iki leltár világosan két csatornakutat említ, amely műkifejezés és maga a szerkezete is felvilágosít bennünket mibenlétéről. A középső kerek csatornakút (cisterna) átmérője Könyöki [3]) szerint 10 m., belső kerülete 27 m. Hradszky szerint; [4]) a közepén egy oszlop van, ettől a falig a szélesség 2·17 m. Megmérhető mélysége 2·5 m. (ez esetleg több is, a cisternák 5 m. mélyek is voltak). Itten nem volt sem forrás, sem vízvezeték, hanem mint általában az ilyen szerkezetű csatornakutaknál, a tetőkről bevezették csatornákon az esővizet, amely bent kavicsrétegen átszűrődött s megtisztúlt. Ennek a cisternának a fenekét még nem kutatták át. (Szerintem alighanem legalúl vezették be a vizet, amely aztán felszivárgott a kavicsrétegen át. 1703-ban besüppedt, de megmaradt a tradició, hogy mélyeb-

---

[1]) 1543-ban több szepesi papot is odacsuktak a velök ellenséges lábon álló garázdálkodó várbeli katonák, a bokáig érő sárban és a nagy bűzben kellett maradniok, míg váltságdíjat nem fizettek. — A rendes rabok váltságdíjairól szólnak a porkolábok utasításai. — Cs. Ferenc 1652-ben alig, Forgách Simon pedig 1606-ban biztosan nem itt volt elcsukva, mert ez utóbbi innen le nem ereszkedhetett kötélen.

[2]) Felszerelése az 1638. leltárban. Oltárképe stb. Szepesújvárt, l. Divald, Szvm. Műv. Eml.

[3]) Középkori Várak, 1905. Víztartó.

[4]) A két méret megfelel, mert mind a kettő csak megközelítő.

ben is vannak csövek, t. i. a bevezető csövek.) Be volt fedve, mert fent már tiszta volt a víz és a hideg ellen is.

A külső félnégyszög alakú csatornakút valószinűleg fedetlen volt és a mosóvizet szolgáltatta.

(A középső várbeli kút valószinűleg forráskút volt. Ivóvizet felszállíthattak béke idején. Az 1638. leltár a kapuköz felső részén 55 bőrvedret említ.)

Áttérve a felsővár épületeire, azokat három csoportba osztjuk: bejövet A) szemközt a kápolnán túl, a majdnem téglalapalakú öreg palota (94. és 96.) és a várudvar két oldalán elhuzódó két: B) bal, C) jobb épületcsoport.

A 94. 96. sz. csoport volt valószinűleg a Szapolyaiak korában is előkelőbb lakóház, amelyet Hr. indokolatlanúl lovagteremnek jelez. Falain falfestmények nyomai. Legalsó helyiségei valószinűleg pincék voltak. Szerintem ez volt a Mindszenti Krisztinának hagyományozott rész; a leltár ezt nyári palotának mondja. 1711-iki leírás szerint emeleti helyiségeiben már ágyuk voltak elhelyezve.

Feljövet balra a B) csoport 51—66 épületei közül biztosan megállapítható az emeleti 60-ról az, hogy János király palotája s valószinű szülőhelye.

Az épületcsoportban földszinti és emeleti helyiségek voltak és 58—66 elött egy hosszú folyosó: 68.

A földszinti helyiségek a vár bejárata felé ágyukkal és lövőszerekkel ellátott tárházak (az egyiknek neve Zapoli) vagy egyéb raktárak, beljebb észak felé haladva pedig konyha és ennek mellékhelyiségei voltak. (65., 66. fsz.)

A B) csoport emeleti helyiségei lakószobák voltak; ezeket kapta Cs. Ferenc. (54—61.)

63-nál feljáró lépcső volt a 64. sz. bástyához.

A 65. és 66. valószinűleg Mindszenti Krisztina vendégszobái.

A bejárattól jobbra eső C) épületcsoportnak a bejárathoz közelebb eső részét (79—87) lakta a várszerző Csáky István és hasonnevű fiára hagyta, az északra eső rész (88—92.) valószinűleg a Thurzók korában épült (itt voltak talán az 1638. leltárban említett Bőhegyi házai), hogy Csáky nemcsak lakta, hanem építette (79—87).

Itt is a földszinti helyiségek tárak, pincék és kamarák, az emeletiek lakószobák voltak.

Össze lehet hasonlítani evvel Csáky István végrendeletének idevágó részeit (l. o.), valamint az 1638-iki leltár adatait. Ez utóbbi a felsővárban a következő részeket említi fel:

1. Czaigház (Hr. 51—59. földszintjén valahol). 2. Zapoli (mellette). 3. Felső tárház János király palotáján (Hr. 60. emelet). 4. Palota mellett való bástya (Hr. 64.). 4. a) A vár közepén levő torony (Hr. 74.). 5. Felsőkapú (Hr. 49.). 6. Por Ház (Lőpor?) 7. Kápolna (Hr. 69.). 8. Porkolábház (Hr. 51.; 52?). 9. Aranyos boltocska. 10. Urak lakóháza. 11. Ebédlőház. 12. Ebédlőház előtt való pitvar (Hr. 68.). 13. Az ebédlőházból nyíló tárház. 14. A második tárház. 15. Deszkával béllelt ház. 16. Thurzó Kristófné lakozó háza. 17. A nyári palota. 18. A kerekded bástya. 19. A kerekded bástya mellett való ház. 20. A páterek lakozó háza. 21. A páterek háza alatt való ház. 22. A szabók háza. 23. Bűhegy uram csináltatott háza. 24. Bőhegi uram lakó háza alatt való ház. 25. B. u. l. h. alatt való boltok. 26. A sütőház. 27. A szakácsok háza. 28. A konyha. 29. a) Mosóház, b) vendégház, c) sáfárház melletti vendégház, d) kamara, e) sáfárpince, f) sáfárház, g) második sáfárház. 30. Udvarbiró háza. 31. Ifjak háza. 32. Secretariusok háza. 33. Pattantyús háza.

A *várhegy*, melyen a vár áll, 634 m. (tengerszin felett) magas, diluvialis mésztuffa. Váralja felett 200 m.-nyire emelkedik (félóra alatt elérhető). A sziklás domb DNy. része lankásan ereszkedik, a Ny., É. és K. oldalon meredek, helyenként 20—40 m. magas, majdnem egyenes szirtfalak megközelíthetetlenné teszik.

A várfal mindenütt sziklás alapon nyugszik, sok helyütt a fal csak a felszín felett kezdődik. A felsővár külső épületfalai egyuttal várfalak is.

A falaknak körülbelül egy harmadrésze mészkőből, két harmadrésze homokkőből áll, homokkőből voltak a kapuk, ajtók és ablakok keretei is. Téglát csak a tatarozásnál alkalmaztak és a belsővár 28. sz. áttört kapujánál. A falak külső burkolata rendszeresebben van kötve, belül azonban csak úgy hányták a kőtörmeléket s rá meszet öntöttek.

Vidékvára körfalán helyenként megvannak még a lövőrések és így a mellvédő fal. E körfal vastagsága 2·7 m. A megmért magasság: (Hr. 5 mellett) kivűl 7·77 m., belül 5·88 m.; (3-nál) a mellvédő fallal kivűl 10·24 m., belül 8·72.

Az 1. sz. Nagysorompó küszöbéhez viszonyítva az emelkedés felfelé a 12. sz. kapunál 48 m., a 37. sz. kapunál 60·39 m., a felsővár bejáratanál (52—53) 83·87 m.; a 19·25 m. magas kerektorony teteje pedig 103·51 m.

(A többi méretekre nézve l. Hradszky i. m.)

Képek jegyzéke.

1. Szepesvára romjai dél felől.
2. Szepesvára romjai kelet felől.
3. Szepesvára romjai Váralja felől.
4. Szepesvára romjai északkelet felől.
5. Szepesvára romjai. Felső kapu.
6. Szepesvára romjai. Kerek torony, árkádos folyosó, kápolna.
7. Szepesvára helyreállított látképe a XVIII. század közepén (Stephanie modelljéről).
8. Szepesvára felső udvarának helyreállított látképe (Stephanie modelljéről).

Melléklet: Szepesvára alaprajza.

SZEPESVÁRA ALAPRAJZA.

— HRADSZKY BÉLA FELVÉTELE NYOMÁN. —

I. VIDÉKVÁRA.

1. NAGYSÖROMPÖ (Bastya és kapu)
4 és 6. Bástyák.
7. Kiskapunyilás (lépcsővel)
9–11. Gazdasági épületek.
2. 5. 8. és 13. Várfal.
12. Kapu.

II. KÖZEPVÁR vagy ALSÓVÁR.

14–22. Darabontok és katonák lakásai.
23. UDVAR. (Kutés kovácsmühely.)
24–26. Zsoldtartók.
27. Alsóporkolab vagy tiszt háza.
28. FŐKAPU az ÚJMAJOR felé;
29. előtere,
30. feljárata, melletti fal,
31. árok,
32. külső kerítés oszlopai.
33. ÁGYUTELEP,
34. Feljárata.
35. FELJÁRAT a KAPUKÖZHÖZ,
36 és 38. ennek támfala.
37–49. K–K. KAPUKÖZ (Kapuk, terek és lépcsők.)
37. Alsókapu, 47. Középkapu, 49. Felsőkapu.
39. 45. 48. és 50. Terek és lépcsők. (39-ről csiga.)
40. ŐRLAKÁS.
41. MALOM.
42. SZIKLAKAMARA
43. 44. TÁMFALAK. 46. Kamara.

III. FELSŐVÁR.

A. PALOTA, B. BALOLDALI; C. JOBBOLDALI ÉPÜLETCSOPORT.
A földszinten pincék, tárházak, helyenkint ágyuk, az emeleten lakószobák.
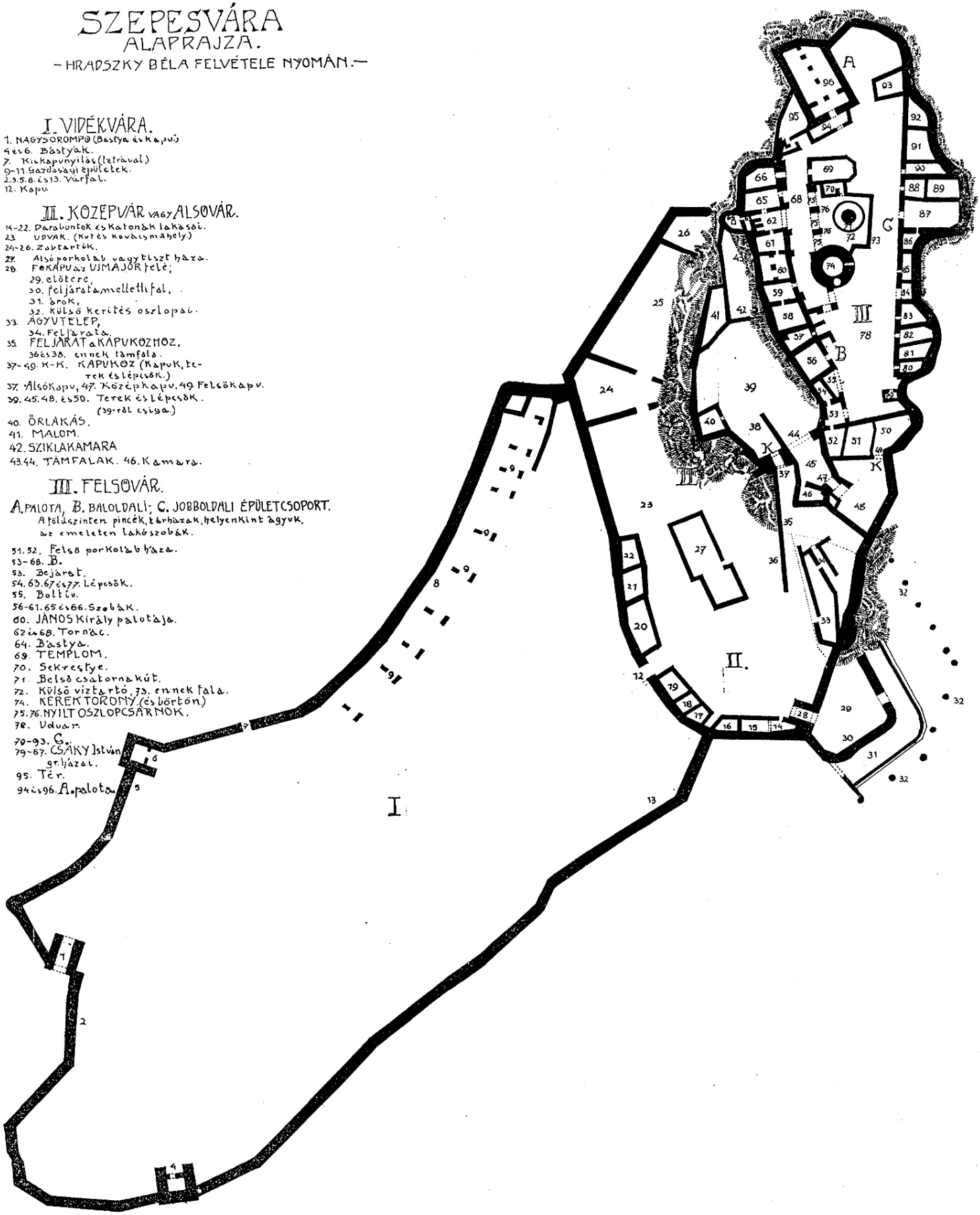
51. 52. Felső porkolab háza.
53–68. B.
53. Bejárat.
54. 63. 67 és 77. Lépcsők.
55. Boltív.
56–61. 65 és 66. Szobák.
60. JÁNOS Király palotája.
62 és 68. Tornác.
64. Bástya.
69. TEMPLOM.
70. Sekrestye.
71. Belső csatornakút.
72. Külső víztartó, 73. ennek fala.
74. KEREKTORONY (és börtön.)
75. 76. NYILT OSZLOPCSARNOK.
78. Udvar.
79–93. C.
79–87. CSÁKY István gr. háza.
95. Tér.
94 és 96. A. palota.